اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ ۭ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرٰتٍ

اسّے در قیامت غو علم پھیریو جئ ؛ تے جھڑو وی میوو اپنّاں

مِّنْ اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ

روڑ تیں نکلے تے جو وی کسے مادہ ناں بچو رہ اور جو وی واہ جنّے یوہ سب کجھ اللہ تعالیٰ غا

اِلَّا بِعِلْمِهٖ ۭ وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ اَيْنَ شُرَكَاۗءِيْ ۙ قَالُوْٓا

علم ماں ہے (۲۳) تے جس تہاڑے وہ انھاں ناں بلاوے غو جے ویہہ کت ہیں؟ جھاں ناں تم میرا شریک منیں تھا؛ ویہہ

اٰذَنّٰكَ ۙ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيْدٍ ۴۷ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَدْعُوْنَ

کیہنہ غا: ہم نے تیرے اگے عرض کردتی ہے جے مھارا بچوں کوئے وی اس گل غی گواہی دینڑ آلو نیہنہ؛ تے ویہہ پہلاں جھاں

مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوْا مَا لَهُمْ مِّنْ مَّحِيْصٍ ۴۸ لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ

اگے دعا منگیں تھا ویہہ سارا انھاں ناں گم جیں غا، تے ویہہ سمجھ جیں غا کہ ہنڑ انھاں واسطے نسنڑ غی کائے جگہ نیہنہ (۲۴) انسان

مِنْ دُعَاۗءِ الْخَيْرِ ۡ وَاِنْ مَّسَّهُ الشَّرُّ فَيَـُٔوْسٌ قَنُوْطٌ ۴۹

خیر غی دعا کر کرغے کدے نیہنہ تھکتو ور جے اس ور کائے پریشانی آجئے تاں تے آس توڑغے ناامید ہی ہوجئے؛

وَلَىِٕنْ اَذَقْنٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنْۢ بَعْدِ ضَرَّاۗءَ مَسَّتْهُ

تے جیکدے اس ور مصیبت آنڑ تیں بعد ہم اس ناں اپنڑی کجھ مہربانی چکھا چھوڑاں

لَيَقُوْلَنَّ هٰذَا لِيْ ۙ وَمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَاۗىِٕمَةً ۙ وَّلَىِٕنْ

تاں وہ ضرور بول پوے جے یاہ تے میرے واسطے ہونڑی ہی لوڑیئے تے ہوں نیہنہ سمجھتو جے قیامت کدے قائم وہے غی، تے

رُّجِعْتُ اِلٰى رَبِّيْٓ اِنَّ لِيْ عِنْدَهٗ لَلْحُسْنٰى ۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ

جیکدے ہوں اپنّاں رب کونڑے پہچایو ہی گیو تاں میرا واسطے اس کونڑے خوش حالی ہی وہے غی؛ تے ہم کافراں ناں

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِمَا عَمِلُوْا ۡ وَلَنُذِيْقَنَّهُمْ مِّنْ عَذَابٍ

انھاں غا کیّا وا عمل ضرور دساں غا تے ہم انھاں ناں ضرور سخت عذاب غو مزو

غَلِيْظٍ ۵۰ وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَي الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ

چکھا نواں غا (۲۵) تے جسویلے ہم انسان ور اپنڑوں فضل کراں وہ منہ موڑ لئے

(۲۳) یعنی قیامت آوے غی کد؟ تے فرمانبردار غو تے نافرمان غو نمیڑو وہے غو کد؟ اس غو علم اللہ تعالیٰ ناں ہی ہے کیونجے وہ ہی سب کجھ جانڑ آلو ہے۔

(۲۴) اللہ تعالیٰ جگہ جگہ آخرت غو نقشو پیش فرماوے تانجے لوک سمجھیں اور اس غی تیاری کریں، آخرت ماں مشرکاں ناں جد پچھیو جئ غو کہ جھاں ناں تم خدا غا شریک سمجھ غے انھاں غی پوجا کریں تھا ویہہ کت ہیں، ویہہ کیہنہ غا جے ہم نے پہلاں ہی عرض کر دتی ہے کہ اج مھارے بچوں کوئے اس گل ناں نیہنہ منتو، ہُنڑ حقیقت مھاری اکھاں اگے آ گئی ہے، فر مُچ مایوسی ناں اُراں پراں تکیں غا جے، جھاں غی ساری زندگی پوجا کرتا رہیا شائت انھاں بچوں کوئے کجھ کم آوے ور فر انھاں ناں یقین ہو جئ غو کہ اج کوئے کم نیہنہ آتو نہ ہُنڑ اس عذاب تیں بچنڑ غی کائے جگہ ہے۔

(۲۵) مشرک تے کافر انسان غی بےچینی غو بیان ہے جے اس ناں جد اللہ ذری اسائش دے چھوڑے فر ہور ہور مالٚ دولت تے دنیا غی ترقی منگتاں نہ وہ تھکے نہ رجے بلکہ ساری دنیا اپنّاں گھر ماں بٹھلی کر دینڑ غی کوشش کرے، ور جد ذری تنگی آجے فر اس ناں مایوس ہوتاں وی چر نیہنہ لکتو کیونجے اس غی نظر بس ظاہری اسباب ور وہے، اللہ تعالیٰ غی قدرت ور نیہنہ ہوتی، تے جے کدے اللہ اس تنگی تیں بعد فر اپنڑی رحمت ناں نواز چھوڑے فر پُھنڈ پُھنڈ غے کہہ جے یا چیز تے میرا واسطے ہونڑی ہی لوڑیئے، کیونجے ہوں تے ہُنر مند آدمی ہوں نانڑے میں فلانڑی فلانڑی تدبیر وی تے کی تھی فر دنیا ماں اس را جئ کہ مرن غو تے کدے خیال وی نیہنہ آتو، تے جد کدے آخرت غو ذکر آجے اس ویلے بڑی مغروری ناں کہہ جے میرا خیال ماں تے نہ آخرت ہے تے نہ قیامت! تے چارے قضاء آخرت ہوئی وی تاں میری اُت وی یا ہی عیش وہے غی، کیونجے جد خدا دنیا ماں مناں دے رہیو ہے فر وہ آخرت ماں کیوں نیہنہ دے سیں؛ نیہنہ! بلکہ وہ منّاں آخرت ماں وی اسے را مالٚ دولت تے عیش ارام دیئے غو۔

(۲۶) یعنی نافرمان انسان غو وی کسو عجیب حال ہے جد اللہ اپنّاں فضل ناں نوازے اس ویلّے دنیا ماں مست ہو غے اپنّاں مالک ناں بسروں بسار چھوڑے ور جد کائے نکی موٹی پریشانّی آجۓ اس ویلّے لمی چھڑی دعا کرن لگ جۓ تے شرم نیہنہ آتی کہ جس ناں ارام ماں یاد نیہنہ رکھیو مصیبت ماں کہڑا منہ ناں اس اگے جھولی اڈوں غو تے دعا منگوں غو۔ رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں: مومن غی یاہ نشانّی ہے جے وہ تکلیف ماں صبر کرے تے ارام ماں اللہ غو شکر کرے (مسلم شریف ملخصًا)

(۲۷) یعنی تم ضِد غی وجہ تیں نیہنہ منتا، ورنیں اک واسطے من لیو کہ جے یوہ قرآن واقعہ ہی اللہ غی طرفوں ہووو- جس را کہ واقعہ ہی یوہ اللہ غو کلام ہے- ورتم چھڑی ضِد غی وجہ تیں اس ور ایمان نہ لیایا فرسوچو! اس تیں بڑو گمراہ کونّ وہے غو! جہڑو اک برحق چیز ناں ضِد غی وجہ تیں نہ منّے، تے ضِد ماں اتنّوں دور چلیو جۓ۔

(۲۸) اس غی دو طرح تفسیر کی جۓ اک تے یاہ جے زمین اسمان ماں تے خود اپنّاں وجود ماں اللہ غی قدرتاں ور غور کر غے تمنّاں یقین ہو جۓ غو جے قرآن جو کجھ کہہ رہیو ہے تے محمد (ﷺ) جو کجھ فرما رہیا ہیں یوہ بالکل برحق ہے تے قرآن واقعہ ہی اللہ غو سچو کلام ہے اور رحمتِ عالم ﷺ یقیناً اس غا سچا نبی ہیں، دوجی یاہ جے قرآن نے اسلام غا تے حق غا غالب آنّ غیں تے باطل غا مٹ جانّ غیں جہڑیں پیشن گوئیں کی ہیں، ویہہ ہُنّ نیڑے ہی پوری ویں غیں سارا عرب ماں بلکہ دنیا غا کوناں کوناں ماں اسلام غی چانن لگے غی حالانکہ اس سورت غا نازل ہونّ غے وقت اس غا اسباب بالکل موجود نیہنہ تھا۔ اس ویلّے سارا اپنّی اکھاں ناں تک لیں غا جے قرآن واقعہ ہی اللہ غو سچو کلام ہے تے اس غی اک اک خبر دیہنہ دپہراں ہاروں سچی ہے، یعنی قرآن غی تے رحمتِ عالم ﷺ غی سچائی واسطے اللہ تعالیٰ ہی غی گواہی سُدّی ہے اس غی گواہی تیں بعد کسے ہور چیز غی لوڑ نیہنہ اور وہ گواہی دے رہیو ہے جے قرآن میرو سچو کلام ہے تے خاتم الانبیا ﷺ میرا سچا پیغمبر ہیں۔ ور اس غے باوجود جہڑا بدنصیب ایمان نیہنہ لیا تا ویہہ اصل ماں آخرت غا حساب کتاب ناں ہی نیہنہ منتا، ورنہ جس ناں یوہ یقین وہے جے میں اپنّا رب غی عدالت ماں کھلّو ہونّوں ہے وہ اس غا کلام غی کس را مخالفت کر سکے، قرآن غی مخالفت کرن آلو اصل ماں خدا غی ملاقات ناں ہی نیہنہ منتو تے اس ناں ناممکن سمجھے، حالانکہ دنیا جہان غی اک اک چیز تے اک اک ذرّو اللہ غا علم ماں تے اس غا کہاوا ماں ہے۔ لہذا اس واسطے قیامت غے تہاڑے انسان ناں دوہری واری پیدا کر دینّوں تے حساب کتاب لے غے عملاں غی جزا سزا دینّی وی کجھ مشکل نیہنہ۔

خدا غو لکھ لکھ شکر ہے اس غا کرم ناں سورت حٰم سجدہ غی تفسیر اج جمعہ مبارک آنّے تہاڑے ۸/ جون ۲۰۰۱ء ناں مکمل ہو گئی۔ وصلی اللہ علی النبی الکریم۔

(۱) آیت ۳۸/ ماں ایمان آلاں غی اک یاہ صفت بیان فرمائی گئی ہے جے جد وی انھاں ناں کوئے اہم کم پیش آجۓ ویہہ آپس ماں صلاح سوٹھا کر غے تے مشورا کر غے وہ کم طے کریں اس واسطے لفظ ''شُـورٰی بَیْـنَ هُـمْ'' استعمال ہووو ہے بس اسے ور سورتِ پاک غو ناں ''سورہ شوریٰ'' ہے یعنی واہ سورت پاک جس ماں ایمان آلاں غی اک صفت آپس ماں مشورو کرنّوں بیان ہوئی ہے۔ یاہ سورت پاک وی مکی ہے تے مکی سورتاں غا انداز ور ہی اس ماں توحید، رسالت، قیامت، تے حساب کتاب اور جنت دوزخ غو ذکر آیو ہے ور سورت پاک ماں یاہ گل مُچ واری بڑو زور دے غے بیان فرمائی گئی ہے۔ جے دنیا آخرت ماں اللہ تعالیٰ ہی ہر اک غو والی تے مددگار اور کارساز ہے۔ اس تیں بجنّ جہڑا وی باطل معبود یاہ سوچ غے بنّایا گیا ہیں جے یہ اوکھے ویلّے کم آویں غا ویہہ نہ تے دنیا ماں انسان ناں اللہ تعالیٰ غی پکڑ تیں بچا سکیں اور نہ آخرت ماں! ور اس گل غو انسان ناں قیامت غے تہاڑے اس ویلّے احساس وہے غو جد نافرمان انسان واسطے جہنم غو فیصلو ہو جۓ غو تے وہ لازمی غو ماریو سر بناں کر غے کنکھیاں ناں دیکھتو وہے غو ور اس ویلّے نہ تے کوئے اس غو مددگار تے حامی وہے غو اور نہ اس ناں کوئے خدا غا قہر تیں بچا سکے غو۔ فر وہ اپنّی سوچ ور مُچ تلیں ملے غو ور ویلّے کھڑا غے کائے چیز اس ناں کجھ فائدو نیہنہ دیسیں۔ نافرمان انسان غا اس کردار

وَنَا بِجَانِبِهٖ ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُوْ دُعَآءٍ عَرِيْضٍ (51)

تے پاسو ہی پرت لئے، تے جسو یلّے اس ور کائے مصیبت آجۓ فرتے وہ لمی چھڑی دعا منگنّ لگ جۓ (۲۶)

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهٖ

(اے نبیؐ) تم فرمادیو: کہ تم ہی دسّو! کہ جیکدے یوہ (قرآن) اللہ تعالیٰ غی طرفوں وہے فرتم اس ناں نہ منّیں

مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِيْ شِقَاقٍ بَعِيْدٍ (52) سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا

فراسا شخص تیں زیادہ گمراہ کونّ وہے غو جہڑو (اتنی) دور غی گمراہی ماں جا پوے (۲۷) ہنّ نیڑے ہی ہم انھاں ناں اپنّی

فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ ۭ

نشانّیں دساں غا دنیا ماں وی تے خود انھاں ماں وی، ات توڑی کہ یاہ گل انھاں غے سامنّے آجۓ غی جے حق یوہ ہی ہے (۲۸)

اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ (53) اَلَآ اِنَّهُمْ

کیوں! انھاں واسطے یاہ گل کافی نیہنہ جے اللہ تعالیٰ ہر ایکنّ چیز تیں واقف ہے سنّوں! یہ اپنّاں

فِيْ مِرْيَةٍ مِّنْ لِّقَآءِ رَبِّهِمْ ۭ اَلَآ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيْطٌ (54) ع

رب غی بارگاہ ماں حاضر ہونّ غا بارہ ماں شک ماں ہیں، خبردار! یقیناً اس نے ہر اک چیز اپنّاں کھیرا ماں لی وی ہے (۲۹)

سُوْرَةُ الشُّوْرٰى مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ ثَلٰثٌ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّخَمْسُ رُكُوْعَاتٍ

سورت شوریٰ مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں ترونجہ آیت اور پنج رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

حٰمٓ (1) عٓسٓقٓ (2) كَذٰلِكَ يُوْحِيْٓ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ

(۱) (اے نبیؐ) اسے را تھارا در تے انھاں (پیغمبراں) در جہڑا تھارا تیں

مِنْ قَبْلِكَ ۙ اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ (3) لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ

پہلاں ہویا ہیں اللہ وحی کرے جہڑو غالب (تے) حکمت آلو ہے؛ اسے غو ہے جو کجھ اسماناں ماں

وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيْمُ (4)

تے جو کجھ زمین ماں ہے، اور وہ ہی اُچی شان آلو عظمت آلو ہے؛

غے ناں ناں جگہ جگہ دنیا آخرت ماں کامیابی کھٹن غو طریقو تے ایمان آلاں غی صفت وی بیان فرمائی گئی ہیں۔ سورتِ پاک غا آخر ماں یہودیاں، یا مشرکاں غا ایکن بیہودہ اعتراض غا جواب ماں وحی نازل ہون غا ترے طریقا بیان فرمایا ہیں جے اسے راراج رحمتِ عالم ﷺ ور وحی نازل ہو رہئی ہے تے حضرت ہور صراطِ مستقیم غی ساراں انساناں ناں دعوت دے رہیا ہیں فر سورت پاک غو اختتام اللہ تعالیٰ غی اس درڈور ہووو ہے کہ جھڑا ہن وی نہ باز آویں انھاں ناں وہ آپے مک لئے غو کیونجے سارا معاملہ اسے غی بارگاہ ماں پیش ویں۔

تَكَادُ السَّمٰوٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
یاہ گل دور نیہنہ کہ اسمان اپنے اپروں پھٹ پویں تے فرشتا
يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُوْنَ لِمَنْ فِي الْاَرْضِ ؕ
اپناں رب غی صفتاں ناں اس غی تسبیح کریں؛ تے زمین آلاں واسطے بخشش غی دعا منگیں
اَلَآ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ۝۵ وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا
سنّوں! اللہ تعالیٰ ہی بخشن آلو رحم کرن آلو ہے (۲) تے جنھاں لوکاں نے اللہ تعالیٰ تیں علاوہ
مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ اللّٰهُ حَفِيْظٌ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَآ اَنْتَ
ہور کار ساز بنایا وا ہیں؛ ویہہ سارا اللہ تعالیٰ غی نظراں ماں ہیں؛ تے (اے نبیؐ) تم
عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ۝۶ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ قُرْاٰنًا
انھان ور ذمہ وار نیہنہ (۳) تے اسے را (اے نبیؐ) ہم نے تھارا در (یوہ) عربی قرآن
عَرَبِيًّا لِّتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ
۴ وحی کیّو ہے؛ تانجے تم مکہ آلاں ناں تے اس غے آسیں پاسیں رہن آلاں ناں خبردار کریں؛ تے تم کٹھا ہون غا
الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ فَرِيْقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيْقٌ فِي السَّعِيْرِ ۝۷
تہاڑا تیں ڈرانویں جس ماں کوئے شک نیہنہ (جد) اک جماعت جنت ماں وہے غی تے اک جماعت دوزخ ماں وہے غی (۴)
وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ يُّدْخِلُ مَنْ
تے جے اللہ تعالیٰ چاہتو تاں وہ ساراں لوکاں ناں اک ہی دین آلو بنا چھوڑتو ور وہ اپنی رحمت ماں جس ناں
يَّشَآءُ فِيْ رَحْمَتِهٖ ؕ وَالظّٰلِمُوْنَ مَا لَهُمْ مِّنْ وَّلِيٍّ وَّلَا
چاہوے اس ناں داخل کرے تے ظالماں غو نہ کوئے دوست ہے تے نہ کوئے
نَصِيْرٍ ۝۸ اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ ۚ فَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِيُّ
مددگار؛ کیوں! انھاں نے اللہ تعالیٰ تیں سوا ہور کارساز مقرر کیّا وا ہیں؛ کارساز تے اللہ تعالیٰ ہی ہے
وَهُوَ يُحْيِ الْمَوْتٰى ۡ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝۹ ع ۱ ۹ ۲
تے وہ ہی مُرداں ناں زندہ کرے غو؛ تے وہ ہراک چیز ور قدرت رکھن آلو ہے (۵)

(۲) گل اس تمہید ناں چھوئی جارہئی ہے جے اللہ تعالیٰ غی طرفوں کسے ناں نبی بنانوں تے فر اس ور اپنی وحی نازل کرنی یاہ کائے اَن ہونی یا اوپری گل نیہنہ۔ جس را کہ مکہ غا مشرک سمجھیں۔ بلکہ یاہ سورت پاک وی اللہ غی طرفوں وحی غے ذریعہ اسے را نازل ہوئی ہے جس را کہ باقی قرآن نازل ہو رہیو ہے تے جس را حضرت آدمؑ تیں لے غے رحمتِ عالم ﷺ توڑی ساراں نبیاں ور وحی آتی رہئی ہے۔ جس غی تعلیم غو نچوڑ یوہ ہے جے اللہ تعالیٰ ہی غالب تے زبردست ہے، وہ ہی حکمتاں غو مالک تے مچ اُچّی شان آلو ہے، زمین اسمان تے جو کجھ انھاں ماں ہے سارو اُسّے غو ہے وہ ہی اس کائنات غو خالق تے مالک ہے۔ ور اس غے باوجود لوک اسناں شرک کریں، اس غا تھی پوت منیں، تے عاجز مخلوق ناں اس غے برابر سمجھیں، حالانکہ یوہ اتنوں بڑو گناہ ہے جس غی وجہ تیں اسمان وی پھٹ سکیں۔ اس غا مقرب فرشتا تے اپناں مالک غی تسبیح کر کر غے زمین آلاں واسطے بخشش منگیں، کہ اللہ موموناں غی خطا بخش دیئے، تے مشرکاں ور فٹ قہر نازل نہ فرما، بلکہ انھاں ناں توبہ کرن غو ہور موقعو تے ہور مہلت عنایت فرما! فر اللہ تعالیٰ اپنی عالیشان ذات واسطے فرماوے جے واقعہ ہی اللہ تعالیٰ مُچ بخشنہار و تے مچ مہربان ہے۔ ورنہ جیکدے وہ بنداں غی خطا ور فٹ پغڑ کر لیتو تاں تے اکھ غا لحظ ماں یاہ ساری کائنات تباہ ہو جاتی ور وہ اپنی مہربانی ناں ہور ہور مہلت دیئے تے جھڑو سچا دل ناں توبہ کر غے ایمان لے آوے اُس غا سارا گناہ معاف فرما دیئے۔

(۳) یعنی وہ مشرکاں ناں مُہلت تے دیئے، ور ویہہ اُس ناں بسر یا وا نیہنہ، جنھاں بدنصیباں نے اللہ تعالیٰ تیں علاوہ ہور کارساز، کم بنان آلا، حاجت پوریں کرن آلا، سرپرست تے ولی بنایا وا ہیں ویہہ اللہ تعالیٰ غی نظراں ماں ہیں، اللہ انھاں عملاں غی دیکھ پہال کر رہیو ہے جنھاں ور انھاں ناں اک تہاڑے ضرور سزا ملے غی، جس تیں نافرمان بچ نیہنہ سکتا، ور یاہ اللہ تعالیٰ غی منشاء تے اس غی ذمہ واری ہے جے وہ انھاں ناں کد سزا دیئے۔ رحمتِ عالم ﷺ واسطے فرمایو جے تم کیوں دلگیر ویں، تھاری ذمہ واری نہ انھاں ناں زبردستی ہدایت ور لیانوں ہے تے نہ انھاں ور عذاب نازل کرنوں۔

(۴) ﴿اُمُّ الْقُرٰى﴾ ''بستیاں غی ماں'' مکہ پاک ناں فرمایو، کیونجے عرب غی بستیاں ماں یاہ پہلی بستی ہے اتوں ہی فر باقی بستیں نکلیں ہیں، تے یوہ سارا عرب غو مرکز ہے، ہر پاسے تیں آ غے اِسے ماں عرباں غو مجمعو لگے تھو، تے اتے وہ گھر ہے جھڑو دنیا ماں سب تیں پہلاں اللہ تعالیٰ غی عبادت واسطے بنایو گیو تھو، اس را یاہ بستی ساری بستیاں غی ماں ہے، اللہ پاک قرآن غا نازل کرن غو مقصد بیان فرماوے کہ یوہ سُچو کلام اس گلوں نازل ہووو ہے تاں جے رحمتِ عالم ﷺ جنھاں ور یوہ نازل ہو رہیو ہے؛ ویہہ مکہ غا رہن آلاں ناں تے اس غے آسیں پاسیں رہن آلاں ناں فر انھاں غے ذریعہ ساری دنیا ناں اس گل تیں اگاہ فرمانویں جے اک اسو تہاڑو وی آن آلو ہے جس ماں ساراں اگلاں پشلاں، ظالماں مظلوماں تے نیکو کاراں اور بدکرداراں ناں اپناں مالک غی بارگاہ ماں تے اس غی عدالت ماں جمع ہونوں ہے جت ساراں انساناں غی بس دو جماعت بن جیں غیں اک جنت ماں جان آلی جماعت وہے غی تے دوجی پھتی اگ ماں جان آلی۔ ہُن ہر اک آدمی آپے یوہ فیصلو کر لئے جے اس نے دوزخیاں، جنتیاں بچوں کہڑی جماعت ناں رہنوں ہے! تے کس واسطے تیاری کرنی ہے!؟

(۵) جنت، دوزخ غا ذکر ور یوہ سوال ذہناں ماں آوے تھو، جے اللہ تعالیٰ نے آپے سارا انسان نیکی غا رستہ ور کیوں نیہنہ لا چھوڑیا، تانجے سارا جنتی بن جاتا، فرمایو: جیکدے اللہ تعالیٰ چاہتو تاں یاہ گل

اس غی قدرت تیں باہر نیہنہ تھی، ور وہ انسان ناں مجبور کر غے نیکی غا رستہ ور نیہنہ لانوں چاہتو، اس ماں اُس غی مُچ ساریں حکمت ہیں۔ اس نے جنت دوزخ غا دوئے رستہ دس غے انسان اس غی مرضی غو مالک بنا چھوڑیو ہے جے جہڑو چاھوے وہ اپݨی مرضی ناݪ فرمانبرداری غا رستہ ور چل غے اپݨاں آپ ناں اللہ غی رحمت غو مستحق بناوے تے فر اللہ تعالیٰ جس ناں چاہوے اپݨاں فضل ناݪ اپݨی مہربانی تے جنت ماں جگہ عنایت فرما دیئے۔ باقی جہڑا اس غی مہربانی غو رستو چھوڑ غے اپݨے اپر ظلم کریں، تے اللہ تعالیٰ غے ناݪ ناݪ ہوراں ناں اپݨوں ولی تے سرپرست اور کارساز بنانویں انھاں ناں قیامت غے تہاڑے پتو لگے غو جے نہ انھاں غو کوئے کم بݨاݨ آلو کارساز ہے تے نہ کوئے مددگار رہے، فر اللہ تعالیٰ تعجب ناݪ فرماوے جے کیوں! اس تیں بعد وی لوک اللہ تیں علاوہ دوجا حاجت رواء تے مددگار بنانویں!! نیہنہ جس نے کارساز بنانوں وہے وہ اللہ تعالیٰ ناں ہی اپݨوں کارساز تے مددگار بناوے، کیونجے وہ ہی ہر چیز غی قدرت رکھݨ آلو ہے تے وہ ہی قیامت غے تہاڑے مڑداں ناں زندہ کرے غو فر اُسے غی بارگاہ ماں حاضر ہوݨوں پُوے غو اُت عاجز مخلوق کسے غے کے کم آوے غی؟۔

(٦) ﴿أُنِيبُ﴾ انساناں نے دنیا ماں اپݨاں اپݨاں خیال تے اپݨاں اپݨاں ذہݨ تیں کئی کئی رستا کڈ لیا ہیں، عقیدہ ماں، عبادت غا طریقہ ماں، معاملات ماں ہر ایکݨ غو اک بکھر وہی طریقو ہے، تے ہر ایکݨ غو یوہ دعوو ہے جے ہوں ہی حق ور ہوں، اس طرح لوکاں ماں اختلاف ہو گیو ہے، فرمایو اس بکھیڑ و غو حل یو ہی ہے کہ انسان اللہ تعالیٰ ناں اپݨوں حاکم، مالک تے ہر اک نِکّا موٹا اختلاف ماں تریاکل من لئے۔ فر خدا جس چیز غو حکم دیئے، اس ناں ہی صحیح سمجھے تے اس غے خلاف جہڑی وی گل وہے پہانویں واہ کتنی ہی دل لگتی وہے اس ناں چھوڑ دیئے۔ اور اللہ تعالیٰ اک فیصلو تے آخرت ماں فرماوے غو، جت ہر ایکݨ بکھیڑا غو نبیڑو وہے غو ور اک فیصلو اس نے دنیا ماں اپݨاں نبیاں تے اپݨیاں کتاباں غے ذریعہ فرما دتو ہے۔ خاص کر غے اس غی آخری کتاب قرآنِ پاک آ گیو ہے بس ہُݨ جس چیز غو حکم قرآن دے رہیو ہے واہ صحیح ہے باقی ہر اک گل تے ہر اک دلیل غلط ہے۔ فر رحمتِ عالم ﷺ غی طرفوں فرمایو جے یوہی اللہ جہڑو ہر ایکݨ اختلاف غو فیصلو کرن آلو ہے یوہی میرو پالنہار ہے تے میں پہلا تہاڑا تیں ہی اُسے ور پُہر سو کیو وو ہے کسے ہور ور میرو بساہ نیہنہ۔ اور ہوں ہر ایکݨ معاملہ ماں تے ہر اک پیش آݨ آلی گل ماں اسے در رجوع کروں تے اسے در متوجہ رُہوں۔

(٧) اللہ تعالیٰ غیں یہ قدرت تے حکمت بیان فرما غے یاہ گل ثابت کی جا رہئی ہے تے سمجھائی جا رہئی ہے جے وہ ہی کیوں رب تے حاکم اور مالک ہے، تے ہر ایکݨ اختلاف ماں اسے غا حکم ناں کیوں مݨوں ضروری ہے۔

(٨) یعنی تمنّاں جس دیݨ غی دعوت دتی جا رہئی ہے تے جس دیݨ در بلایو جا رہیو ہے یوہ کوئے اوپرو تے نوؤں دیݨ نیہنہ بلکہ یوہ وہ ہی دیݨ ہے جہڑو اللہ غا سارا نبی لے غے آتا رہیا ہیں تے جس ناں قائم رکھݨ غو حکم اللہ نے ساراں نبیاں ناں اپݨاں اپݨاں وقت ماں دتو تھو، اللہ تعالیٰ غو دیݨ پہلا تہاڑا تیں ہی اکو تھو جے اک اللہ تعالیٰ غی توحید ناں مݨوں، اسے غی عبادت کرو، اس غاں نبیاں غو کہݨوں مݨوں تے اس غیاں کتاباں ور ایمان لیاؤ۔ یوہ دین ہر دور ماں اکّو رہیو ہے، اسے غو اللہ نے حضرتِ آدمؑ تیں بعد ساراں تیں مشہور پیغمبر حضرت نوحؑ ناں حکم دتو تھو تے اج اسے دیݨ غی رحمتِ عالم ﷺ در وحی کی جا رہئی ہے، بشکار ہور ترے نبیاں غو ناں لیو اک حضرتِ ابراہیمؑ غو کیونجے ویہہ نبیاں غا باپ تے ساری دنیا غا منیا وا بزرگ ہیں ات توڑی کہ عرب غا مشرک وی ہزاراں قسم غی شرک غے باوجود اپݨاں آپ ناں حضرت ابراہیمؑ غا دیݨ ور چلݨ آلا کیہنہ تھا۔ فر حضرت موسیٰؑ تے حضرت عیسیٰؑ غو ناں لیو کیونجے دنیا غی دو بڑی قوم یہودی تے عیسائی اپݨاں اپݨاں فرقاں ناں انھاں بزرگاں ناݪ ہی جوڑیں تھا۔ اللہ تعالیٰ فرماوے یہ کئی کئی فرقا ہوݨ غی وجہ یاہ نیہنہ کہ اللہ غا دیݨ ماں اختلاف ہے بلکہ اللہ غو دیݨ تے پہلا تہاڑا تیں ہی اکّو ہے تے اسے غو اس نے انھاں ساراں نبیاں ناں حکم دتو تھو، یہ کئی کئی فرقا تے دنیا پرست لوکاں نے اصل دیݨ ناں چھوڑ غے اپݨاں نفس غیں تاہنگ پوری کرن

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذٰلِكُمُ

تے جس چیز ماں وی تم اختلاف کریں اس غو فیصلو اللہ تعالیٰ کوڑے ہی ہے ؛ وہ ہی

اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ⑩ فَاطِرُ السَّمٰوٰتِ

اللہ میرو رب ہے، میں اسے ور پُہر سو کیّو وو ہے تے ہوں اسے در متوجہ ہوں (٦) (وہ ہی) اسماناں غو

وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ

تے زمین غو پیدا کرن آلو ہے اس نے تھارا بچوں ہی تھارا جوڑا بنایا ؛ تے چوکھراں ماں وی

أَزْوَاجًا يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ

جوڑا بنایا وہ اس ماں تھاریں نسل کھنڈا تو رہ، اس جسی کوئے چیز نیہنہ ؛ تے وہ خوب سنݨ آلو

الْبَصِيرُ ⑪ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ يَبْسُطُ

دیکھݨ آلو ہے ؛ اسماناں غیں تے زمین غیں کُنجیں اسّے کوڑے ہیں، وہ جس واسطے چاہوے

الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ⑫

روزی کھلی کر دئے تے (جس واسطے چاہوے) تنگ کر دئے ؛ بیشک وہ ہر چیز ناں جاݨن آلو ہے (٧)

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي

اللہ نے تھارا واسطے وہ ہی دین مقرر کیّو وو ہے جس غو حکم اس نے نوحؑ ناں دتو تھو تے جس غو

أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَ

حکم ہم نےٖ (اے نبیؐ) تمنّاں وحی غے ذریعے دتو ہے تے جس غو حکم ہم نےٖ ابراہیمؑ تے موسیٰؑ اور

عِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ

عیسیٰؑ ناں دتو تھو جے دین ناں قائم رکھیو ؛ تے اس ماں تفرقو نہ کریو ؛ مشرکاں واسطے

عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي

واہ گل بڑی پہاری ہے جس در (اے نبیؐ) تم انھاں ناں بلانویں، اللہ تعالیٰ جس ناں چاہوے

إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ⑬

اپݨاں قرب واسطے منتخب فرمالئے، تے جہڑو دل ناݪ اس در متوجہ وہے اسّے ناں اس غی ہدایت دئے (٨)

واسطے بنایا ہیں۔ اللہ تعالیٰ ایمان آلاں ناں حکم دیئے جے تم اس توحید آلا قدیمی دیݨ ورڈٹیا رہیو تے اس ناں قائم رکھیو، تے توحید ناں چھوڑ غے شرک، خرافات آلا نواں نواں رستہ کڈ غے تفرقہ بازی نہ کریو، دیݨ ناں قائم رکھݨ غو کے مطلب ہے مشہور مفسر علامہ قرطبی فرمانویں: ''اس ور سدا ڈٹیاں رہنوں، اس غی طرفوں کسے را غو شک شبو دل ماں نہ آݨ دیئوں، تے کسے حال ماں اس ناں چھوڑ غے کئی کئی فرقاء نہ بنانا'' (تفسیر قرطبی) فر رحمتِ عالم ﷺ ناں فرمایو جے تھاری یاہ توحید آلی دعوت کائے نویں یا اوپری دعوت تے نیہنہ ور مشرکاں غا جاہل پونا غی وی حد ہوگئی ہے کہ انھاں ناں یا ہی جانی پچھانی توحید آلی دعوت ہی اوپری تے مشکل سہئی وہے، اصل ماں ہدایت اللہ تعالیٰ غا قبضہ ماں ہے وہ جس ناں چاہوے اس ناں ہدایت واسطے چُݨ لئے، ور اس غی بنڈ اَنی بنڈوی نیہنہ وہ ہدایت واسطے اسے ناں چُنے جہڑو آپے اس در متوجہ ہوجئے تے آپ ہدایت ور چلݨ غی تاہنگ کرے۔

(۹) اللہ غا توحید آلا دیݨ ناں چھوڑ غے اپݨی مرضی تے اپݨی تاہنگ غا رستہ کڈ کڈ غے انھاں ور چلݨوں ہر حال ماں اک بڑو جرم ہے ور جد اللہ غی طرفوں صحیح علم آ جئے، اللہ غا پیغمبر تشریف لے آویں، اسمانی کتاب نازل ہوجیں اس تیں بعد علم غی اس لوء ناں چھوڑ غے جہالت غی انھیریاں ماں جاݨ بجھ غے ڈابو مارناں واقعہ ہی بہت بڑو ظلم ہے، اللہ پاک یا ہی گل بیان فرماوے جے اختلاف کسے علمی تحقیق غی وجہ تیں یا دیݨ ماں کسے شک شبہ غی وجہ تیں نیہنہ ہوو و بلکہ لوکاں نے توحید آلا اس دیݨ ناݨ اختلاف کر غے تفرقہ بازی اس ویلے کی جد پیغمبراں غے ذریعہ انھاں کولے صحیح علم غی لوء آ گئی تھی، ور لوک ضِد ور آ گیا جے ہم اپݨی گل چھوڑ غے اس غی گل کیوں مناں فر آپسی ضِد اضدی، دشمنی، دنیا غی ہوس تے نفس غی خواہشاں پچھے کئی کئی فرقا بنا لیا یو ہی کم پہلاں گمراہ لوکاں نے کیو تھو تے یو ہی اج مکہ غا مشرک کر رہیا ہیں تے جیکدے اللہ نے یا گل متھی وی نہ ہوتی جے ات لوکاں ناں ٹہل دتی جئے غی، تے اصل نمیڑو آخرت ماں وہے غو تاں تدّے ہی اللہ انھاں ور اپݨوں قہر گہل غے فیصلو کر دیتو۔

(۱۰) اس تیں مراد یا تے یہودی اور عیسائی ہیں کہ جد بڑاں نے دنیاوی مفاد پچھے کئی کئی فرقاء بنا لیا فر پچھے آݨ آلا لوک جد کتاب غا وارث بنیاں ویہہ سدھار کے کرتا انھاں غا شک تے ٹھسہ ماں ہور باھدو ہو تو گیو تے یا مکہ غا مشرک مراد ہیں جے جد یہ اللہ غی کتاب یعنی قرآن غا وارث بنایا جاݨ لگا اس ویلے انھاں غاں دلاں ماں اسو ٹھسو پے گیو جہڑو انھاں ناں ارام نیہنہ کرن دیتو کیونجے انھاں غو ضمیر اندروں کدے کدے اواز دیئے جے اس سچا دیݨ ناں من لیاں ور فر انھاں غی نظراں ماں دنیا غا مفاد آ جیں تے یہ اپݨاں ضمیر ناں یاہ گل کہہ غے چپ کرا چھوڑیں جے نیہنہ مھارا باپ دادا غو دیݨ ہی چنگو ہے؛ کیونجے پہانویں اس ماں لکھ خرابیں ہیں ور مھاراں بڑاں غو تے یوہ ہی رستو تھو۔

(۱۱) اس آیت ماں کئی کئی دس جملہ ہیں جہڑیں کئی کئی دس گل ہیں بلکہ دس بڑاں بڑاں بیاناں غا عنوان تے سرناواں ہیں، قرآن ماں ہر ایکݨ گل تیں بعد وقف غیں نشانیں ''ج'' تے ''ط'' بنی ویں ہیں۔ مفسر حضرات فرمانویں جے اس آیت غو مقابلو پورا قرآن ماں بس آیت الکرسی نال ہی ہو سکے، کیونجے اُس ماں وی اک آیت ماں کئی کئی دس گلاں غو بیان ہے۔ اللہ تعالیٰ فرماوے کہ جد لوکاں نے توحید چھوڑ غے کئی کئی گمراہ فرقاء بنا لیا ہیں اور ہر اک فرقو لوکاں ناں گمراہ کر غے اپݨاں رستہ ور لاݨ غی کوشش کر رہیو ہے ہن حق غو یوہ تقاضو ہے کہ تم اللہ غا اس توحید آلا دیݨ غی دعوت دیتا رُہو؛ تے تم اختلاف تے فرقا بازی غا اس سلاب اگے اس دین غی دعوت لے غے پہاڑ ہاروں کھل جاؤ جس غی دعوت سارا نبی دیتا رہیا ہیں؛ تے جس غو حکم حضرت نوحؑ، حضرت ابراہیمؑ، حضرت موسیٰؑ تے حضرت عیسیٰؑ ناں دتو گیو تھو۔ فر اسے دین غی دعوت غا بارہ ماں ہی اگے نوؤں ہور گل بیان فرمائیں جتھاں ماں اک زبردست جوڑ تے ترتیب وی ہے اور منکراں واسطے نصیحت تے درڈو وی ہے۔

وَمَا تَفَرَّقُوْٓا اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۭ

اور انھاں نے تفرقو نیہنہ کیو ور اس تیں بعد ہی کہ انھاں کولے علم آ پجیو تھو بس اپݨی ضد غی وجہ تیں

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِيَ

تے جیکدے تھارا رب غی طرفوں اک معین وقت غی گل پہلاں ہی طے نہ ہوئی وی وہے آ، تاں (ہݨ توڑی) انھاں

بَيْنَهُمْ ۭ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اُوْرِثُوا الْكِتٰبَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ لَفِيْ شَكٍّ

غے بشکار فیصلو ہی ہوگیو وہے آ (۹) تے بیشک جہڑا لوک انھاں تیں بعد کتاب غا وارث بنایا گیا تھا ویہہ اس غی طرفوں الجھݨ

مِّنْهُ مُرِيْبٍ ⑭ فَلِذٰلِكَ فَادْعُ ۚ وَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ ۚ وَلَا

آلا شک ماں پیا وا ہیں (۱۰) لہٰذا (اے نبیؐ) تم اسے دین در بلا تا رُہو تے جس را تمناں حکم ہوو وہے تم (اسے ور) قائم رُہو

تَتَّبِعْ اَهْوَاۗءَهُمْ ۚ وَقُلْ اٰمَنْتُ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنْ كِتٰبٍ ۚ

تے انھاں غی مرضی ور نہ چلیو تے فرمادیو جے اللہ تعالیٰ نے جہڑی (وی) کتاب نازل کی ہے ہوں اس ور ایمان لے آیو ہوں

وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمْ ۭ اَللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۭ لَنَآ اَعْمَالُنَا

تے مناں حکم دتو گیو ہے جے ہوں تھارے بشکار انصاف کروں؛ اللہ مھارو (وی) رب ہے تے تھارو (وی) رب ہے مھارا

وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ۭ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ۭ اَللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۚ

واسطے مھارا عمل ہیں تے تھارا واسطے تھارا عمل ہیں مھارے تے تھارے بشکار کوئے کھولݨ نیہنہ؛ اللہ ہم ساراں ناں کٹھا

وَاِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ⑮ وَالَّذِيْنَ يُحَاۗجُّوْنَ فِي اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ

کرے غو تے (اوڑک) اُسے کولے مڑ غے جاݨوں ہے (۱۱) تے ویہہ لوک جہڑا اللہ غا بارہ ماں جھگڑو کریں اس توں

مَا اسْتُجِيْبَ لَهٗ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ

بعد کہ وہ منّ لیّو گیو ہے انھاں غی دلیل انھاں غا رب غے نزدیک بالکل بودی ہے تے انھاں ور

غَضَبٌ وَّلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ⑯ اَللّٰهُ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ

غضب ہے تے انھاں واسطے سخت عذاب ہے (۱۲) وہ اللہ ہی ہے جس نے یاہ کتاب سچائی ناݨ

بِالْحَقِّ وَالْمِيْزَانَ ۭ وَمَا يُدْرِيْكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيْبٌ ⑰

نازل فرمائی؛ تے (انصاف غی) تڑ کھڑی وی! تے تمناں کے پتو خورے قیامت نیڑے ہی آ لگی وہے؛

(۱۲) یاہ گل مکہ غا مشرکاں ناں تے قیامت توڑی آنڑ آلاں انھاں لوکاں ناں فرمائی جا رہئی ہے جھڑا دین غا بارہ ماں کائے نہ کائے نویں تُہتھ تے کُھجّت کر غے بحث غو بوؤ بند نیہنہ ہونڑ دیتا، تانجے آپ وی سچا دینڑ ور ایمان لیانڑ تیں بچ جیئں، تے ایمان آلاں ناں وی تنگ کرتا ریہنہ، انھاں ناں فرمایو کہ جد اللہ غا دینڑ تے اس غی کتاب غی سچائی دیہنہ دپہراں ہاروں ثابت ہوگئی ہے بلکہ دنیا غا منیاں پڑھنیاں والوک وی اس ناں قبول کر غے مسلمان ہو چکیا ہیں۔ ہُنڑ تھاری تُہتھ غو کجھ اعتبار نیہنہ، ہُنڑ تھارو چَھڑو اللہ غے نزدیک سروں ہی باطل تے بیکار ہے بلکہ ہُنڑ تے نہ مَننڑ آلاں ناں خدا غا قہر واسطے تیار ہو جانڑوں چاہئے کیونجے ہُنڑ انھاں واسطے سخت عذاب تیں بچنڑ ہور کجھ نیہنہ۔

يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِهَا ۚ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

اس واسطے کاہلا ویہہ ہی لوک ہووا واہیں جھڑا اس ناں منتا نیہنہ ؛ تے جھڑا (اس ور) یقین رکھیں

مُشْفِقُوْنَ مِنْهَا ۙ وَيَعْلَمُوْنَ اَنَّهَا الْحَقُّ ؕ اَلَآ اِنَّ الَّذِيْنَ

ویہہ تے اس تیں ڈر رہیا ہیں ؛ تے ویہہ جانڑے ہیں جے واہ برحق ہے ؛ سنڑوں ! جھڑا لوک

يُمَارُوْنَ فِي السَّاعَةِ لَفِيْ ضَلٰلٍۭ بَعِيْدٍ ﴿۱۸﴾ اَللّٰهُ لَطِيْفٌۢ بِعِبَادِهٖ

قیامت غا بارہ ماں گُہلن چَھگڑ رہیا ہیں ویہہ یقیناً دور غی گمراہی ماں جا پیا ہیں (۱۳) اللہ اپناں بنداں ور مچ مہربان ہے

يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيْزُ ﴿۱۹﴾ع مَنْ كَانَ يُرِيْدُ

وہ جس ناں چاہوے روزی دیدئے تے وہ بڑی طاقت آلو غلبہ آلو ہے ؛ جھڑو آخرت غی

حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهٗ فِيْ حَرْثِهٖ ۚ وَمَنْ كَانَ يُرِيْدُ

فصل چاہوے غو ہم اس غی فصل ماں ہور باہدو کر دیاں غا تے جس ناں دنیا غی فصل غی

حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَّصِيْبٍ ﴿۲۰﴾

تاھنگ وہے غی ہم اس ناں اسے بچوں کجھ دیدئیاں غا ؛ تے اسا آدمی غو آخرت ماں کجھ وی حصو نیہنہ (۱۴)

اَمْ لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا شَرَعُوْا لَهُمْ مِّنَ الدِّيْنِ مَا لَمْ يَاْذَنْۢ بِهِ اللّٰهُ ؕ

کیوں ! انھاں نے اللہ غا اسا شریک منڑ لیّا ہیں جنھاں نے انھاں واسطے وہ دین مقرر کر دتو ہے جس غی اللہ نے اجازت نیہنہ

وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ؕ وَاِنَّ الظّٰلِمِيْنَ لَهُمْ

دتی ؛ تے جیکدے فیصلہ غی گل متھی وی نہ وہے آ، تاں انھاں غے بشکار (ہُنڑ ہی) فیصلو ہو جئے آ، تے ظالماں واسطے یقیناً

عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۲۱﴾ تَرَى الظّٰلِمِيْنَ مُشْفِقِيْنَ مِمَّا كَسَبُوْا وَهُوَ

دردناک عذاب ہے ؛ تم تکیں غا کہ ظالم لوک اپنڑی کھٹی تیں ڈر رہیا ویں غا ؛ ور اس غو وبال انھاں ور پے غے

وَاقِعٌۢ بِهِمْ ؕ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِيْ رَوْضٰتِ

ہی رہ غو ؛ تے جھڑا لوک ایمان لے آیا اور انھاں نے چنگا عمل کیّا ویہہ (جنت غاں) باغاں ماں

الْجَنّٰتِ ۚ لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ ﴿۲۲﴾

ویں غا، ویہہ جس چیز غی تاھنگ کریں غا واہ انھاں غا رب کولے موجود وہے غی یو ہی بڑو فضل ہے (۱۵)

(۱۳) یعنی جس سچا تے توحید آلا دینڑ ناں لے غے سارا نبی آتا رہیا ہیں اللہ نے اُسے ''برحق'' دین غا بارہ ماں کتاب نازل فرمادتی ہے۔ جس غے نالڑ نالڑ ''ترکھڑی'' وی نازل فرمائی ہے۔ ترکھڑی کے چیز ہے؟؟ ترکھڑی کسے نالڑ انصاف کرن تے اس غو حق پورو پورو تول غے دینڑ غو اک ذریعو ہے، لہذا ترکھڑی غو مطلب ہے کہ اللہ نے اپناں حق غے نالڑ نالڑ بنداں غا حق ادا کرن غو حکم دے غے شریعت غا قانون غو عدل انصاف آلو یوہ نظام نازل فرمادتو ہے، جس ماں لوکاں غا نِکا موٹا سارا حق انصاف نالڑ ٹھیک ٹھیک ادا کرن غو حکم ہے، ہُنڑ ہر انسان ناں اپناں عمل اللہ غی کتاب تے اس غا دین غا معیار ور پرکھ غے تے سچا دین غی ترکھڑی ماں تول غے لیناں چاہئیں ؛ جے یہ کتناں کھرا یا کھوٹا ہیں کیونجے کے پتو قیامت نیڑے ہی آ لگی وہے ! تے کد اللہ غی طرفوں بلاوو آ جئے تے اس غی تیاری غو ویلو ختم ہو جئے، فر قیامت غا بارہ ماں فرمایو جے جھڑا بدنصیب اس ناں منتا نیہنہ ویہہ تے اس غو مخول بناویں، اس واسطے کاہلی کریں ور جھڑا اس ناں برحق منیں ویہہ نیک عمل کر کر غے وی ہر ویلے اس تیں ڈرتا تے کمتا ریہنہ جے کے پتو کہڑی گل ور مھاری پکڑ ہو جئے۔ اس تیں اندازو لا لیو جے قیامت کسی اوکھی گہڑی ہے۔ لیکن جھڑا لوک اس ماں شک کریں ویہہ اس غو مخول بنا بنا غے تے دین غا بارہ ماں تُہتھ کر کر غے گمراہی ماں مُچ ہی دور نکل جیں جتوں انھاں غو واپس مڑنڑوں مشکل ہو جئے۔

(۱۴) یعنی اللہ دنیا ماں گناہاں ور فٹ پکڑ نیہنہ کر لیتو، نہ اپنڑی نعمتاں غو سلسلو بند کرے، کیونجے وہ اپناں بنداں ور مُچ ہی مہربان تے احسان کرن آلو ہے اس گلوں وہ دنیا غی زندگی ماں تے اپناں فضل نالڑ ہر ایکنڑ ناں اس غی ضرورت غی روزی عطا کرے، بلکہ مال دولت، عزت، صحت وغیرہ جھڑی نعمت جس واسطے چاہوے زیادہ کر دیئے ؛ یہ سارا اس غی مہربانی، اس غا فضل، کرم تے لُطف غا کرشما ہیں، ور جد حساب کتاب غو تے نافرماناں غی پکڑ غو ویلو آ جئے غو فر خوب یاد رکھو کہ وہ بڑو ہی قدرت تے طاقت آلو سب ور غالب ہے نہ کوئے اس غی پکڑ تیں آپ بچ سکے غو تے نہ کسے ناں کوئے دوجو اس کولوں چھڑکا سکے غو۔ ہُنڑ انسان غے سامنڑے دوئے رستہ کُھلا ہیں، دنیا غی مالڑ دولت تے عیش ارام ور مغروری غو وی اور آخرت غی سدا رہنڑ آلی نعمتاں غی تیاری تے اُس غی فکر غو وی ! اللہ تعالیٰ غو تے دواں واسطے یو ہی اعلان ہے، جے جھڑو آخرت غی تاہنگ رکھے غو فر اللہ غا دین غے مطابق اس واسطے محنت وی کرے غو اللہ اس غی فصل ماں ہور باہدو کر دیئے غو کہ دنیا ماں اس ناں ہور ہور نیک عملاں غی توفیق ہو جئے غی تے آخرت ماں انھاں عملاں غو مُچ زیادہ ثواب لبھے غو۔ اور جھڑو بس اسے فانی دنیا غی تاہنگ کرے غو فر اپنڑی ساری دوڑ بھج اسے دنیا واسطے کرے غو اللہ اس ناں دنیا تے اس غی تقدیر اور قسمت غے مطابق باقی لوکاں ہاروں کجھ نہ کجھ دے چھوڑے غو ور آخرت ماں اس غو کوئے حصو نیہنہ ہوسیں، تے اُت عیش ارام غی کائے چیز اس ناں نصیب نیہنہ ہوسے۔

(۱۵) یعنی اک دین تے وہ ہے جھڑو اللہ نے بنداں واسطے مقرر کیّو ہے، جھڑو ہر اک اسمانی کتاب ماں نازل ہوو وہے تے ہر اک پیغمبر اپناں اپناں دور ماں اس غی تبلیغ کرتو رہیو ہے۔ تے اُسے

دین غی اج اللہ غا آخری نبی، ساراں نبیاں غا سردار رحمتِ عالمﷺ دعوت دے رہیو ہیں۔ فر جہڑا لوک اللہ غا اس دین ناں نیہنہ منتا کیوں! انھاں نے خدا غی خدائی ماں کجھ پیہاںؔ تے شریک منیا واہیں، جھاں نے انھاں واسطے اسلام تیں علاوہ کفر شرک غو کوئے دوجو دین مقرر کر لیو ہے جس غی اللہ نے اجازت نیہنہ دتی، حالانکہ نہ تے کوئے اس غو شریک ہے، تے نہ خدا تیں بجنؔ کسے ناں اختیار ہے جے وہ لوکاں واسطے دین مقرر کرے اور انھاں ناں زندگی گذارن غا تے مرن جین غا ٹہنگ دسے بلکہ اللہ غا دین ناں چھوڑ غے اپنٔی مرضی غا مذہب بناناں تے اتنوں بڑو ظلم ہے کہ جیکدے آخرت ماں فیصلو کرن غی گل پہلاں تیں ہی متھی وی نہ ہوتی تاں اللہ اساں ظالماں ناں ملیامیٹ کر غے دنیا ماں ہی تدّے اس غو فیصلو کر دیتو؛ خیر! آخرت ماں تے انھاں ظالماں واسطے دردناک عذاب تیار ہے۔ جت غو یوہ عجیب نقشو وہے غو، جے یہ ظالم اپنٔاں کرتوتاں تے کھٹیاں غا وبال تیں ڈرتا تے کمتا ویں غا ور چھیکڑ انھاں ور اپنٔاں عملاں غو وبال آہی پُوے غو تے انھاں ناں دوزخ ماں سڑٔنوں ہی پُوے غو، جد کہ دوجے پاسے نیک عمل کرن آلا مومن جہڑا اج انھاں ظالماں غی نظراں ماں ٹھٹھا واہیں جنت غاں باغاں ماں عیش کرتا ویں غا تے اللہ غی طرفوں انھاں غی ہر اک تاہنگ پوری کی جاتی وہے غی، اس ویلّے اندازو وہے غو کہ یوہ اللہ غو کتنٔوں بڑو فضل ہے! تے یاہی واہ چیز ہے جس غی اللہ اپنٔاں مومن بنداں ناں خوشخبری دے رہیو ہے۔

(۱٦) مضمون غی بغتی کانگ ذری اڑکا غے قریش غی حمیت ناں چھنجوڑن واسطے تے غیرت غی تندڑاں ناں چھیکی لانؔ اور رشتیداری غا سُتا واجزبہ ناں جگانؔ واسطے فرمایو جا رہیو ہے جے اے رحمتِ عالمﷺ تم قریشی قوم ناں فرماؤ کہ اللہ غا اس سچا دین غی دعوت غو تقاضو تے یوہ تھو کہ تم میرو شکر کرتا، تے میرا اور ایمان لیاتا ور چلو ہوں تھارے کولٔوں ہور کسے گل غو مطالبو نیہنہ کرتو، لیکن رشتیداری غی محبت غو وی تے کجھ تقاضو ہے! تم ساراں نالؔ میری رشتیداری ہے تے کیوں! رشتیداری غو یوہی تقاضو ہے کہ تم میری گل ور غور ہی نہ کریں، میری گل ناں عقل غی ترکھڑی ماں تولنؔ تیں پہلاں ہی میری دشمنی ور لک بنؔ لیں؟ نیہنہ! بلکہ رشتیداری غو تقاضو یوہ ہے کہ تم میری گل ور دنائی نالؔ غور فکر کریں تے جے کوئے شک شبو وہے وہ بحث کر غے دور کریں تے میری گل منیں اور رشتیداری غا لحاظ ماں ہُٹ مُٹ میری مخالفت نہ کریں اور یاہ میری دعوت غی مزدوری نیہنہ بلکہ رشتیداری غاں جزباں غو تقاضو ہے۔ جد کہ ہوں جس دین در تمناں بلا رہیو ہوں اس ماں تھارو ہی فائدو ہے، جہڑو ایمان لیا غے نیکی کرے اللہ اس ناں نیکی تیں مُچ زیادہ ثواب عطا کرے تے اس غا پشلا سارا گناہ معاف کر غے اس غی محنت غی قدر فرماوے۔

(۱۷) مکہ غا مشرک اللہ غا سچا نبی ور جانؔ بجھ غے یاہ تُہمت لانویں تھا جے یوہ قرآن اللہ غو کلام نیہنہ، بلکہ نعوذ باللہ! تم پلّے تیں بنّا بنّا غے اللہ ور گُوڑ مار رہیا ہیں، انھاں ناں فرمایو جا رہیو ہے: او چُھوٹھیو! تے چھوٹھ غیو پچاریو! کجھ تے شرم کرو! یوہ کس ور الزام لا رہیا ہیں، جھاں غی سچائی غی تم آپے کل توڑی قسم کریں ویں تھا، فر یاہ تے سوچو! جے کدے یوہ اللہ غو کلام نہ ہوتو فر اللہ اپنٔاں ناں ور اس ناں حضرت غی زبان ور کس راچلنؔ دیتو! فر تے اللہ حضرت غا دلِ مبارک ور مہر لا چھوڑتو کہ نہ دلِ مبارک ور وحی نازل ہوتی، تے نہ یاد ہوتی اور نہ زبان ور جاری ہوتی اس تیں ثابت ہو گیو جے یوہ یقیناً اللہ غو کلام ہے تاںہی تھارا اکڑھن غے باوجود حضرت غا دل ور نازل ہو رہیو ہے۔ بلکہ اصل ماں تم ہی چُھوٹھا ہیں، جہڑا اللہ غا سچا کلام ناں چھوٹھو کہہ رہیا ہیں، اللہ تعالیٰ غو یوہ سُچا کلام تے بیشک جاری رہ غو تے اللہ تعالیٰ اپنٔی دلیلاں اور اپنٔی گلاں نالؔ عملی طور ور سچ ناں سچ تے چُھوٹھ ناں چھوٹھ کر دئے غو فر ساراں ناں پتو لگ جئے غو جے پلّے تیں بنّا غے کوڑ کونؔ مارے تھو تے سچ کونؔ کہہ تھو۔ یوہ اشارو ہے جنگِ بدر وغیرہ در جساں چُھوٹھ ناں ساراں نے رڑے مدان ملیامیٹ ہوتاں تے حق ناں کامیاب ہوتاں دیکھنٔوں تھو۔

ذٰلِكَ الَّذِیْ یُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا

یاہی ہے واہ چیز جس غی اللہ اپنٔاں ں بنداں ناں خوش خبری دئے جہڑا ایمان لے آیا تے انھاں نے چنگا عمل

الصّٰلِحٰتِ ؕ قُلْ لَّاۤ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَیْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِی

کیّا، تم فرمادیو: جے ہوں اس ور تھارا کولٔوں کجھ بدلو نیہنہ منگتو، ور رشتیداری ماں محبت تے

الْقُرْبٰی ؕ وَمَنْ یَّقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهٗ فِیْهَا حُسْنًا ؕ

لوڑیئے؛ تے جہڑو کائے نیکی کرے غو ہم اس واسطے اس ماں ہور نیکی غو باھدو کر دیاں غا،

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ ﴿۲۳﴾ اَمْ یَقُوْلُوْنَ افْتَرٰی عَلَی اللّٰهِ

بیشک اللہ بہت بخشن آلٔو قدر کرن آلٔو ہے (۱٦) کیوں! ویہہ یاہ کیہنہ: جے انھاں نے پلّے تیں بنّا غے اللہ تعالیٰ ور

كَذِبًا ۚ فَاِنْ یَّشَاِ اللّٰهُ یَخْتِمْ عَلٰی قَلْبِكَ ؕ وَیَمْحُ اللّٰهُ الْبَاطِلَ

کوڑ لایو ہے تے (اے نبیؐ) جیکدے اللہ تعالیٰ چاہتو تاں وہ تھارا دل ور مہر لا چھوڑتو تے اللہ باطل ناں ملیامیٹ کر دئے

وَیُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمٰتِهٖ ؕ اِنَّهٗ عَلِیْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۲۴﴾ وَهُوَ

تے حق ناں اپنٔاں کلام نالؔ حق کر دسے بلاشبہ وہ دل غاں پہیتاں ناں وی خوب جانٔے (۱۷) تے وہ ہی ہے

الَّذِیْ یَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ وَیَعْفُوْا عَنِ السَّیِّاٰتِ

جہڑو اپنٔاں بنداں غی توبہ قبول فرما وے تے وہ ہی گناہ معاف کرے

وَیَعْلَمُ مَا تَفْعَلُوْنَ ﴿۲۵﴾ وَیَسْتَجِیْبُ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا

اور تم جو کجھ وی کریں وہ سب جانٔے؛ تے وہ انھاں لوکاں غی دعا قبول کرے جہڑا ایمان لیایا تے جھاں نے نیک

الصّٰلِحٰتِ وَیَزِیْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ وَالْكٰفِرُوْنَ لَهُمْ

عمل کیا سگوں وہ انھاں ناں اپنٔاں فضل نالؔ ہور دئے تے کافراں واسطے

عَذَابٌ شَدِیْدٌ ﴿۲۶﴾ وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ لَبَغَوْا

ڈاھڈو عذاب ہے (۱۸) تے جیکدے اللہ تعالیٰ اپنٔاں بنداں واسطے روزی کھلی کر دیتو تاں ویہہ زمین ماں

فِی الْاَرْضِ وَلٰكِنْ یُّنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا یَشَآءُ ؕ اِنَّهٗ بِعِبَادِهٖ

اتی چک لیتا ور وہ جو چاہوے سو اندازہ نالؔ نازل فرماوے؛ بیشک وہ اپنٔاں بنداں غی

(۱۸) قرآن غی تے رحمتِ عالم ﷺ غی صداقت بیان فرمانے نافرمان لوکاں ناں توبہ غی دعوت دتی جارہئی ہے جے آؤ! باز آجاؤ! اللہ غی رحمت غو بوؤ ہر ویلے کھلو ہے وہ سچی توبہ کرن آلاں غی توبہ قبول فرماوے تے سب کجھ جانن نے باوجود پچھلا سارا گناہ معاف فرمادیئے تے ایمان قبول کرنے اس غا نیک بندہ جہڑی عبادت تے دعا کریں وہ اس ناں قبول کرے، وہ بے بہا مہربان تے مُچ رحم آنو ہے اس گلوں نیک بنداں غی نیکیاں ور وہ نیکیاں تیں بہت زیادہ ثواب عطا فرماوے، ور اتناں فضل تے کرم نے باوجود جہڑا بدنصیب مرن توڑی نہ توبہ کریں تے نہ ایمان قبول کریں اساں کافراں واسطے اس غو سخت عذاب وی تیار ہے۔

خَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ

خبر رکھن آنو خوب دیکھن آنو ہے (۱۹) تے وہ ہی ہے جہڑو لوکاں غا ناامید ہوجان تیں

مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ ۚ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾ وَمِنْ

بعد بدّل برھاوے، تے اپنی رحمت کھنڈا چھوڑے، تے وہ ہی کارساز (اور) صفتاں غو مالک ہے (۲۰) تے اس غی

آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ ۚ

(قدرت غی) نشانیاں بچوں اسماناں غو تے زمین غو پیدا کرنوں ہے؛ تے ویہہ جانوروی جہڑا اس نے ان ماں کھنڈا چھوڑیا ہیں

وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ

تے وہ جسویلے چاہوے انھاں ناں کٹھا کرن غی قدرت رکھے (۲۱) تے تھارا ور جہڑی وی

مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾

مصیبت آوے؛ واہ تھارا ہی ہتھاں غی کھٹی ور آوے اور مچ سارا (گناہاں) ناں تے وہ معاف ہی کردئے؛

وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ ۖ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ

تے تم زمین ماں اس غا قابو تیں باہر نیہنہ ہوسکتا تے اللہ تعالیٰ غا مقابلہ ماں تھارو نہ کوئے

مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ

حمایتی ہے تے نہ مددگار! (۲۲) تے اس غی (قدرت غی) نشانیاں بچوں سمندراں ماں چلن آلا پہاڑاں ہاروں

كَالْأَعْلَامِ ﴿٣٢﴾ إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ

سمندری جہاز ہیں؛ جیکدے وہ چاہوے تاں وہ ہواں ناں روک لئے فر ویہہ سمندر ور ہی کھلا

عَلَىٰ ظَهْرِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾

ٹکیا رہنہ؛ بیشک اس ماں ہر اک صبر تے شکر کرن آلا واسطے بڑیں نشانیں ہیں؛

أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمَ

یا وہ انھاں ناں انھاں غا کرتوتاں ور ہلاک کر چھوڑے اور مچ ساری (خطا) تے وہ معاف ہی کردئے؛ تے تانجے

الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٣٥﴾

انھاں لوکاں ناں پتو لگ جئے جہڑا مھاری آیتاں غا بارہ ماں جھگڑو کریں جے انھاں واسطے نسن غی کائے جگہ نیہنہ (۲۳)

(۱۹) علامہ آلوسیؒ نے اس آیت غو شانِ نزول بیان فرماتاں فرمایو ہے جے کجھ صحابہء کرامؓ نے کافراں غی مالداری دیکھ نے یاہ تاہنگ کی تھی جے اسو مال تے ایمان آلاں کولے ہونوں لوڑیئے اس غا جواب ماں اللہ تعالیٰ نے یاہ حکمت آلی اک اصولی گل بیان فرمادتی؛ جے کسے ناں ذری کشائش تے کسے ناں روزی ماں کجھ تنگی دینی یاہ اللہ تعالیٰ غی اک اسی حکمت ہے جس ور دنیا غو یوہ نظام چل رہیو ہے (روح المعانی ملخصًا) نیہنہ تے جیکدے وہ اپناں سارا ن بنداں ناں مال دولت کُھل نے دیدیتو تاں زمین ماں اُدھڑتُھمی مُچ جاتی، سارا لوک نافرمان تے مالّ غا ہوسی بنّ جاتا، بلکہ اللہ اپنی حکمت نے مطابق جس واسطے جتنی کشائش بہتر سمجھے اُتنی ہی عطا فرماوے تے کس واسطے کہڑی چیز مناسب ہے؟ یاہ گل وی اللہ تعالیٰ تیں بجنّ کوئے نیہنہ جانتو وہ اپناں بنداں غیں صلاحیتاں تیں خوب واقف ہے۔

(۲۰) یعنی جس را روزی اس غا قبضہ ماں ہے اسے را روزی غا ذریعہ تے سبب وی اسے غا ہتھ ماں ہیں وہ ہی روڑا ماں انساناں غا مایوس ہوجانّ تیں بعد اپنی رحمت غیں پھوئیں برھانے بنداں غی روزی غو انتظام فرماوے تے انساناں غی روزی غا حکمت آلا اس نظام اور بدّل غا اس انتظام تیں پتو لگو کہ اللہ تعالیٰ ہی بس بنداں غو ''ولی'' یعنی کم بنانّ آنو، حاجت پوری کرن آنو تے مشکل دور کرن آنو مشکل کشاء حاجت رواء تے کارساز ہے، اس ناں چھوڑ نے مشرکاں نے جہڑا کارساز بنا لیاں ہیں ویہہ سارا باطل ہیں جس را کہ اسے سورت ماں مسیں پچھے آیت/۹ ماں گذریو ہے؛ تے وہ ہی صفتاں غو مالک اور عبادت غو مستحق ہے۔

(۲۱) یعنی زمین اسمان غو وجود تے انھاں ماں کھنڈی وی یاہ ساری جیا جون اللہ تعالیٰ غی قدرت تے اس غا اک ہونّ غی نشانی ہے تے اس گل غی وی نشانی ہے جے جس ذات نے پیدا کرنے یاہ جیا جون اسرا کھنڈائی ہے وہ اک تہاڑے اس ناں فرزندی کرنے کٹھی وی کرسکے۔ جس نے پہلی واری پیدا کی ہے اس واسطے دوہری واری پیدا کرن ماں نہ کجھ مشکل ہے تے نہ اوکھت! فائدو:- اس آیت غی وجہ تیں مُچ مفسران غو خیال ہے جے زمین ہاروں دوجاں سیاراں تے اسماناں ور وی جیا جون ہے تے کجھ دوجا بزرگ فرمانویں جے زمین ماں تے یاہ خلقت ہے ور اسمان ماں فرشتا ہیں ات ویہہ ہی مراد ہیں۔ واللہ اعلم،

(۲۲) یعنی اپر جتھاں نعمتاں غو ذکر تھو یہ ساریں تے انسان واسطے تھیں فر جد کدے دنیا ماں انسان ور مصیبت تے پریشانی آوے واہ اس غاں اپناں ہی کرتوتاں غو نتیجو ہے۔ تے وہ وی اس را کہ اللہ اک اک گناہ ور دنیا ماں سزا نیہنہ دیتو مچ سارا تے معاف ہی کر چھوڑے بس خاص خاص موقعاں ور ہی پغڑ کرے تانجے انسانِ سُرت سمھالے تے نافرمانیاں تیں باز آجئے، ناتے جان لئے کہ جن نافرمانیاں ور مصیبت نیہنہ آئیں تھیں واہ مصیبت وی اللہ غی مہربانی نالّ ہی ٹلی تھی۔ ورنہ جد مصیبت آجئے فر وہ نہ تے نس پج نے کدے جان بچاسکے اور نہ ہی اللہ تیں بجنّ کوئے اس غو حامی تے مددگار بنّ نے اس ناں اس مصیبت تیں کڈ سکے۔

(۲۳) ہوا غا زور ور ''بادباں'' نالّ چلنّ آلاں سمندری جہازاں ناں تے سمندری سفر غی اوکھتاں ناں عرب غا لوک چنگی طرح جانئیں تھا۔ انھاں ناں فرمایو جارہیو ہے جے ذری غور کرو

ہاں! اس سمندری سفر ماں اللہ غی قدرت غیں کتنیں نشانیں ہیں؟ جیکدے اللہ تعالیٰ چاہوے تاں وہ ہواناں ہی روک لئے فر جہاز سمندر ور کھلا غا کھلا ٹکیا رہینہ، دسو فر اس تیں بجنؚ کونؚ ہوا چلا سکے، یا وہ جہاز ماں سوار لوکاں غا گناہاں غی سزا ماں اسے ہواناں طوفان بنا غے جہاز ناں غرق کر چھوڑے! فر دسو! اسا وقت ماں کون لوکاں ناں تباہ ہونؚ تیں بچا سکے! بلکہ اس ویلے تے اللہ تعالیٰ غی توحید اور اس غی آیتاں ماں جھگڑا کرن آلا مشرک وی یقین کر لیں جے ہُنؚ ہمنّاں کدے وی پناہ نیہنہ لبھ سکتی تے نہ ہمنّاں خدا تعالیٰ تیں بجنؚ کوئے اس مصیبت تیں بچا سکے، تے جد سمندری طوفاناں ماں اک اللہ تیں بجنؚ کوئے بچانؚ آلو نیہنہ فر دوجی کسے جگہ کوئے کس را ہو سکے۔

فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا وَمَا عِندَ
تے تمنّاں جو کجھ وی دتو گیو ہے وہ تے بس (چار تہاڑا غی) زندگی غو سمان ہے؛ تے جو کجھ اللہ تعالیٰ غے کولے
اللّٰهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (۳۶)
ہے؛ وہ چج بہتر تے باقی رہنؚ آلو ہے، وہ انھاں لوکاں واسطے ہے جہڑا ایمان لیایا تے جہڑا اپنّاں رب ور ہی پُہر وسو کریں
وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَٰحِشَ وَإِذَا مَا
تے جہڑا بڑاں بڑاں گناہاں اور بے حیائی غی گلاں تیں بچیں تے جس گھڑی
غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ (۳۷) وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ
انھاں ناں لہر چڑھے (اسویلے وی) معاف کر دیں؛ تے جہڑا اپنّاں رب غو حکم منّیں
وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ
تے نماز قائم کریں تے انھاں غو (ہر اک) کم آپسی مشورہ نالؚ وہے تے ویہہ مہارا دتا وا رزق بچوں
يُنفِقُونَ (۳۸) وَالَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنتَصِرُونَ (۳۹)
خرچ کریں؛ تے جسویلے انھاں ور ظلم وہے ویہہ بدلو لیں (۲۴)
وَجَزَٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ
تے برائی غو بدلو اسے جسی برائی ہے فر جہڑو معاف کر دئے اور (معاملو) ٹھیک کر لئے اس غو اجر تے اللہ تعالیٰ
عَلَى اللّٰهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّٰلِمِينَ (۴۰) وَلَمَنِ انتَصَرَ بَعْدَ
غے ذمہ ہے بیشک وہ ظالماں ناں پسند نیہنہ کرتو؛ تے جہڑو اپنے اپر ظلم ہونؚ تیں بعد بدلو
ظُلْمِهِ فَأُولَٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِم مِّن سَبِيلٍ (۴۱) إِنَّمَا السَّبِيلُ
لے لئے فر اساں لوکاں ور کوئے الزام نیہنہ؛ الزام تے انھاں ور ہی ہے
عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ
جہڑا لوکاں ور ظلم کریں؛ تے زمین ماں انحق اتی چکیں
بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۴۲) وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ
یہ ہی لوک ہیں جنھاں واسطے دردناک عذاب ہے؛ تے جہڑو صبر کر لئے اور او جانؚی کر چھوڑے

(۲۴) فانی دنیا ور مغرور ہو غے اپنّاں مالک ناں تے اپنؚی آخرت ناں بسار جانؚ آلاں ناں فرمایو جا رہیو ہے جے دنیاوی مالؚ دولت تے عیش ارام اسی چیز نیہنہ جس ور انسان پُھنڈے یا بڈیار کرے، کیونجے ات غی ہر اک چیز فانی ہے کسے ناں قارون غی دولت تے فرعون غی حکومت لبھ جئے واہ دولت حکومت وی بس زندگی غا ہی چار تہاڑاں غی گل وہے، جس فانی عیش غا بدلہ ماں وہ آخرت غی نہ مُکنؚ آلی زندگی تباہ کر غے چھیکڑا توں خالی ہتھیں ٹُر جئے نہ مال دولت اس غے نالؚ جے تے نہ دنیا غی عیش ارام! اس غا مقابلہ ماں آخرت غیں جہڑیں نعمت اللہ تعالیٰ کولے انسان واسطے تیار ہیں ویہہ انھاں تیں لکھاں درجہ سرس وی ہیں تے سدا رہنؚ آلیں وی! فر آخرت غیں یہ نعمت کھٹنؚ غو طریقو دستاں انھاں خوش نصیباں غیں اٹھ صفت بیان فرمایئں جنھاں ناں یہ نعمت نصیب ویں غیں پہلی صفت: تے ایمان غی ہے کہ ویہہ اپنّاں رب غا سچا دین ور ایمان لیانویں کیونجے اس تیں بجنؚ تے کوئے عمل معتبر ہے ہی نیہنہ۔ دوجی صفت: یاہ ہے جے ویہہ ہر حال ماں اپنّاں رب ور ہی پُہر وسو کریں اس تیں بجنؚ کسے ناں اپنّوں کارساز نیہنہ سمجھتا۔ تیجی صفت: ویہہ ہر قسم غا کبیرہ گناہ تیں دور رہیہ خاصکر بے حیائی تے بے شرمی غاں کماں تیں بچ غے رہینہ اس غی کجھ تفسیر سورت انعام آیت/۱۵۲ ماں گذر گئی ہے۔ چوتھی صفت: ویہہ عام لوکاں ہاروں غصہ ماں بے قابو نیہنہ ہو جاتا، نہ غصہ ماں انھاں غی مت ماری جئے، بلکہ ویہہ لہر ماں وی حق ناحق غی پشانؚ کریں سگوں اپنّوں حق وی معاف کر چھوڑیں، پنجی صفت: ویہہ اپنّاں رب غو ہر اک حکم پورو کریں، انھاں غو رب جس چیز تیں ٹھاکے ویہہ کدے اس غے نیڑے وی نیہنہ جاتا تے جس کم غو حکم دیئے اس ور دوڑ دوڑ غے عمل کریں، خاص کر غے نماز قائم کریں کیونجے اس غی برکت نالؚ دوجاں حکماں ور عمل کرن غی توفیق ہو جئے! چھینویں صفت: انھاں غا جتنا اہم کم ویں ویہہ آپس غا مشورہ نالؚ ویں؛ اس حکم غی کتنی اہمیت ہے؟ اس غو اندازو اس تیں لایو جا سکے جے اللہ نے اپنّاں حبیب ﷺ ناں وی صحابۂ کرام نالؚ مشورو کرن غو حکم دتو سورت آل عمران آیت/۱۵۹ اصل ماں اسلام تیں پہلی جہالت غی انھیری ماں بادشاہت تے مقدمی وراثت ماں لبھے تھی، تے مقدم اپنؚی مرضی نالؚ جہڑو فیصلو چاہوے تھو سنا دئے تھو اس غا مقابلہ ماں اللہ نے ایمان آلاں غی یاہ صفت بیان فرمائی جے انھاں ناں جد وی کوئے اہم کم پیش آ جئے ویہہ آپس ماں مشورو کر غے اس غو فیصلو کریں ور مشورو کساں لوکاں کولوں لینؚو چاہیئے رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں اس واسطے میری امت غاں عبادت گذاراں تے دین غی سمجھ رکھنؚ آلاں ناں جمع کر لیو تے آپس ماں صلاح سوٹھا نالؚ گل طے کرو، کسے ایکلا بندہ غی رائے ور فیصلو نہ کرو (روح المعانی) ستمی صفت: ویہہ اللہ غی دتی وی روزی بچوں اس غا رستہ ماں خرچ کریں۔ اٹھمی صفت: یاہ بیان فرمائی جے جد انھاں ور ظلم کیو جئے ویہہ برابر بدلو لیں، اپر چوتھی صفت یاہ بیان ہوئی تھی جے ویہہ لہر ماں وی معاف کریں یاہ گل ہُنؚ اُسے غی وضاحت ماں فرمائی جا رہئی ہے جے انھاں غی طبعیت تے معاف کرن غی وہے ور جت بدلو لینؚو ں مناسب وہے ات ویہہ بدلو وی لیں، ویہہ ظالماں، جابراں جگو لو کہاہ نیہنہ بنؚ جاتا، ہاں! جد زیادتی کرن آلا ناں اپنؚی غلطی غو احساس ہو جئے۔ اور یوہ ڈر نیہنہ

رہتو جے معاف کرن ناڻ ہور سر کھل ہو جئے غو اسو یلٹے ویہہ معاف فرمادیں، جس را کہ رحمتِ عالم ﷺ وی اٹھ سال توڑی مدینہ ور حملو کرن آلاں مشرکاں ظالماں غا ظلم غو جواب جہاد ماں تلوار ناڻ دیتا رہیا ور فتح مکہ غے وقت اٹھ سال بعد جد معاف کردین ماں ہی فائدو تھو اس ویلٹے ساراں واسطے عام معافی غو اعلان فرما چھوڑیو۔

إِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُوْرِ ﴿۴۳﴾ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ

تاں واقعہ ہی یوہ ہمت غاں کماں بچوں ہے (۲۵) تے جس ناں اللہ تعالیٰ گمراہ کر چھوڑے

فَمَا لَهٗ مِنْ وَّلِيٍّ مِّنْۢ بَعْدِهٖ ۗ وَتَرَى الظّٰلِمِيْنَ لَمَّا رَاَوُا

فر اس تیں بعد اس واسطے کوئے کارساز نیہنہ تے جسو یلٹے ظالم لوک عذاب ناں تک لیں غا فر تم انھاں ناں

الْعَذَابَ يَقُوْلُوْنَ هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِّنْ سَبِيْلٍ ﴿۴۴﴾ وَتَرٰىهُمْ

دیکھیں غا کہ ویہہ کہہ رہیا ویں غا جے کیوں! دنیا ماں واپس جاڻ غی کائے سبیل ہے؟ تے تم انھاں ناں دیکھیں غا

يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا خٰشِعِيْنَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُوْنَ مِنْ

ویہہ دوزخ غے سامنٹے آنیا جیں غا، ذلالت ناڻ عاجزی کرتا ویں غا، کن انکھیاں ناڻ چھپی چھپی

طَرْفٍ خَفِيٍّ ۗ وَقَالَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ الْخٰسِرِيْنَ

نظریں تکتا ویں غا؛ تے ایمان آلاٰ کیہنہ غا: یقیناً اصلی نقصان آلاٰ ویہہ ہی لوک ہیں جھاں

الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ اَلَآ اِنَّ

نے قیامت غے تہاڑے اپڻوں آپ تے اپڻاں گھر آلاٰ نقصان ماں سٹ چھوڑیا؛ یاد رکھو!

الظّٰلِمِيْنَ فِيْ عَذَابٍ مُّقِيْمٍ ﴿۴۵﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنْ

ظالم سدا رہڻ آلاٰ عذاب ماں ریہنہ غا؛ (۲۶) تے انھاں غا کوئے حمایتی

اَوْلِيَآءَ يَنْصُرُوْنَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۗ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ

نیہنہ ہوسیں؛ جھڑا اللہ تعالیٰ غا مقابلہ ماں انھاں غی مدد کریں، تے جس ناں اللہ تعالیٰ گمراہ کردئے

فَمَا لَهٗ مِنْ سَبِيْلٍ ﴿۴۶﴾ اِسْتَجِيْبُوْا لِرَبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ

اس واسطے کوئے وی رستو نیہنہ! تم اپڻاں پالنہار غو حکم مڻ لیّو اس توں پہلاں کہ

اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ ۗ مَا لَكُمْ مِّنْ مَّلْجَاٍ

اللہ غی طرفوں وہ دن آ جئے جھڑو کسے راٹل نیہنہ سکسیں اس تہاڑے نہ تھارا واسطے چھپڻ غی

يَّوْمَئِذٍ وَّمَا لَكُمْ مِّنْ نَّكِيْرٍ ﴿۴۷﴾ فَاِنْ اَعْرَضُوْا فَمَآ

کائے جگہ وہے غی تے نہ تم مکر سکیں غا (۲۷) تے جے یہ منہ موڑ لیں تاں (اے نبیؐ)

(۲۵) یہ آیت اپلی صفتاں بچوں آخری اُٹھمی صفت غی اک طرح غی تشریح تے وضاحت ہیں؛ جھاں ماں یاہ گل دسی گئی ہے جے ایمان آلاں غی صفت بدّ لو لیڻو تے ہے ور بدّ لو لیتاں وی حدوں بدھڻوں جائز نیہنہ، جتنی زیادتی ہوئی وہے بس اسے غے برابر ہی جواب دتو جئے، تے بدلو لیڻوں جائز تے ہر حال ماں ہے، ور جت معاف کرن ماں کجھ نقصان نہ وہے فر معاف کر غے صلاح صفائی کر لیڻی اسی نیکی ہے کہ اس غو ثواب اللہ غی بارگاہ تیں ضرور لبھے، لیکن فر وی جھڑا لوک اپڻے اپر ظلم ہوڻ تیں بعد ٹھیک انصاف ناڻ اس ظلم غو بدلو لیں انھاں ور کوئے الزام نیہنہ نہ یاہ کائے بدی ہے بلکہ پغڑ تے انھاں لوکاں غی وہے غی جھڑا انحق لوکاں ور ظلم کرتا تے زمین ماں آکڑتا اور فساد کرتا پھریں، اساں لوکاں واسطے تے دردناک عذاب تیار ہے۔ آخر ماں اک واری فر معاف کردین غی شونق دواتاں فرمایو! جے بدلو لین غی اجازت غے باوجود صبر کر لیڻو تے معاف کردیڻو واقعہ ہی بڑا اہمت غا کم ہیں۔

(۲۶) کفر شرک کرن آلاں ظالماں غی آخرت غی سزا غو نظارو کرایو جا رہیو ہے جے آخرت غو عذاب تکتاں ہی انھاں غی ساری آکڑ مٹھی ہو جئے غی تے ویہہ گریا زاری ناڻ فر دنیا ماں آڻ غی تاہنگ کریں غا، جے ہڻ ہم نیک عمل کر غے آواں غا ور انھاں غی یاہ تاہنگ پوری نیہنہ ہوسیں بلکہ انھاں ناں پہنتی جہنم ماں جاڻوں ہی پُوے غو جت یوہ عجیب نقشو وہے غو کہ یہ ظالم شرم غا ماریا سر نیواں کر غے جہنم در جا تا ویں غا تے مجرماں چوراں ہاروں ذلالت ناڻ کنکھیاں سنگ ایاں اُواں تکتا ویں غا اس ویلٹے انھاں ناں کجھ بولڻ غی ہمت نیہنہ ہوسیں، ہاں! ایمان آلاٰ ضرور اس حقیقت غو اعلان کریں غا جے اصلی نقصان آلاٰ یہ ہی لوک ہیں جھاں نے اج قیامت غا تہاڑا واسطے اپڻوں تے اپڻاں ٹبر غو نقصان کیّو کہ آپ وی جہنم غا مستحق بڻیاں تے ٹبر وی اسے رستہ ور لایو جھڑو سِدو جہنم در ہی جاڻ آلو تھو۔

(۲۷) قیامت تے آخرت غا دہشت ناک حالات سڻا غے اللہ فر اپڻاں بنداں ناں ایمان غی تے نیک عمل کرن غی دعوت دیئے جے یوہ تہاڑو چاڻ چک آ جئے غو، فر کوئے نہ اس غی تیاری کر سکے غو تے نہ کوئے عذر بہانا کر غے جاڻ بچا سکے غو تے نہ وہ تہاڑو کسے راٹلڻ سکے غو لہذا جس ناں اپڻوں آپ جہنم غا اس عذاب تیں تے آخرت غی ذلالت تیں بچاڻوں وہے وہ اج اللہ غا حکماں ناں مڻ غے اس غی تیاری کر لئے جھڑا لوک اج اس اوکھا تہاڑا تیں غفلت ماں پیا واہیں جد وہ آ جئے غو فر نہ انھاں غو کوئے حمایتی تے مددگار رکھلو وہے غو اور نہ ویہہ کدے چھپ لُک غے جاڻ بچا سکیں غا۔

اَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ۭ اِنْ عَلَيْكَ اِلَّا الْبَلٰغُ ۭ وَاِنَّآ

ہم نے تم انھاں ور راکھی کرن آلا بنا غے نیہنہ چلاّیا؛ تھارے متھے تے بس سنّیو پہچا دینوں ہے؛ تے

اِذَآ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ

جسویلے ہم آدمی ناں رحمت غو مزو چکھانواں وہ اس ور پھنڈ جئے تے جیکدے اس غا اپنّاں کرتو تاں غی

سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ فَاِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُوْرٌ ﴿٤٨﴾

وجہ تیں اس ور کائے مصیبت آجئے فر وہ انسان یقیناً بڑو ہی ناشکرو ہوجئے؛

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ يَخْلُقُ مَا يَشَاۗءُ ۭ يَهَبُ

اللہ تعالیٰ ہی غی ہے اسماناں غی تے زمین غی بادشاہی، وہ جو چاہوے سو پیدا کر دئے؛ جس ناں

لِمَنْ يَّشَاۗءُ اِنَاثًا وَّيَهَبُ لِمَنْ يَّشَاۗءُ الذُّكُوْرَ ﴿٤٩﴾ ۙ اَوْ

چاہوے کڑیں دئے تے جس ناں چاہوے گدرا دیدئے (۲۸) یا

يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَّاِنَاثًا ۚ وَيَجْعَلُ مَنْ يَّشَاۗءُ عَقِيْمًا ۭ اِنَّهٗ

وہ گدرا کُڑیں دوئے عطا فرمادئے؛ تے جس ناں چاہوے اوتّر رکھے؛ بلاشبہ وہ خوب

عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ﴿٥٠﴾ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُّكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا

جانڑ آلو قدرت آلو ہے (۲۹) تے کسے انسان واسطے یوہ ممکن نیہنہ جے اللہ تعالیٰ اس ناں کلام کرے؛ ور وحیؔ غے ذریعے

اَوْ مِنْ وَّرَاۗئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُوْلًا فَيُوْحِيَ

یا پڑدہ غے پچھے تیں یا وہ کسے فرشتہ ناں پہیجدئے فر وہ اللہ تعالیٰ غا حکم ناں جو چاہوے

بِاِذْنِهٖ مَا يَشَاۗءُ ۭ اِنَّهٗ عَلِيٌّ حَكِيْمٌ ﴿٥١﴾ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ

وحی کر دئے؛ بیشک وہ بڑو عالیشان حکمت آلو ہے (۳۰) تے اسّے را (اے نبیؐ) ہم نے تھارا در

اِلَيْكَ رُوْحًا مِّنْ اَمْرِنَا ۭ مَا كُنْتَ تَدْرِيْ مَا الْكِتٰبُ

اپنّاں حکم ناں قرآنؔ پہیجدتو ہے (اس تیں پہلاں) تم نہ تے کتاب ناں جانٔیں تھا

وَلَا الْاِيْمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنٰهُ نُوْرًا نَّهْدِيْ بِهٖ

تے نہ ایمان ناں! ور ہم نے ہی یوہ نور بنّایو ہم اپنّاں بنداں بچوں جس ناں

(۲۸) نبی پاک ﷺ ناں تسلی دتی جارہئی ہے جے اتنوں کجھ سمجھانڑ تیں بعد وی جہڑا لوک نہ باز آویں انھاں غی ذمہ واری تھارا اور نیہنہ تھارو کم تے بس اللہ غو پیغام تے اس غو سنّیو پہچا دیڑو ہے، اس تیں بعد تمنّاں دلگیر ہونڑ تے انھاں غا غم ماں جانڑ گالنڑ غی لوڑ نیہنہ فر تے انھاں ناں اللہ تعالیٰ آپے مُک لئے غو اصل ماں نافرمان غی طبعیت ہے ہی عجیب! جد اللہ تعالیٰ اس ناں اپنّاں فضل، کرم تے احسان ناں نوازے وہ آکڑن، پھُنڈن تے بڑیار دسنڑ لگ جئے، ور جد اس غا کرتوتاں غی وجہ تیں اس ور کائے مصیبت آجئے فر اس ناں مایوس تے بے آس ہوتاں وی دیری نیہنہ لگتی کیونجے اس غی نظر اللہ غی ذات ور نیہنہ ہوتی بلکہ بس ظاہری اسباب ور وہے۔

(۲۹) یعنی سختی نرمی ہر اک حالت اس غا ہتھ ماں ہے وہ ہی زمین اسمان غو مالک تے بادشاہ ہے اُت اسے غو حکم چلے وہ جس ناں چاہوے دیئے جس ناں چاہوے نہ دیئے۔ اس ناں کونڑ پچھ سکے!! یاہ اس غی شان ہے وہ جس ناں چاہوے اولاد دیئے تے جس ناں چاہوے نہ دیئے، جس ناں چاہوئے صرف بچہ ہی بچہ دے چھوڑے، تے جس ناں چاہوے کڑیں دے دیئے یا بچہ بچیں دوئے عطا کر دیئے یاہ اس غی مرضی ہے، کیونجے وہ ہی سچو مالک تے بادشاہ ہے وہ اپنّاں علم تے اپنٔی حکمت اور قدرت غے مطابق جو چاہوے سو کرے، کس غی یاہ ہمت کہ وہ اس غی بنڈ ماں اعتراض کر سکے؟ لہذا فرمانبردار بندا غو کم تنگی نرمی غی ہر اک حالت ماں اپنّاں مالک غی رضا ور راضی رہنٔو تے اس غا در غی آس اور اس غی بنڈ تے اس غا ہر اک حکم ور خوش رہنٔوں ہے۔

(۳۰) کجھ روایتاں غے مطابق یہودیاں نے رحمت عالم ﷺ ور یوہ اعتراض کیّو تھو کہ جے یہ اللہ غا نبی ہیں فر اللہ تعالیٰ انھاں ناں روہ برو تے آمنٔے سمنٔے کلام کیوں نیہنہ کرتو (قرطبی) تے ممکن ہے مکہ غا قریش نے یہودیاں کولوں سُنڑ غے یوہ اعتراض کیو وہے کیونجے سورت پاک مکی ہے بہر حال اس غا جواب ماں اللہ تعالیٰ فرماوے جے یوہ تے ممکن ہی نیہنہ کہ اللہ تعالیٰ اس دنیا ماں کسے بشر ناں یعنی کسے انسان ناں کلام کرے ﴿اِنَّهٗ عَلِيٌّ﴾ کیونجے وہ مُچ اُچی شان آلو ہے تے اس ناں کوئے انسان اس دنیا ماں انسان ہوتاں گل کرے یوہ کس را ممکن ہو سکے۔ اور نبی غو رتبو پہانویں اللہ تیں بعد ساری کائنات تیں اُچو وہے ور وہے تے وہ وی انسان ہی حضرت موسیٰؑ نے وی غیبی پڑداں غے پچھے تیں اللہ غو کلام سُنیو تھو، انھاں ناں وی اللہ غی ذات غی زیارت نیہنہ ہوئی تھی جس را کہ سورتِ اعراف آیت ۱۴۳/ ماں ہے فر فرمایو جے دنیا ماں اللہ تعالیٰ غا کلام کرن غیں بس ترے شکل ہیں (الف) اللہ تعالیٰ غیبی اشارا ناں جاگتاں یا سوتاں اپنّاں پیغمبر غا دل ماں کائے گل گہل چھوڑے جس ناں پیغمبر یقین ناں جانڑ لئے جے یاہ اللہ تعالیٰ غی وحی ہی ہے! کجھ حضرات نے فرشتا غے ذریعہ ’’صلصلۃ الجرس‘‘ آلی وحی ناں وی اسے ماں شامل کیّو ہے (ب) یاہ پڑدہ غے پچھے تیں انبیاؑ کرام اللہ تعالیٰ غو کلام سُنڑ لیں جس را حضرت موسیٰؑ نے طور پہاڑ ور اللہ غو کلام سنیوں تھو، (ج) اللہ تعالیٰ اپنّاں فرشتہ حضرت جبرائیلؑ ناں چلا غے پیغمبر توڑی اپنٔوں کلام پہچا دیئے تے اس غی دو شکل ویں اک یاہ کہ فرشتو کسے انسانی شکل ماں سامنٔے آ غے گل کرے تے اک یاہ کہ وہ خفیہ رہ غے پیغمبر غا دل ور اللہ غو کلام نازل کرے جس را کہ سورت شعرٰی آیت ۱۹۳/، ۱۹۴ یا سورت بقرہ آیت ۹۷/ ماں ہے۔ تے وحی اور کلام غا یہ ترے ہی طریقہ اس نے کیوں رکھیا؟ اس واسطے فرمایو ﴿حَكِيْمٌ﴾ ’’وہ مُچ حکمت آلو ہے‘‘ یوہ سب کجھ اس نے اپنٔی حکمت غے مطابق ہی کیو ہے۔

مَنْ نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ۭ وَاِنَّكَ لَتَهْدِيْٓ اِلٰى صِرَاطٍ

چاہواں اس غے ذریعے ہدایت دیدیاں تے (اے نبیؐ) بیشک تم سِدّا رستہ در رہنمائی

مُّسْتَقِيْمٍ ۝۵۲ صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ

کر رہیا ہیں ؛ (یعنی) اللہ تعالیٰ غا رستہ در جہڑو اسماناں تے زمین غی ہر اک چیز غو

وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ اَلَآ اِلَى اللّٰهِ تَصِيْرُ الْاُمُوْرُ ۝۵۳ ع ۵

مالک ہے ؛ سنٹوں ! سارا کم اللہ تعالیٰ در ہی موڑیا جیں غا (۳۱)

سُوْرَةُ الزُّخْرُفِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ تِسْعٌ وَّثَمَانُوْنَ اٰيَةً وَّسَبْعُ رُكُوْعَاتٍ

سورت زخرف مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں انانویں آیت اور ست رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناںؔ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

حٰمٓ ۝۱ وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۝۲ اِنَّا جَعَلْنٰهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا

(۱) قسم ہے اس واضحہ کتاب غی ؛ بیشک ہم نے اس ناں عربی زبان غو قرآن بنایو ہے

لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ۝۳ وَاِنَّهٗ فِيْٓ اُمِّ الْكِتٰبِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ

تانجے تم سمجھیں ؛ تے بیشک یاہ کتاب مھارا کوٹے لوح محفوظ ماں اُچی رتبہ آلی (تے)

حَكِيْمٌ ۝۴ اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا

حکمت ناںؔ بھری وی ہے (۲) الاّ ! اس وجہ کہ لوک حدوں بدھیا وا ہیں ہم تھارے اگے اس قرآن ناں بیان

مُّسْرِفِيْنَ ۝۵ وَكَمْ اَرْسَلْنَا مِنْ نَّبِيٍّ فِي الْاَوَّلِيْنَ ۝۶

کرنوں چھوڑ دیاں غا (۳) تے ہم نےٖ پشلاں لوکاں ماں وی کتناں ہی نبی چلاؔیا تھا

وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ نَّبِيٍّ اِلَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۝۷ فَاَهْلَكْنَآ

تے انھاں کوٹے کوئے وی اسو نبی نیہنہ آیو جس غو انھاں نے مخول نہ بنایو وہے ؛ فر ہم نےٖ انھاں ماں جہڑا

اَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَّمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّلِيْنَ ۝۸

زیادہ زورا ور تھا ہلاک کر چھوڑیا تے پشلاں لوکاں غی یاہی حالت ہو گذری ہے (۴)

(۳۱) یعنی پیغمبر ور کتاب نازل کرن تے ایمان غیں تفصیل دسن غا وی یہ ہی ترے طریقہ ہیں ورنہ اپنٹے آپ تیں اللہ غا پیغمبر وی خدائی کتاب ناں کس را جانٹ سکیں تھا اسے را اللہ تعالیٰ غی ذات ور ایمان تے ہر اک پیغمبر غو نبوت تیں پہلاں وی وہے۔ اللہ نے انھاں غی فطرت تے طبیعت ہی ایمان آلی بنائی وی وہے ور ایمانی گلاں غی تفصیل اور ایمانی احکام غی تفصیل تے اللہ تعالیٰ غا پیغمبر وی وحی غے ذریعہ ہی جانٹیں، تے اللہ اپنٹی منشاء غے مطابق بنداں بچوں جس ناں چاہوے نبوت تے وحی غی یاہ لوء عطا فرما دیئے فر ویہہ اللہ غا بنداں ناں اس لوء غے ذریعہ انھاں غا مالک تے خالق غو رستو دسیں، اور ہدایت تے کامیابی غا سِدّا رستہ ور لانویں، اسے سِدّا رستہ در اج ساراں نبیاں غا سردار رحمتِ عالمﷺ اللہ غاں بنداں ناں بلا رہیا ہیں یوہ اسے ذات غو رستو ہے جہڑو زمین اسمان غو مالک تے حاکم ہے۔ اور معاملہ اسی غی بارگاہ ماں پیش ویں لہذا اجہڑا اہنٹ وی اس رستہ تیں منہ موڑیں غا انھاں ناںؔ وہ آپے مُک لئے غو۔

سورت شوریٰ غی تفسیر اج ۱۹ ربیع الاول ۱۴۲۲ھ مکمل ہوئی۔

سورہ زخرف

(۱) ﴿زُخْـرُفُ﴾ سوناں ناں کہیو جئے اگے آیت ۳۴/ ماں یاہ گل بیان کرتاں جے دنیا غی اللہ غے نزدیک کائے حیثیت ہے ہی نیہنہ یاہ گل بیان فرمائی ہے کہ جے کدے اللہ تعالیٰ چاہتو تے یاہ گل اس غی حکمت غے خلاف نہ ہوتی تاں وہ کفر کرن آلاں دنیا داراں ناں ﴿زُخْرُفُ﴾ یعنی سوناں غا چھتاں، دروازاں تے سڑیاں آلا گہر دیدتو، اسے ور سورت پاک غو ناں ''سورتِ زخرف'' ہے۔ یاہ سورت پاک وی مکی ہے، ور کجھ اک بزرگاں غو خیال ہے جے آیت ۴۵/ مدینہ پاک ماں نازل ہوئی ہے تے کجھ حضرات فرمانویں جے یاہ ساری سورت پاک معراج ماں نازل ہوئی ہے (روح المعانی) واللہ اعلم۔ اس سورت پاک ماں مشرکاں غیں ان بیہودہ دلیلاں غا سخت جواب دتا گیا ہیں جہڑیں ویہہ شرک غا حق ماں تے توحید غے خلاف یا رحمتِ عالمﷺ غی رسالت غے خلاف پیش کریں تھا، تیجا رکوع ماں اُنھاں لوکاں ناں حضرت ابراہیمؑ غو قصو سنایو گیو ہے جہڑا کیہنہ تھا جے ہم باپ دادا غو رستو نیہنہ چھوڑ سکتا انھاں ناں فرمایو گیو ہے کہ جے باپ دادا غا رستہ ور ہی چلنٹو ہے تاں اپنٹاں بڑکا حضرت ابراہیمؑ غا رستہ ور چلو جنھاں نے توحید پچھے سب کجھ تج چھوڑیو تھو، فر پنجما رکوع ماں حضرت موسیٰؑ تے فرعون غو قصو سنا غے یاہ گل دسی گئی ہے جے مکہ غا مقدم تے کھڑپینچ اج جہڑا اعتراض رحمتِ عالمﷺ ور کر رہیا ہیں یہ ہی اعتراض تے فرعون نے حضرت موسیٰؑ ور کیا تھا لہذا اجہڑا اہنٹ وی باز نہ آویں ویہہ فرعونیاں جسی تباہی واسطے تیار ہو جیں چھیواں رکوع ماں حضرت عیسیٰؑ غی توحید آلی دعوت سنا غے مشرکاں غا اک ہور ٹپلا غو جواب دتو گیو ہے جہڑو ویہہ حضرت غا بارہ ماں کریں تھا جے جس را ہم پتھراں ناں پوجاں اسے را تے عیسائی حضرت عیسیٰؑ غی عبادت کریں، انھاں ناں سمجھایو جا رہیو ہے جے یاہ تے عیسائیاں غی اپنٹی گمراہی ہے ورنہ حضرت عیسیٰؑ تے ساری زندگی توحید غی دعوت دیتا رہیا تھا۔ آخر ماں جنت دوزخ غو کئی کئی نقشو پیش فرما غے جنت غی شوق دوائی گئی ہے۔ تے دوزخ تیں ڈرایو گیو ہے، تے خدا غاں نافرماناں ناں یاہ تھمکی دتی گئی ہے جے اس پیغام تیں بعد جس نے سُرت سمھالنی وہے وہ سمھال لئے نیہنہ تے دنیا آخرت ماں خدائی قہر واسطے تیار ہو جئے۔

(۲) یاہ گل پہلاں کیئں جگھیں گذر گئی ہے جے قرآن پاک ماں جس چیز غی قسم کرنے غے کائے گل کہئی جے، واہ قسم آلی چیز اگلی گل ور اک طرح غی گواہ تے دلیل بنٹے۔ لہذا مطلب یوہ ہو وو جے یاہ واضحہ کتاب آپے گواہی دے رہئی ہے تے اس غو اک اک لفظ اور اک اک حکم اس گل غی دلیل ہے جے یاہ مچ اُچی شان آلی کتاب ہے۔ اللہ نے اس کتاب ناں قرآن یعنی بار بار پڑھی جانٹ آلی

چیز بݨا یو ہے، اس ناں جتنی واری وی پڑھو لذت بدھتی ہی جئے۔ اس غی تلاوت تیں ایمان آلو کدے نہ اکّے تے نہ تھکّے، یاہ عربی بولی ماں نازل ہوئی ہے کیونجے عربی بولی دنیا غی ساریاں بولیاں تیں بدھ فصیح تے بلیغ بولی ہے، اور اس وجہ تیں وی جے جھاں لوکاں ناں ساراں تیں مُہرے یاہ کتاب سنائی جارہئی ہے ویہہ عرب ہی غا رہݨ آلا ہیں تانجے ویہہ چنگی طرح سمجھ لیں تے فر ساری دنیا ناں سمجھانویں، فر فرمایو یاہ کتاب مچ عالیشان ہے یاہ دنیا ورآݨ تیں پہلاں ہر اک اسمانی کتاب ہاروں لوح محفوظ ماں لکھی وی تھی اُت اس غو بہت اُچو رتبو ہے اس ماں کسے راغی کائے تبدیلی نیہنہ ہو سکتی یاہ مچ مضبوط ہے اس غو ہر اک حکم تے ہر اک مضمون بہت پکو ہے، تے اس غی ہر ایکݨ گل ماں حکمتاں غا سمندر پَہر یا وا ہیں، انھاں ساریاں صفتاں غی کتاب آپے اپنی سچائی غی شہادت دے رہئی ہے۔

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ

تے (اے نبیؐ) جیکدے تم انھاں ناں پچھیں جے اسماناں ناں تے زمین ناں کس نے پیدا کیو ہے؟ ویہہ ضرو کیہنہ غا:

خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿۹﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ

جے یہ اس نے پیدا کیا ہیں جھڑو زبردست ہے جاݨن آلو ہے وہ جس نے زمین تھارے واسطے

مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۰﴾ وَالَّذِي

فرش بݨائی تے اس نے اس ماں تھارا واسطے رستا بݨایا؛ تانجے تم اپݨی منزل ناں اپڑ سکیں؛ تے وہ جس نے

نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا

اسمان تیں اک اندازہ نال پاݨی برھایو؛ فر ہم نے مری وی زمین اس نال زندی کر چھوڑی

كَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿۱۱﴾ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا

اس را تم (قبراں تیں) کڈیا جیں غا (۵) تے وہ جس نے ہر قسم غی چیز پیدا کیں،

وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿۱۲﴾ لِتَسْتَوُوا

تے اس نے تھارے واسطے کشتیں تے اسا چوکھر بݨایا جھاں ور تم سواری کریں؛ تانجے تم انھاں غی

عَلٰى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ

کنڈ ور سولاّ ہو غے بیسیں؛ فر تم اپݨاں رب غی نعمت ناں یاد کریں جسویلے تم انھاں ور سواری کریں

وَتَقُولُوا سُبْحٰنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿۱۳﴾

نالے یوہ کیہنہ: پاک ہے وہ ذات جس نے یاہ (سواری) مھارا قابو ماں دتی حالانکہ ہم اس ناں قابو ماں نیہنہ کر سکاں تھا

وَإِنَّا إِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿۱۴﴾ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ

تے یقیناً ہم نے اپݨاں رب کولے ہی مڑ غے جاݨوں ہے (۶) تے لوکاں نے اس غاں بنداں بچوں کجھاں ناں اس غی اولاد

جُزْءًا ۚ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ ﴿۱۵﴾ أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا ع ۱ ۱۵ ۷

مݨ لیو ہے، واقعہ ہی انسان صاف صاف ناشکرو ہے (۷) کیوں! اللہ نے اپنی مخلوق

يَخْلُقُ بَنٰتٍ وَأَصْفٰكُمْ بِالْبَنِينَ ﴿۱۶﴾ وَإِذَا بُشِّرَ

بچوں اپݨاں واسطے کڑیں رکھ لیں ہیں؟ تے اس نے تم گدراں واسطے چݨ لیا ہیں! حالانکہ جسویلے انھاں

(۳) اس آیت غی کیئں طرح تفسیر کی جئے ور اکثر مفسراں نے اس را تفسیر کی ہے جے یوہ اتنی اچی صفتاں آلو قرآن جھاں غو اپر ذکر ہو یو ہے ہُݨ جیکدے مشرک لوک حدوں ٹپ غے اس غی مخالفت ور لک بݨ لیں، قرآن غی دعوت اگے ضِد، کرود، دشمنی غی وجہ تیں بݨ بݨن لگ جیں تے کیوں! انھاں غی اس حرکت ور ہم اپݨی کتاب غا نازل کرن غو یوہ سلسلو بند کر لیاں غا؟ نیہنہ! ہم اس غو سلسلو بند نیہنہ کرساں پَہانویں مشرک کتناں ہی سڑیں، کُڑیں تے کڑ ویٹھا کھیئں، کیونجے نیک لوک تے اس تیں فائدو چکیں غا، انھاں ناں ایمان غی دولت نصیب وہے غی فر ویہہ اس ور عمل کر غے جنت غا اچا رتبہ کھٹیں غا۔ ابنِ کثیرؒ نے یا ہی تفسیر کی ہے۔

(۴) اس ماں رحمتِ عالم ﷺ واسطے تسلی تے اطمینان وی ہے ور اصل ماں قرآن غی تے اللہ غا حبیب ﷺ غی مخالفت کرن آلاں واسطے اس ماں بڑی درڈ بلکہ تَھمکی ہے۔ جے نبیاں غی مخالفت کرنی، انھاں غی ہاسی بݨانی یاہ کوئے نوی گل نیہنہ، متکبر نافرمان لوک ہر ایکݨ پیغمبر نال یوہی سلوک کرتا رہیا ہیں لیکݨ اللہ تعالیٰ غی پکڑ تے اس غا قہر غو وی نظارو کر لیو کہ خدا نے ویہہ نافرمان چھیکڑ کس را ملیا میٹ کر دتا حالانکہ ویہہ تے اج غاں نافرماناں تیں مچ زیادہ تگڑا تھا۔ لہذا جیکدے یہ باز نہ آویں تاں خدا غا قہر غو یوہ نقشو انھاں غے سامݨے موجود ہے۔

(۵) اللہ تعالیٰ مشرکاں کولوں ہی اپݨی توحید غو اقرار کراوے کہ جد تم یاہ گل منیں جے یہ زمین اسمان ایکلاں اللہ تعالیٰ نے ہی پیدا کیا ہیں جھڑو سب ور غالب تے سب کجھ جاݨن آلو ہے تے انھاں غا پیدا کرن ماں کوئے اس غو شریک وی نیہنہ تھو، اس ناں کسے غا اپرالا غی لوڑ نیہنہ پئی نہ اس غو کوئے پیہال بݨیو فر اس غی عبادت ماں کوئے دوجو کس را شریک ہو سکے، فر اس تیں بجݨ کسے دوجا اگے دعا کس را منگی جا سکے! جد کائنات غو خالق تے مالک وہ ایکلو ہی ہے فر عبادت غو مستحق کوئے دوجو کس را ہو سکے! اگے اپݨی کجھ ہور قدرت بیان فرماوے جے اس نے زمین اک طرح غو فرش بلکہ پنگھوڑو بݨا دتی ہے جس را بَچو پنگوڑا ماں ارام کرے خدا غی مخلوق زمین ور ارام کرے۔ فر زمین ماں اس نے ایکݨ جگہ تیں دوجی جگہ جاݨ واسطے پَہاڑاں، پنجالاں ماں قدرتی رستہ رکھیا ہیں جیکدے یہ رستہ نہ ہوتا، تاں دنیا نِکیاں نِکیاں وادیاں ماں بنڈے جاتی، وہ اپݨی حکمت تے علم غے مطابق ہر جگہ اک خاص مقدار ماں بدّل برھاوے جھڑوات واسطے سُدّ وہو جئے، تے روڑا نال مری وی زمین چان چک زندی ہو جئے! اتوں اللہ پاک اچانک اپݨاں بنداں غو ذہن آخرت در موڑ چھوڑے جے جس را بدّل نال موئی وی زمین زندی ہو جئے تم نے وی اک تہاڑے اسے را دوہری واری زندہ ہو غے میری بارگاہ ماں حاضر ہوݨو ہے، لہذا اس واسطے تیاری کرو تے اس ناں برحق منّوں۔

(۶) سواریں جانوراں غیں وی یا انسان غاں ہتھاں غیں بݨائی وی چیزاں غیں ساریں ہی اللہ تعالیٰ غی نعمت ہیں، اسے نے انسان غی سواری واسطے یہ جانور پیدا کیا ہیں، تے اسے نے انھاں ماں اصیل ہوݨ غی یاہ صفت رکھی ہے کہ یہ اتنی طاقت غے باوجود انسان جسی کمزور مخلوق اگے ہیݨا ہو جیں، نکو جیہو بچو ہاتھی تے اونٹھ جساں تڑجکھ جانوراں ور چڑھ غے انھاں ناں ڈنڈوری اگے تَہر

لئے ، یوہ سارو اللہ تعالیٰ ہی غو کرم ہے، اسے را انسانی ہتھاں غیں، کشتیاں، گڈیاں تے جہازاں غیں سواریں وی اللہ ہی غی نعمت ہیں کیونجے اسے نے انسان نا یوہ دماغ عطا کیو جسناں اس نے یہ سواریں بنائیں تے اسے نے یہ چیز پیدا کیں جنھاں تیں سواری بنیں، ہُن انسان غو کم یوہ ہے کہ وہ انھاں سواریاں غی کنڈ ور بیں غے اپڻاں مالک غی قدرتاں ماں غور کر غے اس غی معرفت حاصل کرے تے اس غی نعمتاں غو شکر ادا کرے، تے اپڻی فرمانبرداری غو اعلان کرے جے ''ربا! تیری ذات پاک ہے، یوہ تیرو ہی کرم ہے کہ تیں یہ چیز میرا قبضہ ماں کر دتیں ورنہ میری کے طاقت تھی'' تے دنیا غاں ان سفراں غی ادڑتھی ماں مست ہو غے اصلی سفرناں نہ بسار چھوڑے بلکہ ہر سفر ماں یوہ احساس کرے جے میرے اگے اک ہور لمّوں پہینڈ وی ہے جھڑو میں ہر حال ماں کجھ غے اپڻاں مالک غی بارگاہ ماں دنیا غو حساب دیڻ واسطے کھلاں ہوڻوں ہے۔ حضرت علیؓ فرمانویں جے رحمتِ عالم ﷺ بسم اللہ کہہ غے سواری غی رکاب ماں پیر مبارک رکھیں تھا فر بیں غے الحمد للہ کیہنہ تھا فر یاہی آیت ﴿سُبْحٰنَ الَّذِی﴾ تیں لے غے ﴿لَمُنْقَلِبُوْنَ﴾ توڑی پڑھیں ویں تھا اس تیں بعد ترے واری الحمد للہ ترے واری اَللّٰہُ اَکْبَرُ پڑھیں ویں تھا (قرطبی، مسند احمد، ابوداؤد، ترمذی) اس تیں علاوہ ہور وی حدیثاں ماں لمّی لمّی دعا آئیں ہیں۔ جھڑی دُعاواں غیں کتاباں ماں موجود ہیں۔

(۷) یعنی انسان غی ناشکری غی وی حد ہو گئی ہے، اللہ تعالیٰ غی ان بے شمار نعمتاں ور شکر کرن غے بجائے وہ اللہ تعالیٰ غاں بنداں یعنی فرشتاں ناں اللہ تعالیٰ غو جُز منڻے ''جز'' غو مطلب ہے حِصّو، مشرک فرشتاں ناں اس را اللہ غا حصہ منیں تھا کہ ویہہ فرشتاں ناں اللہ تعالیٰ غیں دِھییں کیہنہ تھا ور اللہ تعالیٰ نے ''دِھییں'' کہڻ غے بجائے ''جز'' کہہ غے یاہ گل سمجھائی ہے جے اولاد تے باپ غو جز اور اس غا وجود غو حصو وہے، لہذا اجھڑو فرشتاں ناں خدا غیں کُڑیں کہہ وہ اک خدا غے بجائے لکھاں خدا منیں، کیونجے جد باپ خدا وہے غو فر اس غی اولاد وی نعوذ باللہ خُدا ہی وہے غی۔

(۸) یعنی پہلاں تے اللہ واسطے اولاد غو عقیدو رکھڻوں ہی بہت بڑی جہالت ہے جس را کہ پہلی آیت ماں بیان ہووو، فر اتنی گل تے سوچو کہ تم اپڻاں عقیداں غے مطابق گدراں کڑیاں بچوں گدراں ناں سرس تے کُڑیاں ناں نرس سمجھیں فر تھاری گل کس را من لی جئے کہ اللہ نے اپڻی مخلوق بچوں اپڻاں واسطے نرس چیز یعنی کُڑیں رکھیں تے تمناں چُڻ غے سرس چیز یعنی گدرا دیدتا، حالانکہ تھارا بچوں کسے ناں جد کُڑی ہوڻ غی خوشخبری سنائی جئے وہ اس ناں اپڻاں واسطے خوشخبری نیہنہ سمجھتو بلکہ اس گل ناں اتنی نحس سمجھے کہ تہاڑی ساری منہ بسور غے غم غیں گھوٹ پیتو رہ، لہذا جھڑی چیز تیں تم آپ نک چھکیں اس ناں خدا تعالیٰ غا کھاتا ماں کس را سٹیں !! فر کالسریاں غیں دو فطری کمزوریں بیان کر غے یاہ گل دسی جے کجھ قدرتی حالات وی اسا ہیں کہ دنیا وی زندگی ماں گدرا کُڑیاں تیں ذری افضلیت رکھیں ویہہ دو گل یہ ہیں اک تے یاہ کہ کالسری تے اپڻوں آپ وی چنگی طرح نیہنہ سمھال سکتی، اس ناں تے ہر ویلے ٹوم ٹلی ماں پلڻ غی ہی شونق رہ تے دوجی یاہ کہ عام طور ور کالسری قدرتی شرم حیاء غی وجہ تیں بحث ماں اپڻی گل وی صاف صاف نیہنہ کہہ سکتی۔ تے نہ دوجا غی دلیل غو مضبوط جواب دے سکے، یاہ اکثر کالسریاں غی گل ہے باقی یوہ ممکن ہے کہ کائے کائے کالسری سمجھداری تے عقلمندی ماں مڑداں تیں وی بدھ جئے۔

(۹) یوہ تیجا انداز غو جواب ہے جے تم نے فرشتاں ناں جھڑا کہ اللہ غا فرمانبردار بندا ہیں کُڑیں کس را من لیو، یاہ تے دسو ہاں تمناں یوہ پتو کتوں لگو کہ فرشتا نر نیہنہ بلکہ مادہ ہیں؟ کیوں! جد اللہ نے فرشتا پیدا کیا تھا اس ویلے تم اُت موجود تھا کہ تم نے دیکھ غے پتو کر لیو جے فرشتا کُڑیں ہیں! خیر! تمناں ان گلاں غی ضرور پچھ وہے غی۔

(۱۰) یوہ مشرکاں غو اک ہور جاہل پونوں تھو، جھڑو اج وی مُچ سارا جاہل لوک کرتا رہینہ، مشرک کیہنہ تھا جے ہم کفر شرک تے دو جا جتّاں وی گناہ کراں انھاں گناہاں غا کرن غی طاقت تے ہم

أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا

بچوں کسے ناں اس چیز غی خوشخبری دتی جئے جس غی مثال ویہہ (اللہ) رحمٰن واسطے دیں تاں اس غو منہ لخ کالو ہو جئے

وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوَمَن يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي

تے وہ اندرو اندر ہی سڑن لگ جئے ؛ کیوں ! واہ جھڑی ٹوم ٹلی ماں پلے تے جھڑی گھولڻ چھگڑا ماں

الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ

اپڻی گل وی صاف صاف نیہنہ کہہ سکتی (۸) تے انھاں نے فرشتا جھڑا کہ اللہ تعالیٰ غا

عِبَادُ الرَّحْمَٰنِ إِنَاثًا ۚ أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ

بندا ہیں کالسریں بنالیا ہیں ؛ کیوں ! یہ انھاں غی پیدائش ویلے موجود تھا ؟ انھاں غی یاہ گواہی

شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ مَا

لکھ لی جئے غی ؛ تے انھاں ناں اس غی پچھ وہے غی (۹) تے ویہہ کیہنہ : کہ جے اللہ چاہتو تاں ہم انھاں

عَبَدْنَاهُم ۗ مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾

غی عبادت نہ کرتا انھاں کوئے اس بارہ ماں کجھ وی علم نیہنہ یہ چھڑا اندازہ لا رہیا ہیں ؛

أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِّن قَبْلِهِ فَهُم بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾

کیوں ! ہم نے انھاں ناں اس تیں پہلاں کائے ہور کتاب دتی تھی کہ انھاں نے واہی مضبوطی ناڻ پکڑی وی ہے (۱۰)

بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم

بلکہ ویہہ تے بس یاہ کیہنہ : جے ہم نے اپڻاں باپ دادا اک رستہ ور دیکھیا تے ہم وی انھاں غا رستہ ور

مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي

چل رہیا ہاں ؛ تے اسے را (اے نبیؐ) ہم نے تھارا تیں پہلاں جس بستی ماں وی کوئے ڈراڻ

قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا

آلو چلایو اُت غا امیر لوکاں نے یوہی جواب دتو جے ہم نے اپڻوں باپ دادو اک رستہ ور

عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ قَٰلَ

دیکھیو ہے ، تے بس ہم تے انھاں ہی غا کھرا ور چلاں غا ؛ (انھاں غا پیغمبر نے) کہیو : پہانویں

ناں اللہ تعالیٰ نے ہی دتی ہے، جے کدے وہ چاہوے تاں وہ ہم ناں اپنی قدرت ناں انھاں گناہاں تیں ڈک چھوڑتو تے ہم ناں گناہ کرن غی طاقت ہی نہ رہتی ور جد وہ ہمناں اپنی قدرت ناں گناہاں تیں نیہنہ روکتو اس غو مطلب یوہ ہے کہ وہ مھارا طریقہ تیں خوش ہے، حالانکہ کسے کم غی طاقت دینی ہور کم ہے تے اس تیں خوش ہوݨوں ہور کم ہے، اللہ نے طاقت تے انسان ناں نیکی بدی دواں غی دتی ہے ور خوش تے وہ انھاں نیک کماں تیں ہی وہے جھاں غا کرن غو اس نے حکم دتو ہے، جس ویلے چور چوری کرے وہ اس ناں چوری کرن تیں اپنی قدرت ناں نیہنہ ٹھاکتو نہ اس غاں ہتھاں پیراں غی طاقت ختم کر چھوڑے ور چوری تیں وہ خوش تے نیہنہ کیوں جے نیکی بدی دواں غی طاقت دے غے نیکی غا حکم دیݨ ماں ہی تے انسان غی ازمائش ہے، مشرک اپناں خیال ماں یوہ بڑو اعتراض کریں تھا ور اللہ تعالیٰ نے فرمایو! انھاں کوڑے کوئے علمی گل نیہنہ بس اندازہ غا تیر تکا ماریں؛ جے کدے قرآن تیں پہلی کسے اسمانی کتاب ماں یاہ گل لکھی وی ہے تاں وہ کتاب پیش کرو! اصل ماں انھاں کوڑے باپ دادا غی انی تقلید تیں بجݨ کائے دلیل نیہنہ۔

(۱۱) یعنی حقیقت ماں مشرکاں کوڑے اپناں شرک واسطے نہ ہی تے کائے عقلی دلیل ہے تے نہ ہی کسے اسمانی کتاب غی نقلی دلیل ہے، انھاں کوڑے اک ہی انی تقلید ہے جے ہم نے اپناں بڑا جس رستہ ور دیکھیا تھا ہم وہ رستو کسے حال ماں چھوڑ نیہنہ سکتا۔ اللہ تعالیٰ نے فرمایو توحید غی دعوت ور مشرکاں غو اج یوہ کوئے پہلو جواب نیہنہ بلکہ ہر دور ماں جد وی کسے نبی نے ہدایت غا رستہ غی دعوت دتی تاں اُت غاں متکبر مالدار لوکاں نے یوہی جواب دتو۔ حالانکہ اللہ غا پیغمبر نے ویہہ مُچ پیار ناں سمجھایا جے اتنی گل تے سوچو! اگر وہ دین جھڑو ہم لے غے آیا ہاں اُس دین تیں زیادہ ہدایت آلو تے سرس وہے جس ور تم نے اپناں باپ دادا ناں دیکھیو تھو فر وی تم باپ دادا غو گمراہی آلو رستو نیہنہ چھوڑسیں!! مشرکاں نے اس غو وی یوہی جواب دتو جے مھاراں بڑاں غو رستو پہانویں کسو ہی وہے ور ہے تے باپ دادا ہی غو رستو! فر ہم اس ناں کس را چھوڑ سکاں؟ چھیکڑ اللہ نے انھاں غا اس جاہل پوݨاں غی سزا دتی، ہُݨ تک لیو! خدا غا دین ناں چُھوٹھو کہہ غے باپ دادا غی انی تقلید کرن آلاں غو کے انجام ہووو! اس ماں شرک کرن آلاں واسطے بڑی سخت درڈ ہے جے یہ قوم عاد، ثمود تے دوجیں برباد ہوݨ آلیں قوم وی باپ دادا غی تقلید ماں شرک کر غے ہی ملیامیٹ ہوئیں تھیں، جھاں غا کھولا تے کھنار اج وی مشرکاں ناں نصیحت غو سبق دے رہیا ہیں؛ اج غا مشرک کے سوچ غے باپ دادا غا گمراہی آلا رستہ ور چل رہیا ہیں کیوں! انھاں ور خدائی قہر نیہنہ نازل ہوسکتو؟

(۱۲) عرب غا لوک ہزاراں شرک غے باوجود حضرت ابراہیمؑ ناں اپناں بزرگ منیں تھا، سگوں اپناں آپ ناں حضرت ابراہیمؑ ہی غا دین ور دسیں تھا مکہ غا لوک تے انھاں غی ہی اولاد تھا، انھاں ناں حضرت ابراہیمؑ غو قصو سنایو جا رہیو ہے کہ جے تم نے اپناں بڑا بزرگاں ہی غی تقلید کرنی ہے تاں حضرت ابراہیمؑ غی تقلید کرو جھاں نے اللہ غی توحید پچھے ماں باپ، رشتیدار، وطن سب کجھ چھوڑ چھوڑیو تھو، اور اسے توحید ہی غی گل غی اپنی اولاد ناں وصیت کی تھی، تانجے جد اللہ غا نیک بندا انھاں غی اولاد بچوں شرک کرن آلاں ناں توحید آلی یاہ گل یاد کراویں تے ویہہ شرک تیں باز آ جیں۔

اَوَلَوۡ جِئۡتُكُمۡ بِاَهۡدٰى مِمَّا وَجَدۡتُّمۡ عَلَيۡهِ اٰبَآءَكُمۡ

ہوں اس تیں زیادہ ہدایت آلو دین تھارے کوڑے لے غے آیو واوں جس ور تم نے اپݨوں باپ دادو دیکھیو ہے (تانوی)

قَالُوۡۤا اِنَّا بِمَاۤ اُرۡسِلۡتُمۡ بِهٖ كٰفِرُوۡنَ ﴿٢٤﴾ فَانۡتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡ

انھاں نے جواب دتو ہم تے واہ چیز منتا ہی نیہنہ جھڑی دے غے تم چلایا گیا ہیں؛ فر ہم نے انھاں کوݨوں بدلو لیّو

فَانۡظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَاقِبَةُ الۡمُكَذِّبِيۡنَ ﴿٢٥﴾ وَاِذۡ قَالَ

النصف

تے تک لیو چُھوٹھ بجھݨ آلاں غو چھیکڑ کے انجام ہووو (۱۱) تے (یاد کرو) جسو یلے ابرہیمؑ نے

اِبۡرٰهِيۡمُ لِاَبِيۡهِ وَقَوۡمِهٖۤ اِنَّنِىۡ بَرَآءٌ مِّمَّا تَعۡبُدُوۡنَ ﴿٢٦﴾

اپناں باپ تے اپنی قوم ناں کہیو تھو جے ہوں انھاں تیں ابیزار ہوں جھاں غی تم عبادت کریں

اِلَّا الَّذِىۡ فَطَرَنِىۡ فَاِنَّهٗ سَيَهۡدِيۡنِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةًۢ

سوائے اس ذات غے جس نے ہوں پیدا کیّو تے وہ ہی مناں سِدّ ور رستو دسے غو؛ تے ویہہ یاہی گل

بَاقِيَةً فِىۡ عَقِبِهٖ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُوۡنَ ﴿٢٨﴾ بَلۡ مَتَّعۡتُ

اپنی اولاد ماں وی چھوڑ گیا تانجے ویہہ شرک تیں باز آتا رہینہ (۱۲) بلکہ میں انھاں ناں

هٰٓؤُلَاۤءِ وَاٰبَآءَهُمۡ حَتّٰى جَآءَهُمُ الۡحَقُّ وَرَسُوۡلٌ مُّبِيۡنٌ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا

تے انھاں غا باپ دادا ناں کجھ عیش دتی، ات توڑی جے انھاں کوڑے حق تے صاف صاف بیان کرن آلو رسول آ گیو؛ تے

جَآءَهُمُ الۡحَقُّ قَالُوۡا هٰذَا سِحۡرٌ وَّاِنَّا بِهٖ كٰفِرُوۡنَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُوۡا

جد حق انھاں کوڑے آ گیو انھاں نے کہیو: یوہ تے جادو ہے، تے ہم اس ناں بالکل نیہنہ منتا؛ تے کہݨ لگا

لَوۡلَا نُزِّلَ هٰذَا الۡقُرۡاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِّنَ الۡقَرۡيَتَيۡنِ

جے یوہ قرآن انھاں دواں بستیاں غا کسے بڑا آدمی ور کیوں نیہنہ نازل

عَظِيۡمٍ ﴿٣١﴾ اَهُمۡ يَقۡسِمُوۡنَ رَحۡمَتَ رَبِّكَ ؕ نَحۡنُ قَسَمۡنَا بَيۡنَهُمۡ

کیّو گیو (۱۳) کیوں! یہ تھارا رب غی رحمت ناں بنڈیں؟ ہم نے ہی تے انھاں غی روزی دنیا غی

مَّعِيۡشَتَهُمۡ فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا وَرَفَعۡنَا بَعۡضَهُمۡ فَوۡقَ بَعۡضٍ

زندگی ماں انھاں غے بشکار بنڈی وی ہے؛ تے ہم نے کجھاں ناں کجھاں تیں اُچا درجا

(۱۳) یعنی اج رحمتِ عالم ﷺ حضرت ابراہیمؑ ہی غی واہ توحید آلی وصیت انھاں غی اولاد ناں تے اُنھاں ناں بزرگ منݨ آلاں ناں یاد کروا رہیا ہیں فر یہ ایمان کیوں نیہنہ لیا تا؟ اس غو جواب دتو جا رہیو ہے، جے اصل ماں اللہ تعالیٰ نے یہ اپنی نعمتاں ناں نوازیا، انھاں ناں دنیا غو خوب مال دولت عطا کر دتو جس غی وجہ تیں یہ اتناں پھٹ گیا تے دنیا ماں اتناں مست ہو گیا کہ آخرت غی کائے گل انھاں غا دل ماں بیستی ہی نیہنہ، ات توڑی کہ جد اللہ تعالیٰ غو سچو برحق کلام قرآنِ پاک نازل ہووو اور اللہ غا آخری نبی ﷺ جھڑا ساراں نبیاں غا سردار تے اللہ تیں بعد ساری مخلوق ماں افضل ہیں ویہہ تشریف لے آیا اس ویلے یہ قرآن ناں جادو کہہ غے اس ور ایمان لیان تیں نمکر گیا اور رحمتِ عالم ﷺ غا بارہ ماں کہݨ لگا جے انھاں غی چُھولی تے مال دولت تیں خالی ہے اور یہ

قوم غا کسے جرگہ غا مقدم وی نہینہ فر انھاں ناں ہم خدا غا پیغمبر کس را من لیاں جے کدے قرآن نے نازل ہی ہوݨوں تھو فر وہ مکہ تے طائف غی ان دو بستیاں بچوں کسے منیا پڑ منیا وا کھڑ پینچ تے مقدم ور کیوں نہینہ نازل ہوو وکوئے ولید بݨ مغیرہ جیہو مالدار کیوں نہینہ پیغمبر بݨیوں۔

دَرَجٰتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا ؕ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ

دتا ہیں ؛ تانجے ویہہ اک دوجا تیں کم لیتا ریہنہ ؛ تے تھارا رب غی رحمت

خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ (۳۲) وَلَوْلَآ اَنْ يَّكُوْنَ النَّاسُ اُمَّةً

اس (دولت) تیں چج سرس ہے جہڑی یہ کٹھی کریں (۱۴) تے جیکدے یاہ گل نہ ہوتی جے سارا لوک اک ہی

وَّاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَنْ يَّكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوْتِهِمْ سُقُفًا مِّنْ

طریقہ ور ہوجیں غا تاں ہم انھاں واسطے جہڑا (اللہ) رحمٰن ناݪ کفر کریں انھاں غا گھراں غی چھت

فِضَّةٍ وَّمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُوْنَ (۳۳) وَلِبُيُوْتِهِمْ اَبْوَابًا وَّ

چاندی بݨا چھوڑتا تے ویہہ سڑھیں وی! جنھاں ور ویہہ چڑھ غے اپر جیں؛ تے انھاں غا گھراں غا دروازا وی! ناݪے

سُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔوْنَ (۳۴) وَزُخْرُفًا ؕ وَاِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا

ویہہ تخت وی جنھاں ور ویہہ سرہاݨاں لا غے بیسیں ؛ اور سوناں غا وی ! تے یوہ سارو کجھ بس دنیا

مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ؕ وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِيْنَ (۳۵)

ہی غی (فانی) زندگی غو سمان ہے اور آخرت تے تھارا رب غے نزدیک چھڑی پرہیزگاراں واسطے ہے (۱۵)

وَمَنْ يَّعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهٗ شَيْطٰنًا فَهُوَ

تے جہڑو اللہ رحمٰن غی یاد تیں اکھ میچ لئے ہم اس واسطے اک شیطان مقرر کر چھوڑاں پھر وہ ہی

لَهٗ قَرِيْنٌ (۳۶) وَاِنَّهُمْ لَيَصُدُّوْنَهُمْ عَنِ السَّبِيْلِ وَ

اس غو سنگی ہوجئے ؛ تے ویہہ انھاں ناں سِدّا رستہ تیں روکتا ریہنہ ور

يَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ (۳۷) حَتّٰۤى اِذَا جَآءَنَا قَالَ يٰلَيْتَ

یہ یوہی خیال کرتا ریہنہ جے یہ ہدایت ور ہیں ؛ ات توڑی کہ جسویلے وہ مھارے کوݪے آوے غو ؛ کہہ غو افسوس کدے

بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِيْنُ (۳۸) وَلَنْ

میرے تے تیرے بشکار لہندا تے چڑھدا غو چھنڈو ہو تو کسو پہیڑو سنگی ہے ؛ تے جد

يَّنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ اِذْ ظَّلَمْتُمْ اَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُوْنَ (۳۹)

تم ظلم کرتا رہیا ہُݨ تم ساراں ناں عذاب ماں شریک ہوݨوں کجھ کم نہینہ آسیں (۱۶)

(۱۴) یعنی نبوت، رسالت تے پیغمبری اللہ غی اک نعمت تے رحمت ہے وہ اپݨی یاہ رحمت اپݨاں علم تے اپݨی حکمت غے مطابق اپݨاں بنداں بچوں جس ناں چاہوے عطا کرے تے جس غا سرور چاہوے پیغمبری غو تاج رکھ چھوڑے فر جہڑا لوک مکہ تے طائف بچوں کسے کھڑ پینچ امیر ناں پیغمبر بݨاݨ غی سوچیں کیوں! ویہہ اپݨاں آپ ناں خدا غی نعمت غو مالک سمجھیں!! حالانکہ اس غی رحمت غو تے کوئے مالک نہینہ بلکہ دنیا غی زندگی ماں ماݪ دولت، تے رزق روزی وی وہ اپݨی حکمت غے مطابق اپݨاں بنداں ماں تقسیم کرے، فر کسے ناں ذری کشائش دے غے تے کسے ناں تنگی دے غے ہر ایکݨ ناں دوجا غو محتاج کر دیئے۔ جس ناݪ یوہ دنیا غو نظام چلتو رہ، یہ سارا اس غا علم تے حکم ہی غا نظارہ ہیں، باقی آخرت ماں لبھݨ آلیں جنت غیں نعمت تے دنیا غی اس دولت تیں لکھاں درجا سرس ہیں جس ناں نافرمان لوک سلوٹݨ ماں لگا واہیں۔

(۱۵) نافرماناں گنہگاراں ناں دنیا غی دولت تے دنیا غی عیش ارام کیوں لبھے؟ اس غی وجہ بیان فرمائی جا رہئی ہے جے اللہ تعالیٰ غے نزدیک اس دنیا غی کوئے حیثیت ہے ہی نہینہ۔ لہذا کسے ناں دنیا غی ٹھاٹھ باٹھ لبھ جاݨ غو یوہ مطلب بالکل نہینہ جے یوہ بندو اللہ تعالیٰ غو پیارو ہے، بلکہ جیکدے اللہ غی حکمت اس غے خلاف نہ ہوتی تاں اللہ تعالیٰ کفر کرن آلاں غا مکان سونا تے چاندی غا بݨا دیتو، انھاں غیں چھت، دروازہ، سڑھیں سب کجھ سونا چاندی غو ہو جاتو، کیونجے اللہ غے نزدیک ان چیزاں غی کجھ قدر ہے ہی نہینہ رحمتِ عالم ﷺ نے یاہ گل اس را سمجھائی کہ جے اللہ غے نزدیک دنیا غی اتنی وی حیثیت ہوتی جتنی مچھر غا پر غی ہے تاں اللہ تعالیٰ دنیا تیں کسے کافر ناں اک گھوٹ پانی پیݨ واسطے وی نہ دیتو (ترمذی، ابن ماجہ) ور اللہ غے نزدیک اس غی مچھر غا کھم غے برابر وی حیثیت نہینہ اسے گلوں کافراں ناں دنیا خوب لبھ جئے، ور ساراں لوکاں ناں اتنوں سونوں چاندی تے دنیا غی دولت کیوں نہینہ لبھتی؟ اس غی حکمت بیان فرمائی جے فر تے سارا لوک اک ہی تکبر، تے سرکشی غا رستہ ور چل پویں غا جس ناݪ ساری دنیا ہی تباہ برباد ہو جئے غی، آخر ماں ایمان آلاں ناں فرمایو جا رہیو ہے کہ یوہ سوݨوں چاندی، یوہ ماݪ دولت بس اس فانی دنیا غی چار تہاڑا غی پھل کھیلی ہے جد کہ متقی پرہیزگاراں واسطے اللہ نے آخرت ماں جہڑیں سدا رہݨ آلیں نعمت تیار کی وی ہیں ویہہ تے مُچ ہی بہتر تے مُچ ہی سرس اور بہت ودیا ہیں۔

(۱۶) یاہ گل قرآن پاک نے انداز بدل بدل غے کیئں جگھیں بیان فرمائی ہے، مثلاً سورت حم السجدہ آیت/۲۵ سورت نساء آیت/۱۱۵ سورت صف آیت/۵ کہ جہڑو بندو آپ جاݨ بُجھ غے اللہ تعالیٰ غی یاد تیں، اس غا دین تیں، اس غا قرآن تیں غافل ہو جئے۔ دل ماں گھب جاݨ آلیں دلیل وی سُݨ غے اس غو ضمیر اسلام غی سچائی ور گواہی وی دیئے ور وہ فر وی خدا غی یاد تیں اکھ میچ ہی رکھے، اسا شخص ور خدا شیطان مسلط کر چھوڑے فر وہ ہی اس غو سنگی بݨ جئے، اور رنگ رنگ غا وسوسہ گھل گھل غے اس ناں اس سِدّا رستہ تیں روک لئے، اور یوہ بندو گمراہی غا رستہ ور چل پُوے لیکن شیطان اس ناں اپݨاں وسوساں ناݪ یقین دوا تو رہ جے توں بالکل ہدایت ور ہے اور یوہ بندو وی اپݨاں آپ ناں ہدایت ور ہی سمجھتو رہ ات توڑی کہ جس گھڑی محشر غا مدان ماں پجے اُت وی یوہ اس غو قدیمی سنگی

اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ اَوْ تَهْدِی الْعُمْیَ وَمَنْ كَانَ فِیْ

تے (اے نبیؐ) کیوں! تم ڈوراں ناں سنّاں سکیں! یا تم انّاں ناں تے اُنھاں ناں جہڑا صاف گمراہی ماں

ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ ﴿۴۰﴾ فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَاِنَّا مِنْهُمْ مُّنْتَقِمُوْنَ ﴿۴۱﴾

پیا وا ہیں ہدایت ورلا سکیں (۱۷) تے (اے نبیؐ) جیکدے ہم تمنّاں دنیا تیں چالیاں تانوی ہم انھاں ناں ضرور سزا دیناں غا؛

اَوْ نُرِیَنَّكَ الَّذِیْ وَعَدْنٰهُمْ فَاِنَّا عَلَیْهِمْ مُّقْتَدِرُوْنَ ﴿۴۲﴾

یا ہم تمنّاں وہ (عذاب) دس چھوڑاں جس غو ہم نے انھاں نالؔ وعدو کیّو وو ہے تے ہم انھاں ور پوری قدرت رکھاں (۱۸)

فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِیْۤ اُوْحِیَ اِلَیْكَ ۚ اِنَّكَ عَلٰی صِرَاطٍ

تے تھارا در جو کجھ وحی کیّو گیو ہے تم اس ناں جفت کر غے پکڑ لیو اس ماں کوئے شک نیہنہ جے تم سدّ اراہ

مُّسْتَقِیْمٍ ﴿۴۳﴾ وَاِنَّهٗ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ ۚ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُوْنَ ﴿۴۴﴾

ور ہیں؛ تے یقیناً یوہ (قرآن) تھارا واسطے تے تھاری قوم واسطے نصیحت ہے؛ اور تم لوکاں ناں تا ولّاں ہی پُچھ وہے غی (۱۹)

وَسْـَٔلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُّسُلِنَاۤ اَجَعَلْنَا

تے (اے نبیؐ) تم انھاں رسولاں ناں پچھ لیو جہڑا ہم نے تھارا تیں پہلاں چلّایا تھا، کیوں! ہم نے

مِنْ دُوْنِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً یُّعْبَدُوْنَ ﴿۴۵﴾ ع وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا

اللہ رحمٰن تیں سوا ہور خدا بنّایا تھا! جنھاں غی عبادت کی جئے (۲۰) تے ہم نے موسیٰؑ

مُوْسٰی بِاٰیٰتِنَاۤ اِلٰی فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهٖ فَقَالَ اِنِّیْ رَسُوْلُ

اپنی نشانئیں دے غے فرعون تے اس غا درباری مقدماں در چلایا فر انھاں نے کہیو: جے ہوں ساراں جہاناں

رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿۴۶﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمْ بِاٰیٰتِنَاۤ اِذَا هُمْ مِّنْهَا

غا پالنہار غو چلایو وو ہوں؛ فر جسویلے ویہہ مھاریں نشانئیں لے غے انھاں کولے آیا تاں ویہہ تدّے ہی

یَضْحَكُوْنَ ﴿۴۷﴾ وَمَا نُرِیْهِمْ مِّنْ اٰیَةٍ اِلَّا هِیَ اَكْبَرُ مِنْ

ان نشانیاں غی ہاسی اڈانؔ لگ پیا؛ تے ہم انھاں ناں جہڑی وی نشانی دسّاں تھا وہ پہلی تیں بدھ غے

اُخْتِهَا ۫ وَاَخَذْنٰهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُوْنَ ﴿۴۸﴾

وہے تھی، تے ہم نے ویہہ عذاب ماں پکڑ لیّا تانجے ویہہ باز آجیں؛

اس غے نالؔ وہے فرات انسان یاہ تاہنگ کرے کہ افسوس کدے میرا تیرا بشکار مشرق مغرب غو چھنڈ و ہوتو تے ہوں تیرو سنگی نہ بنیوں ہوتو ورات اس ناں یہ سوٹھا کجھ کم نیہنہ آ تا بلکہ اللہ غی طرفوں اعلان ہو جئے کہ ظالمو! تم اپنے اپر ظلم کر غے آیا ہیں ہُنؔ یہ روڑیا تے یہ سوٹھا تمنّاں کجھ کم نیہنہ آسیں کیونجے تم ساراں نے جہنم ماں ہی سڑنوں ہے جت تم اک دو جاناں کائے تسلی تے سہئی نیہنہ دے سکسیں تے نہ ہی گھٹھا ہونؔ ناںؔ عذاب ماں کجھ کمی وہے غی۔ **کما فی تفسیر ہ روایتان.**

(۱۷) یعنی جد یہ آپے ہی اسلام غی تبلیغ دروں انّا تے ڈورو ہو گیا ہیں فر تم انھاں ناں کس راسدا رستہ ور لیا سکیں! تے جے کدے اتھوں سمجھانؔ تیں بعد وی یہ گمراہی نہ چھوڑیں تاں تمنّاں انھاں ور دُکھیا ہونؔ غی وی کائے لوڑ نیہنہ۔

(۱۸) اس ماں انھاں مشرکاں واسطے درڈ ہے جہڑا رحمتِ عالم ﷺ تے مسلماناں واسطے زمانہ غی پھیر پرت ناں اڈیکیں تھا کہ جیکدے اللہ رحمتِ عالم ﷺ ناں اپنّاں در چک لئے تاں مشرکاں غو اساں کے فائدو وہے غو؟ کیونجے انھاں نے تے دنیا ماں یا آخرت ماں خدائی عذاب غو مزو ضرور ہی چکھنوں ہے، تے جے اللہ تعالیٰ چاہوے تاں وہ رحمتِ عالم ﷺ غے ہوتاں ہی انھاں ور اپنّوں قہر نازل کر سکے کیونجے وہ ہر چیز ور قدرت رکھنؔ آلو ہے جد اس غی طرفوں عذاب غو فیصلو ہو جئے غو فر انھاں ناں کوئے خدائی عذاب تیں بچا نیہنہ سکسیں چھیکڑ یوہی ہو وو اللہ تعالیٰ نے بدر غا مدان ماں ایمان آلاّں غے ہتھوں انھاں ور اپنّوں قہر نازل فر ما غے مسلماناں غا دل ٹھنڈا کر چھوڑیا۔

(۱۹) مشرکاں غا ذکر تیں بعد اللہ تعالیٰ اپنّاں حبیب ﷺ ناں فرما غے ساراں ایمان آلاّں ناں سناوے جے پہانویں کوئے کتنی ہی مخالفت کرے تم مضبوطی نالؔ ڈٹ غے اللہ غا قرآن ناں نوڑ رکھو، اس غاں حکماں ور عمل کرو تے اس غا پیغام ناں عام کر دیو کیونجے تم صراط مستقیم ور ہیں اور اس قرآن ماں رحمتِ عالم ﷺ واسطے تے حضرت غی قوم قریش واسطے سگوں ساری امت واسطے بڑی فضیلت تے بزرگی وی ہے حضرت واسطے یاہ بزرگی ہے کہ اللہ نے ساری کائنات بچوں اپنی آخری کتاب عطا کرن واسطے حضرت ہی چُنیا ہیں تے قرآن غاں خادماں واسطے یاہ مان غی گل ہے کہ اللہ نے انھاں ناں اپنی کتاب غی حفاظت واسطے قبول فرمایو ہے۔ ہُنؔ جہڑ و اس فضیلت تے بخشش غی قدر نیہنہ کرسیں اس ناں ضرور اُس غی پُچھ وہے غی۔

(۲۰) یعنی پشلاں نبیاں غی تعلیمات غو مطالعو کر غے تک لیو، انھاں ور نازل ہونؔ آلیاں کتاباں ناں پھلور غے تک لیو کہ کدے کسے نبی نے لوکاں ناں شرک غی مت دتی ہے؟ اس غو جواب یقیناً ''نہ'' ماں ہی لبھے غو، کیونجے اللہ تعالیٰ غاں ساراں نبیاں نے بس توحید ہی غی دعوت دتی ہے کدے کسے نے شرک نیہنہ سکھائی۔ فر سوچو! شرک غو عقیدو جاہل پونا تیں بجنؔ کے ہو سکے۔

وَقَالُوا يٰٓاَيُّهَ السّٰحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ

تے انھاں نے کہیو: او جادوگرا! توں اپناں رب کوں مھاراواسطے اس چیز غی دعا منگ جس غو اس نے تیرے ناںؔ وعدو کیّو وو

اِنَّنَا لَمُهْتَدُوْنَ (۴۹) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِذَا هُمْ

ہے ہم ضرور سدّا رستہ ور آجاں غا؛ فر جسویلے ہم انھاں وروں عذاب ہٹا چھوڑاں تھا ویہہ تدّے ہی

يَنْكُثُوْنَ (۵۰) وَنَادٰى فِرْعَوْنُ فِيْ قَوْمِهٖ قَالَ يٰقَوْمِ

اپڑوں وعدو توڑ چھوڑیں تھا؛ تے فرعون نے اپڑنی قوم ماں بلّا بلّا غے کہیو: او میری قوم!

اَلَيْسَ لِيْ مُلْكُ مِصْرَ وَهٰذِهِ الْاَنْهٰرُ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِيْ

کیوں! مصر غی بادشاہی میری نیہنہ؟ تے یہ نہر جھڑیں میرے کوٹے بلغ رہئی ہیں،

اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ (۵۱) اَمْ اَنَا خَيْرٌ مِّنْ هٰذَا الَّذِيْ هُوَ

فر کیوں! تم تکتا نیہنہ! سگوں ہوں اس آدمی تیں چنگو ہوں جس غی کجھ

مَهِيْنٌ وَّلَا يَكَادُ يُبِيْنُ (۵۲) فَلَوْلَآ اُلْقِيَ عَلَيْهِ اَسْوِرَةٌ

وی عزت نیہنہ؛ تے نہ وہ صاف صاف گل کر سکے؛ فر اس ور سونا غا کنگنؔ کیوں نیہنہ

مِّنْ ذَهَبٍ اَوْ جَآءَ مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِيْنَ (۵۳)

نازل ہوا یا فرشتا ہی اس غے ناںؔ لینؔ بنّ غے آجاتا (۲۱)

فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهٗ فَاَطَاعُوْهُ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا

اس را اس نے اپڑنی قوم بے وقوف بنّا چھوڑی تے انھاں نے اس غی گل منّ لی بلاشبہ ویہہ بڑا

فٰسِقِيْنَ (۵۴) فَلَمَّآ اٰسَفُوْنَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنٰهُمْ

نافرمان لوک تھا؛ فر جسویلے انھاں نے ہم ناں لہر چاھڑی ہم نے انھاں کوں لوں بدلو لیّو تے ہم نے ویہہ سارا

اَجْمَعِيْنَ (۵۵) فَجَعَلْنٰهُمْ سَلَفًا وَّمَثَلًا لِّلْاٰخِرِيْنَ (۵۶) وَلَمَّا

ہی غرق کر چھوڑیا؛ تے ہم نے ویہہ پُہلیا بسریا واتے پچھے آنؔ آلاں واسطے عبرت غی مثال بنّا چھوڑیا (۲۲) تے جد

ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا اِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّوْنَ (۵۷)

مریمؑ غا پوت (عیسیٰؑ) غی مثال بیان کی جئے تاں تھاری قوم غا لوک فٹ تاڑیں مارن لگ جئیں؛

ع ۵

(۲۱) مکہ غا مشرکاں نے رحمتِ عالم ﷺ وریوہ اعتراض کیّو تھو جے تم نہ تے مکہ یا طائف غاں مالداراں ہاروں منیاں پڑمنیاں واامیر ہیں تے نہ ہی قومی جرگاں غا مقدم ہیں فر اِنھاں ناں نبوت کس را لبھ سکے! بڑاں بڑاں مقدماں تے کھڑ پینچاں غے بجائے انھاں ور وحی کس را نازل ہو سکے! انھاں ناں حضرت موسیٰؑ تے فرعون غو قصو سنایو جا رہیو ہے جے تم اج جھڑا اعتراض کر رہیا ہیں تے مکہ غا بڑا بڑا ابوجہل جیا فرعون تمناں جھڑی پٹی پڑھا رہیا ہیں یہ تے ساریں ویہہ ہی گل ہیں جھڑیں اج تیں صدیاں پہلاں حضرت موسیٰؑ غا مقابلہ ماں فرعون تے اس غا درباری سردار کیہنہ تھا، ویہہ وی اسے را اللہ تعالیٰ غی نشانیاں غی تے معجزہ غی ہاسی مخول بنّا غے انھاں ناں جادو کیہنہ تھا تے فرعون لوکاں ناں بیوقوف بنّانؔ واسطے اعلان کر کر غے کہہ تھو جے دیکھو لوکو! اک پاسے ہوں ہاں! جس کوٹے مصر غی بادشاہی ہے، یہ محل ہیں جتھاں غے ناںؔ نہر بلغ رہئی ہیں، دوجے پاسے یہ موسیٰؑ ہیں جتھاں کوٹے نہ مال نہ دولت، نہ تاج نہ تخت سگوں یہ اپڑنی گل وی صاف صاف نیہنہ کہہ سکتا یاہ اس غی اک سیاسی چال تھی کہ وہ حضرت موسیٰؑ غی صاف گل ناں اُلجھی وی گل کہہ تھو۔ ہُنؔ تم ہی فیصلو کرو ''ہوں بہتر ہوں یا موسیٰؑ''؟ چلو! چارے قضاء جیکر یہ نبی ہیں تاں ات غاں بڑاں بڑاں مقدماں تے سرداراں ہاروں انھاں غاں ہتھاں ماں سونا غا کنگنؔ کیوں نیہنہ! جیکدے انھاں ور وحی آوے فر سونا غا کنگنؔ کیوں نیہنہ اسمان تیں نازل ہو جاتا، یا انھاں غے ناںؔ فرشتاں غی اسمانی فوج کیوں نیہنہ آتی! جھڑا انھاں غی گل منوا سکیں! فرعون غیں یہ گل سنا غے عرب غاں مشرکاں ناں سمجھایو جا رہیو ہے جے غور کرو! تھاری واہ کھڑی گل ہے جھڑی تھارا تیں پہلاں فرعون نے حضرت موسیٰؑ ناں نیہنہ کہئی تھی۔

(۲۲) یعنی فرعون نے اپڑنی ان سیاسی تے مکر پھند آلیاں گلاں ناںؔ اپڑنی قوم بے وقوف بنا چھوڑی، جھڑی اکھ نُہوٹ غے اس غے پچھے چل پئی کیونجے ویہہ وی اپڑنی عقل ناںؔ حق ناحق غو نکھیڑ کرن واسطے تیار نیہنہ تھا، بلکہ حق غی تے سچائی غی اواز ناں جانؔ بجھ غے دنیاوی فائداں پچھے دبا چھوڑیں تھا۔ اس را انھاں ساراں نے اللہ تعالیٰ غا قہر ناں دعوت دتی تے اللہ نے سارا سمندر ماں غرق کر غے دنیا غا نقشہ تیں اس را ملت کر چھوڑیا کہ ویہہ پُہلّی بسری وی گہانئیں بنؔ غے رہ گیا۔ یاہ مکہ غا مشرکاں واسطے درڑ ہے کہ جیکدے تم وی اج غاں فرعوناں غی سیاسی گلاں ماں آ گیا تاں تھارو وی تے تھاراں مقدماں غو وی یوہی حشر وہے غو۔

وَقَالُوْٓا ءَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ هُوَ ۭ مَا ضَرَبُوْهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًا ۭ

تے کہنڑ لگ جئیں جے کیوں! مھارا خدا چنگا ہیں یا عیسیٰؑ (اے نبیؐ) ویہہ یہ گل تھارے اگے بس جھگڑا واسطے پیش کریں

بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُوْنَ ۝۵۸ اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمْنَا عَلَيْهِ

بلکہ یہ لوک ہیں ہی کھولڑ جھگڑو کرن آلا؛ عیسیٰؑ وی بس (مھارا) اک بندہ ہی تھا جھاں ور ہم نے مہربانی کی تھی

وَجَعَلْنٰهُ مَثَلًا لِّبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۝۵۹ وَلَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَا

تے ہم نے ویہہ بنی اسرائل واسطے نمونوں بنایا تھا (۲۳) تے جیکدے ہم چاہتا تاں ہم تھارے

مِنْكُمْ مَّلٰٓئِكَةً فِي الْاَرْضِ يَخْلُفُوْنَ ۝۶۰ وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ

بدلے فرشتا کر دیتا جھڑا زمین ماں بستا؛ تے بلاشبہ عیسیٰؑ قیامت غی اک

لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُوْنِ ۭ هٰذَا صِرَاطٌ

نشانی ہیں لہٰذا تم قیامت غا بارہ ماں شک نہ کرو تے میری تابعداری کرو! یوہ ہی سِدّو

مُّسْتَقِيْمٌ ۝۶۱ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطٰنُ ۚ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ

رستو ہے؛ تے تمناں شیطان ڈک نہ چھوڑے، بلاشبہ وہ تھارو باندے باچھڑ

مُّبِيْنٌ ۝۶۲ وَلَمَّا جَآءَ عِيْسٰى بِالْبَيِّنٰتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ

دُشمنڑ ہے (۲۴) تے جسویلے عیسیٰؑ معجزا لے غے آیا انھاں نے فرمایو: ہوں تھارے کولے

بِالْحِكْمَةِ وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِيْ تَخْتَلِفُوْنَ

حکمت لے غے آیو ہوں؛ تے اس گلوں تانجے کجھ ویہہ گل جھاں ماں تم اختلاف کریں تھارے سامنے بیان

فِيْهِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ۝۶۳ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ

کردیوں، لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو تے میرو کہنڑوں منّوں؛ یقیناً اللہ تعالیٰ ہی میرو وی رب ہے تے تھارو وی رب ہے

فَاعْبُدُوْهُ ۭ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ۝۶۴ فَاخْتَلَفَ

لہٰذا اسّے غی عبادت کرو! یوہ ہی سِدّو رستو ہے؛ فر (انھاں غا) فرقاں نے

الْاَحْزَابُ مِنْۢ بَيْنِهِمْ ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْ عَذَابِ

آپس ماں اختلاف کیو تے ظلم کرن آلاں واسطے درد ناک عذاب آلا تہاڑا

(۲۳) انھاں آیتاں غا شانِ نزول ماں مفسراں نے کیئں روایت تے قصا بیاں کیا ہیں جھاں غو نچوڑ یوہ ہے کہ جد رحمتِ عالمﷺ مشرکاں غا باطل معبوداں غو بے حقیقت ہونڑوں بیان فرمانویں تھا یا یاہ گل بیان فرمانویں تھا جے اے مشرکو تم وی تے جھاں چیزاں غی تم پوجا کریں ویہہ وی جہنم ماں جیں غا جس را کہ سورت انبیاء آیت ۹۸/ ماں ہے۔ اور جد حضرت عیسیٰؑ غو ذکر آ جئے تھو مشرک روڑو چک لیں تھا کہ جے حضرت عیسیٰؑ غیں صفت بیان ہوسکیں حالانکہ عیسائی انھاں ناں اللہ غو پوت من غے انھاں غی پوجا کریں فر تے مھارا معبود وی صفتاں غا مستحق ہیں، تے جد مھارا معبود جہنم ماں جئیں غا فر تے حضرت عیسیٰؑ اور دوجا ویہہ سارا بزرگ وی۔ نعوذ باللہ۔ جہنم ماں جیں غا جھاں غی لوک عبادت کر رہیا ہیں جس را کہ یہودی حضرت عزیرؑ ناں خدا غو پوت کیہنہ تھا یا عرب غا لوک فرشتاں ناں اللہ غیں تھیں کہہ غے انھاں غی عبادت کریں اور انھاں اگے دعا منگیں تے انھاں غا ناں غا چڑھاوا چاھڑیں۔ انھاں غی اس بیہودہ دلیل غو اک جواب تے سورت انبیاء آیت/ ۱۰۱ ماں ہی دتو گیو ہے جے جاہلو! جہنم ماں ویہہ مورتیں جیں غی جھاں غی تم پوجا کریں، یا ویہہ لوک جیں غا جھڑا آپ اپنڑی پوجا کرانویں جس را کہ فرعون، نمرود تے شیطان! باقی ویہہ بزرگ جھڑا ساری زندگی توحید غی دعوت دیتا رہیا ہیں تے شرک غی مخالفت کرتا رہیا ہیں ور انھاں غی وفات تیں بعد فراڈی لوکاں نے اپنڑی دکان چمکانڑ واسطے انھاں غا ناں ور چڑھاوا چاھڑن غی دعوت دیدتی فر جاہل لوکاں نے ویہہ خدائی غا درجہ توڑی پہچا چھوڑیا، اس ماں نیک بنداں غو کے قصور! ﴿اُولٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُوْنَ﴾ ''یہ بزرگ تے جہنم تیں دور ہی رکھیا جیں غا'' (انبیاء۱۰۱) ات اسے اعتراض غو یوہ جواب دتو جا رہیو ہے جے جسو ہی حضرت عیسیٰؑ غو ذکر آوے یہ مشرک لوک خوشی ماں روڑو کرن لگ جیں کہ مھارو مقصد پورو ہو گیو فرمایو: یاہ انھاں غا ضمیر غی اواز نیہنہ بلکہ اس را یہ جانڑ بجھ غے بس تُہتھ کرن غا بہاناں لوڑیں کیونجے یہ ہیں ہی لڑا کو قسم غا لوک فر حضرت عیسیٰؑ غا بارہ ماں فرمایو: جے ویہہ تے نہ خدا تھا۔ نہ نعوذ اللہ! شرک غی دعوت دینڑ آلا تھا بلکہ ویہہ اللہ غا نیک بندہ تھا۔ جھاں ناں پیغمبری تے معجزا دے غے اللہ نے اُنھاں ور انعام کیو تھو اور ویہہ بنی اسرائیل واسطے اک نمونہ تھا کہ ویہہ انھاں غا رستہ ور چلیں تے ہدایت حاصل کریں۔

(۲۴) یعنی حضرت عیسیٰؑ غو بجنڑ باپ تیں پیدا ہونڑوں اس گل غی نشانی کس را ہو سکے کہ ویہہ اللہ تعالیٰ غا پوت ہیں! بلکہ انھاں غو بجنڑ باپ تیں پیدا ہونڑوں تے بس اللہ غی قدرت غی اک نشانڑی ہے کیونجے وہ جو چاہوے سو کر سکے! وہ تے اس تیں بڑی تعجب آلی گل کر سکے! واہ یاہ کہ تھارے تیں فرشتا پیدا کر غے انھاں ناں ہی تھاری جگہ زمین غو وارث تے تھارو جانشین بنا دیئے اصل ماں حضرت عیسیٰؑ غی پیدائش تے قیامت ور یقین کرن غو اک ذریعو تے قیامت غی نشانی ہے کہ جد اللہ بجنڑ باپ تیں پیدا کر سکے فر اس واسطے مرن تیں بعد دوہری واری پیدا کرن ماں کے مشکل ہے! لہٰذا اس دلیل تیں بعد تمناں قیامت غا بارہ ماں کوئی شک شبو نیہنہ کرنڑوں چاہئے! تے رحمتِ عالمﷺ غی پیروی کرنی چاہئے کیونجے یوہی ہدایت آلو سِدّو رستو ہے تمناں کِدے شیطان اس سِدّا رستہ تیں ٹپلا نہ چھوڑے تم اس تیں ہیشار رہیو وہ تھارو پکو دشمن ہے۔

يَوْمٍ اَلِيْمٍ ۝۶۵ هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَاْتِيَهُمْ

غی بربادی ہے (۲۵) یہ کانہہ ناں اڈیکیں ! بس قیامت غی گھڑی ناں ! جے واہ انھاں وراچݨ چیت

بَغْتَةً وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ۝۶۶ اَلْاَخِلَّاۗءُ يَوْمَىِٕذٍۢ بَعْضُهُمْ

ہی آجئے ، تے انھاں ناں پتو وی نہ لگے ؛ پرہیز گاراں تیں سوا اس تہاڑے سارا

لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِيْنَ ۝۶۷ۧ يٰعِبَادِ لَا خَوْفٌ

ع

(دلی) دوست اک دوجا غا دُشمݨ ہوجیں غا (۲۶) (اللہ فرماوے غو:) او میریو بندیو! اج تمنّاں کسے را غو

عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَآ اَنْتُمْ تَحْزَنُوْنَ ۝۶۸ۚ اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

نہ ڈر ہے تے نہ تم غمگین ویں غا ؛ جہڑا مھاری آیتاں ور ایمان

بِاٰيٰتِنَا وَكَانُوْا مُسْلِمِيْنَ ۝۶۹ۚ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ اَنْتُمْ

لے آیا تے ویہہ فرمانبردار ہوغے رہیا ؛ تم وی تے تھاریں بیویں وی جنت

وَاَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُوْنَ ۝۷۰ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ

ماں چلّیا جاؤ ! اُت تھاری عزت وہے غی ؛ انھاں غے سامݨے سوناں غیں کنالیں تے

مِّنْ ذَهَبٍ وَّاَكْوَابٍ ۚ وَفِيْهَا مَا تَشْتَهِيْهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ

سوناں غا گلاس چلتاویں غا ، تے اُت ہر واہ چیز وہے غی جس غو روح کرے غو ؛ تے جہڑیں اکھاں ناں

الْاَعْيُنُ ۚ وَاَنْتُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ۝۷۱ۚ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِيْٓ

چنگیں لگیں غیں تے تم سدا اسے ماں ریہنہ غا ؛ تے یاہ ہے واہ جنت جس غا تم

اُوْرِثْتُمُوْهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝۷۲ لَكُمْ فِيْهَا فَاكِهَةٌ

اپݨاں عملاں غے بدلے وارث بݨا دتا گیا ہیں ؛ اس ماں تھارا واسطے بچ سارا میوا

كَثِيْرَةٌ مِّنْهَا تَاْكُلُوْنَ ۝۷۳ اِنَّ الْمُجْرِمِيْنَ فِيْ عَذَابِ جَهَنَّمَ

ہیں جہڑا تم کھسیں غا (۲۷) بیشک نافرمان لوک ہمیشاں ہمیش جہنم غا عذاب ماں

خٰلِدُوْنَ ۝۷۴ۚۖ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيْهِ مُبْلِسُوْنَ ۝۷۵ۚ

ویں غا ؛ اس عذاب ماں کدے تروٹو نیہنہ ہوسیں ، تے ویہہ اس ماں آس توڑ غے پیا ریہنہ غا ؛

(۲۵) یعنی حضرت عیسیٰؑ نے تے یاہ توحید غی تعلیم دتی تھی فر ویہہ اپݨی عبادت ہوݨ ور کس را خوش ہوسکیں تھا تے اپݨاں آپ ناں معبود کس را کہہ سکیں تھا؟ لیکن جد ویہہ زندہ اسماناں ور چکے گیا اُس تیں بعد لوکاں غیں کنی کنی جماعت بن گئیں یہودی تے انھاں غی مخالفت ماں حدوں بدھ گیا اتوڑی کہ اُنھاں غی پاک دامن مائی ور بدکاری غی تہمت لاݨ تیں وی پچھے نیہنہ رہیا۔ جد کہ عیسائیاں نے انھاں غی محبت ماں ساریں حد پار کر چھوڑیں کُجھاں نے انھاں ناں خدا غو پوت تے کجھاں نے ترھیا بچوں تیجو خدا کہݨوں شروع کر لیّو اساں ظالماں واسطے تے دردناک عذاب تیار ہے جت انھاں غی بڑی تباہی وہے غی۔

(۲۶) یعنی جہڑا لوک اتنوں کجھ سنن تیں بعد وی ایمان نیہنہ لیا تا ! ویہہ کانہہ غی اڈیک ماں ہیں بس اسے غی کہ جد اچݨ چیت قیامت غی گھڑی سرور آݨ کھلی وہے غی اس ویلے ایمان لیانویں غا حالانکہ اس ویلے ایمان لیاݨوں کسے ناں کجھ کم نیہنہ آسیں بلکہ واہ اتنی اوکھی کھڑی وہے غی کہ اج یہ نافرمان جہڑا اسلام غی دشمنی ماں ایکݨ دوجا غا ڈُنگا دوست بݨیا وا ہیں تے یہ جاہل لوک جہڑا اپݨاں متکبر مقد ماں غو پلّو پغڑ یو پغر یوڑیں یہ سارا اس تہاڑے ایکݨ دوجا غا دشمن ہوجیں غا ، ایکݨ دوجا در دند پیشکیں غا۔ ہاں ! اللہ غا نیک بندا سارا آپس ماں سکّاں پہاییاں ہاروں دوست ویں غا ، کیونجے انھاں غی دوستی دنیا ماں تقویٰ ، پرہیزگاری ، اللہ تے اُس غا حبیب صلی اللہ علیہ وسلم غی محبت غی پکی ''نیں'' ور کھلّی تھی واہ جنت ماں۔ جت نیک عملاں غو بدلو لبھے غو۔ کد ٹٹ سکے بلکہ اُت واہ ہور پکی ہوجئے غی۔

(۲۷) یعنی ان پرہیزگاراں ناں قیامت غے تہاڑے کہیو جئے غو جے میریو بندیو! تم بے فکر مطمئن رُہو نہ تمنّاں اگے کسے چیز غو ڈر ہے تے نہ دنیا غی کسے گل ور غم تے افسوس کرݨوں پُوے غو۔ کیونجے تم اللہ تعالیٰ غی آیتاں ور ایمان لیا غے ساری زندگی خدا غاں حکماں ور عمل کر غے اپݨی فرمانبرداری غو ثبوت دیتا رہیا ہیں ، ہُݨ تم اپنیاں بیویاں تے اپݨان ملن جُلن آلاں دوستاں غے ناݪ جنت ماں چلیا جاؤ ! اِت تم خوش کر دتا جیں غا سوناں غیں کنالیں تے سوناں غا گلاس تھارے اگے پھرتا ویں غا ، تے تمنّاں ہر واہ نعمت لبھے غی جس غو تھارو روح کرے غو ، اور جس ماں اکھاں غو ٹھنڈ یار ہے تے ہُݨ تم اس جنت ماں سدا ریہہ غا تے یہ نعمت وی سدا ریہہ غیں۔ جس را کوئے اپݨی جائداد غو وارث بݨے اسے را تم اپݨاں عملاں غے بدلے اس غا وارث تے مالک بݨا دیتا گیا ہُݨ اس غی جہڑی مرضی نعمت کھاؤ۔

وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْا هُمُ الظّٰلِمِيْنَ ۝۷۶ وَنَادَوْا

تے ہم نے انھاں ور ظلم نیہنہ کیو بلکہ ویہہ آپے ہی ظالم تھا: تے ویہہ (جہنم غا چوکیدار ناں) بلّا غے کیہنہ غا:

يٰمٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ؕ قَالَ اِنَّكُمْ مّٰكِثُوْنَ ۝۷۷

اے مالک! کدے تیرو رب مھارو کم ہی کر چھوڑتو؛ وہ کہہ غو تم نے سدا اسے حال ماں رہنٔو ہے؛

لَقَدْ جِئْنٰكُمْ بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كٰرِهُوْنَ ۝۷۸

ہم تے تھارا کولے سچو دین لے آیا تھا ور تھارا بچوں متا لوک حق تیں نفرت کریں تھا (۲۸)

اَمْ اَبْرَمُوْٓا اَمْرًا فَاِنَّا مُبْرِمُوْنَ ۝۷۹ ۚ اَمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّا لَا

کیوں! انھاں نے کائے گل متھ لی ہے فر یقین منّوں ہم وی کجھ متھنٔ آلا ہاں کیوں! ویہہ یاہ سوچیں جے ہم انھاں غا

نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰىهُمْ ؕ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ

راز غی گل تے انھاں غا گوشا نیہنہ سنتا؛ ہاں! کیوں نیہنہ، تے مھارا فرشتا انھاں غے کولے ہی

يَكْتُبُوْنَ ۝۸۰ قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ ۖ ۗ فَاَنَا اَوَّلُ

لکھ رہیا ہیں (۲۹) تم فرمادیو: کہ جیکدے اللہ رحمٰن غی اولاد وہے آ، تاں ہوں ساراں تیں مُہرے (اس غی)

الْعٰبِدِيْنَ ۝۸۱ سُبْحٰنَ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبِّ

عبادت کرن آلو ہوتو؛ یہ جو کجھ بیان کریں اساناں غو تے زمین غو رب، تے عرش غو

الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ۝۸۲ فَذَرْهُمْ يَخُوْضُوْا وَيَلْعَبُوْا

رب اس تیں پاک ہے (۳۰) تے تم انھاں ناں (یہ ہی) تُہتھ کرتا، تے کھیڈتا چھوڑ دیو!

حَتّٰى يُلٰقُوْا يَوْمَهُمُ الَّذِيْ يُوْعَدُوْنَ ۝۸۳ وَهُوَ الَّذِيْ

ات توڑی کہ اپناں اس دن ناں تک لیں جس غو انھاں نالٔ وعدو کیو جارہیو ہے (۳۱) تے وہ ہی

فِي السَّمَآءِ اِلٰهٌ وَّفِي الْاَرْضِ اِلٰهٌ ؕ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْعَلِيْمُ ۝۸۴

اسمان ماں خدا ہے تے وہ ہی زمین ماں عبادت غے لائق ہے تے وہ ہی حکمت آلو علم آلو ہے؛

وَتَبٰرَكَ الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ

تے وہ بڑی برکت آلو ہے جس کولے اساناں غی تے زمین غی اور انھاں غے بشکار غی ساری چیزاں غی بادشاہی ہے

(۲۸) جنت غی نعمتان تے جنتیاں غا عیش ارام غا مقابلہ ماں جہنمیاں غو حال بیان ہورہیو ہے جے ویہہ جہنم ماں رنگ رنگ غا عذاب جَھل جَھل غے جد بخشش تیں مایوس ہوجیں غا اس ویلٔے جہنم غا ذمہ دار فرشتہ ناں بلانویں غا جس غو ناں ''مالک'' ہے جے او مالک! کدے تیرو رب مھارو کم ہی کر چھوڑے، یعنی ہمناں موت ہی دیدیتو تانجے اس عذاب تیں مھاری جان چُھٹ جاتی، اس ور وہ جواب دیئے غو جے تمناں سدا اسے عذاب ماں رہنٔوں پُوے غو فر اللہ غی طرفوں فرمایو جئے غو کہ اس غی وجہ یاہ ہے جے ہم نے اپنٔوں سچو دین تھارا توڑی پَہچا چھوڑیو تھو ور یاہ تھاری بد قسمتی تھی کہ تھارا بچوں متاں لوکاں ناں یعنی تھاراں مقدماں ناں سچ نالٔ ہی بیر تھو، ہُنٔ اپناں عملاں غو مزو چکھو!۔

(۲۹) مشرک رحمتِ عالم ﷺ غے خلاف جہڑیں خفیہ سازش تے پلانٔ بنا رہیا تھا انھاں در ہی اشارو کر غے اُنھاں ناں دڑیو جارہیو ہے۔ جے ہم سب کجھ سُنٔ دیکھ رہیا ہاں تے جہڑا باز نیہنہ آسیں انھاں ناں ملیا میٹ کرن غو ہم نے وی انتظام کرلیو ہے۔

(۳۰) یعنی ہوں اللہ غی اولاد ہونٔ تیں جہڑو نمکروں لگو اس غو مطلب یوہ نیہنہ کہ مناں تھاراں عقیداں نالٔ ہٹ مُٹ ہی دشمنی ہے بلکہ اس غی وجہ یاہ ہے کہ حقیقت ماں عقلی نقلی دلیلاں غے مطابق خدا غی کائے اولاد ہے ہی نیہنہ۔ ورنہ چارے قضاء من لیو جیکدے خدا غی اولاد ہوتی تاں ہوں تے ساراں تیں مُہرے اس غی عبادت کرتو کیونجے ہوں ہی اس غو ساراں تیں بدھ فرمانبردار ہوں، ور اصل ماں زمین اسمان تے عرش غو مالک ان گلاں تیں پاک ہے جہڑیں مشرک اس نالٔ جوڑیں تے اُس غی کائے اولاد ہو ہی نیہنہ سکتی۔

(۳۱) یعنی جیکدے ہُنٔ وی یہ دین غی دشمنی تیں باز نہ آویں تاں انھاں ناں یہ بیہودیں گل کرتا تے کھیڈ تماشو کرتا چھوڑ دیو! انھاں غیں اکھ اس ویلٔے اُگڑیں غیں جد قیامت غے تہاڑے انھاں غا عملاں غو نتیجو انھاں غے سامنٔے آجئے غو تے یہ آپے ویہہ حالات تک لیں غا جھاں تیں انھاں ناں ڈرایو جئے تھو۔

(۳۲) اللہ تعالیٰ غیں مُچ ساریں قدرت بیان فرمانے قیامت غونقشو پیش ہورہیو ہے جے محشر غا مدان ماں ہر ایکنؔ ناں پتو لگ جے غو کہ جن باطل معبوداں غی مشرک عبادت کرتا رہیا ہیں تے جھاں غے اگے ویہہ دعا منگیں ویں تھا انھاں بچوں کوئے کسے مشرک غی سفارش نیہنہ کرسکتو۔ ہاں! ایمان آلاں غی تے نیک عمل آلاں غی جھاں تیں اللہ راضی وہے غو جس را کہ سورت انبیاء ماں ہے ویہہ نیک بخت لوک سفارش کریں غا جھاں ناں علم اور معرفت نالؔ سچا دین غا سچ ہونؔ غی گواہی دتی تھی وراس سفارش غو شرک کرن آلاں ناں کے فائدو! یوہ تے ایمان آلاں غی بخشش غو اک طریقو ہے۔ فائدو:- اس آخری لفظ غی اس راوی تفسیر کی گئی ہے جے ''نیک لوک اُنھاں لوکاں غی سفارش کریں غا جھاں نے علم تے معرفت نالؔ سوچ سمجھ غے حق غی گواہی دتی وہے غی'' ابن کثیرؒ وغیرہ مچ مفسراں نے یاہی تفسیر پسند کی ہے۔

وَعِنْدَهٗ عِلْمُ السَّاعَةِ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۸۵﴾ وَلَا يَمْلِكُ

تے اسے کوںٹے قیامت غو علم ہے تے تم نےؔ اسّے کوںٹے مڑ غے جانؔو ہے ؛ تے یہ اللہ تیں سوا

الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهِ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنْ

جھاں غی عبادت کریں ویہہ شفاعت غو کجھ اختیار نیہنہ رکھتا ور جھڑا

شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿۸۶﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ

حق غی گواہی دیں تے انھاں ناں علم وی وہے (۳۲) تے جیکدے تم انھاں ناں پُچھیں : جے یہ

خَلَقَهُمْ لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ﴿۸۷﴾ وَقِيْلِهٖ

کس نے پیدا کیا ہیں تاں ضرور کیہنہ غا: اللہ نے، فر یہ کیّاں پھیریا جا رہیا ہیں ؛ تے اُس ناں رسول غا کہنؔ غو (پتو ہے)

يٰرَبِّ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۸۸﴾ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ

جے ربّا ! یہ ہیں ویہہ لوک جھڑا ایمان نیہنہ لیاتا ؛ تے (اے نبیؐ) تم انھاں تیں منہ پھیر لیو ؛

وَقُلْ سَلٰمٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ﴿۸۹﴾ ع ۲۲ ۱۳

تے انھاں ناں سلام کہہ چھوڑو تے انھاں ناں اے ہنؔ ہی پتو لگ جئے غو (۳۳)

سُوْرَةُ الدُّخَانِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ تِسْعٌ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ

سورت دخان مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں اناہٹھ آیت اور ترے رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں نالؔ جھڑو بے بہا مہربان اور مچ رحم آلو ہے

حٰمٓ ﴿۱﴾ وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿۲﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةٍ

(۱) قسم ہے اس واضحہ کتاب غی ؛ جے ہم نےؔ یاہ اک برکت آلی رات ماں نازل

مُّبٰرَكَةٍ اِنَّا كُنَّا مُنْذِرِيْنَ ﴿۳﴾ فِيْهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ

فرمائی ہے یقیناً ہم خبر دار کرن آلاؔ ہاں ؛ اس رات ماں ہر اک حکمت غا کم غو فیصلو

حَكِيْمٍ ﴿۴﴾ اَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا اِنَّا كُنَّا مُرْسِلِيْنَ ﴿۵﴾

کیّو جئے ؛ مھاری بارگاہ تیں حکم ہو غے (۲) بیشک ہم ہی پیغمبر بنا غے چلاؔ نواں ؛

(۳۳) یعنی کتناں تعجب غی بلکہ حیرانگی غی گل ہے کہ مشرک اللہ تعالیٰ ناں اپنٔوں خالق تے منیں وراتنی گل من لینؔ تیں بعد فر پُٹھا پھر جیں کہ عبادت اللہ تعالیٰ غے بجائے ہوراں غی کرن لگ جیں، جد کہ رحمتِ عالمﷺ وی انھاں ناں مچ ہمدردی تے پیار نالؔ سمجھا رہیا ہیں بلکہ جد یہ کسے را ایمان نیہنہ لیا تا فر دُکھیا ہو غے اللہ تعالیٰ اگے اپنٔی قوم غی شکایت وی کریں جے ربا! یاہ میری قوم تے ایمان لیاتی ہی نیہنہ آخر ماں اک واری فر رحمتِ عالمﷺ ناں تسلی دے غے مشرکاں ناں دڑ دیو جئے کہ اے رحمتِ عالمﷺ! جد انھاں نے جان بجھ غے مخالفت ور لک بنؔ ہی لیّو ہے فر تم وی انھاں ناں آخری سلام کہہ غے انھاں تیں منہ موڑ لیو۔ انھاں ناں اے ہُنؔ ہی پتو لگ جئے غو فر یوہی ہوو انھاں ناں تاولاؔں ہی پتو لگ گیو جد بدر غا مدان ماں تے دوجی جنگاں ماں ایمان آلاں غے ہتھوں انھاں ور خدائی عذاب غا سوھٹا بر ہیا باقی آخرت غا عذاب واسطے وی چھڑی مرن ہی غی دیر تھی۔ فائدو:- ﴿وَقِيْلِهٖ يٰرَبِّ﴾ الخ غی ہوروی کیئں طرح تفسیر کی گئی ہے۔ کجھ حضرات اس غو تعلق اپر ﴿عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ نالؔ جوڑ غے اس را تفسیر کریں جے قیامت غو علم اسے کوںٹے ہے تے وہ ہی رحمتِ عالمﷺ غی اس شکایت ناں وی جانٔے۔ ۱۵/ جون ۲۰۰۱ء۔

سورت دخان

(۱) دُخَانَ تُھواں ناں کہیو جئے۔ آیت/۱۰ ماں دخان یعنی تُھواں غو ذکر آیو ہے اسے ور سورت پاک غو ناں ''سورت دخان'' ہے۔ یاہ سورت پاک وی مکی ہے۔ سورت پاک غا مُنڈھ ماں قرآن غا اُچا رتبہ تے عالیشان درجہ غو بیان ہے جے یوہ پاک کلام تے اک ''برکت آلی رات'' ماں نازل ہوو و ہے جسماں اللہ غا حکم نالؔ ہر اک مضبوط تے حکمت آلاؔ کم غو فیصلو وہے قرآن غا نازل ہونؔ غو تے رحمتِ عالمﷺ غی رسالت غو اُچّو مقصد بیان فرما غے فرمایو ہے اس غے باوجود نافرمان لوک دنیا غا کھیڈ تماشہ ماں اس طرح مست ہیں کہ خدائی آفتاں غیں چھنجوڑ نالؔ وی انھاں غیں اکھ نیہنہ اُگڑتیں، فر آیت/۳۳ توڑی حضرت موسیٰؑ تے فرعون غو قصو بیان کر غے اک پاسے تے ایمان آلاں ناں تسلی دتی ہے کہ چھیکڑ کامیابی ایمان آلاں ناں ہی نصیب وہے تے دوجے پاسے مشرکاں ناں یاہ تَھمکی ہے جے وہ تہاڑ و وی دور نیہنہ جد تھارو وی فرعونیاں جسو ہی حشر وہے غو اسے ویلّے تم سُرت سمھالیں غا ور ویلو کھڑا غے اکھا اُگڑنی کجھ کم نیہنہ آسیں۔ فر آیت/۴۲ توڑی قیامت غا برحق ہونؔ غیں دلیل بیان ہوئیں ہیں۔ آخر ماں جنت دوزخ غو نقشو چھک غے فر ایمان تے نیک عملاں غی دعوت دتی گئی ہے تے اس سُہنا انداز ور سورت پاک غو اختتام ہوو و ہے جے اے رحمتِ عالمﷺ یہ لوک تے تھارا واسطے زمانہ غی پھیر پرت غا اڈیکوان ہیں ور اصل ماں اِنھاں نافرماناں ہی غی تباہی غو ویلو نیڑے آ لگو ہے، لہذا تم وی اڈیکو کہ اللہ تعالیٰ انھاں نالؔ کس را مکے۔ اس سورت پاک غی حدیث ماں بڑی فضیلت آئی ہے۔ ور ابن کثیرؒ نے ان ساری روایتاں غی سند کمزور بیان کی ہے لیکن دو جا کجھ بزرگاں نے ویہہ روایت نقل کیں ہیں جے ساری روایتاں غا مضمون تیں فضیلت ہی ثابت وہے مثلاً رحمتِ عالمﷺ غو یوہ پاک ارشاد ہے: جھڑو جمعہ غی رات دخان غی تلاوت کرے سویرے توڑی اس غا صغیرہ گناہ معاف ہو جیں (قرطبی) تے اک دوجی روایت ماں ہے کہ جس نے جمعہ آلی رات یا تہاڑی سورت دخان غی تلاوت کی اللہ تعالیٰ اس واسطے جنت ماں گھر بنا وے (قرطبی)

رَحۡمَةً مِّنۡ رَّبِّكَ ؕ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيۡعُ الۡعَلِيۡمُ ۙ⑥ رَبِّ

تھارا رب غی مہربانی ناں ، بیشک وہ بڑو سنن آلو ، جانن آلو ہے ؛ جہڑو

السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا ۘ اِنۡ كُنۡتُمۡ مُّوۡقِنِيۡنَ ⑦

اسماناں غو تے زمین غو اور جو کجھ انھاں غے بشکار ہے سب غو رب ہے جیکر تم یقین کرن آلا ہیں ؛

لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحۡىٖ وَيُمِيۡتُ ؕ رَبُّكُمۡ وَرَبُّ اٰبَآئِكُمُ الۡاَوَّلِيۡنَ ⑧

اس توں سوا کوئے خدا نیہنہ وہ ہی زندہ کرے تے وہ ہی مارے، وہ تھارو وی رب ہے تے تھاراں پشلاں باپ دادا

بَلۡ هُمۡ فِىۡ شَكٍّ يَّلۡعَبُوۡنَ ⑨ فَارۡتَقِبۡ يَوۡمَ تَاۡتِى السَّمَآءُ

غو وی رب بلکہ یہ شک ماں پیا کھیڈ رہیا ہیں (۳) بس تم اس تہاڑا غی اڈیک کرو جد اسمان تیں اک صاف

بِدُخَانٍ مُّبِيۡنٍ ۙ⑩ يَّغۡشَى النَّاسَ ؕ هٰذَا عَذَابٌ اَلِيۡمٌ ⑪

تُھوں نکلے غو ؛ جہڑو لوکاں ناں ٹہک لئے غو یوہ دُکھ دین آلو عذاب وہے غو ؛

رَبَّنَا اكۡشِفۡ عَنَّا الۡعَذَابَ اِنَّا مُؤۡمِنُوۡنَ ⑫ اَنّٰى لَهُمُ

(لوک کیہنہ غا:) ربّا! اس عذاب ناں مہاراوروں ہٹا دے ہم ایمان لے آواں غا؛ کتوں وہے غی انھاں ناں

الذِّكۡرٰى وَقَدۡ جَآءَهُمۡ رَسُوۡلٌ مُّبِيۡنٌ ۙ⑬ ثُمَّ تَوَلَّوۡا

نصیحت! حالانکہ انھاں کولے تے صاف صاف بیان کرن آلا رسول تشریف لے آیا ہیں؛ فر وی اُنھاں نے اِن

عَنۡهُ وَقَالُوۡا مُعَلَّمٌ مَّجۡنُوۡنٌ ۘ⑭ اِنَّا كَاشِفُوا الۡعَذَابِ

تیں منہ پھیر لیّو تے کہدتو جے یوہ سکھایو وو سدائی ہے ؛ ہم تے کجھ وقت واسطے عذاب ناں

قَلِيۡلًا اِنَّكُمۡ عَآئِدُوۡنَ ۘ⑮ يَوۡمَ نَبۡطِشُ الۡبَطۡشَةَ الۡكُبۡرٰى ۚ

ہٹا لیاں ور تم فر اپنی حالت ور آجیں غا ؛ جس تہاڑے ہم بڑی سخت پکڑ ماں پکڑ اں غا

اِنَّا مُنۡتَقِمُوۡنَ ⑯ وَلَقَدۡ فَتَنَّا قَبۡلَهُمۡ قَوۡمَ فِرۡعَوۡنَ

ہم یقیناً بدلو لے غے رانہہ غا (۴) تے ہم نے انھاں تیں پہلاں فرعون غی قوم غی وی ازمائش کی تھی

وَجَآءَهُمۡ رَسُوۡلٌ كَرِيۡمٌ ۙ⑰ اَنۡ اَدُّوۡۤا اِلَىَّ عِبَادَ اللّٰهِ ؕ

تے انھاں کولے اک عزت آلا پیغمبر آیا تھا ؛ جے اللہ غاں بنداں ناں میرے حوالے کر چھوڑو

(۲) واضحہ کتاب یعنی قرآن شریف غی قسم ناں گل چھوئی جارہئی ہے جس غو مطلب ہے جے اگے جہڑیں گل کہئی جارہئی ہیں قرآن غو لفظ لفظ انھاں ور شہادت دے رہیو ہے۔ فر قرآن غو اُچّو رُتبو اس را بیان فرمایو "یوہ برکت آلی رات ماں نازل ہووو ہے" جمہور امت غے نزدیک یاہ برکت آلی رات واہی ہے جس غو ذکر سورت قدر ماں ہے تے جہڑی اک ہزار مہیناں تیں افضل ہے اور جس ماں فرشتا نازل ویں، کیونجے سورت بقرہ آیت ۱۸۵ ماں وضاحت ناں فرمایو ہے "جے ہم نے یوہ قرآن رمضان ماں نازل فرمایو ہے" تے سورت قدر ماں فرمایو ہے جے "یوہ لیلۃ القدر ماں نازل کیو ہے" اُواں رحمتِ عالم ﷺ نے فرمایو ہے "لیلۃ القدر" رمضان غا آخری دس دناں غی طاق راتاں ماں ہے، اس غو مطلب یوہی نکلیو جے ات جس "برکت آلی رات" غو ذکر ہے یاہ وی رمضان شریف ہی غی رات ہے جس ناں لیلۃ القدر کہیو جئے۔ کجھ حضرات ناں بعض روایتاں غی وجہ تیں یوہ ٹپلو جییو لگ گیو تھو جے "برکت آلی یاہ رات" شعبان غی پندرہ تاریخ ہے جسناں ہم لوک "شب قدر" کانہہ، حالانکہ اس غو ناں "شب قدر" کِدے نیہنہ آیو حافظ ابن کثیر ان روایتاں غا بارہ ماں فرمانویں جے ویہہ روایت اسی مضبوط نیہنہ کہ ہم انھاں غی وجہ تیں قرآن غا اس صاف بیان ناں چھوڑ دیاں، تے علامہ ابن عربی نے اپنی تفسیر احکام القران ماں تے ات توڑی فرمایو ہے جے شعبان غی پندرھویں رات غی فضیلت ماں جتنی وی روایت آئیں ہیں انھاں غی سند مچ کمزور ہے۔ ور دوجا بزرگ فرمانویں کہ جس رات غو ات ذکر ہے واہ تے رمضان ہی غی لیلۃ القدر ہے ور پندرھویں شعبان غی رات غا بارہ ماں ساریں روایت جوڑ غے کجھ نہ کجھ فضیلت اس غی وی نکل آوے "واللہ اعلم" یاہ رات کیوں برکت آلی ہے؟ اک تے اس وجہ تیں کہ اس ماں قرآن نازل ہووو ہے تے دوجی وجہ یاہ بیان فرمائی جے اس رات ماں اللہ غا حکم ناں ہراک حکمت آلا پکا کم غو فیصلو کیّو جئے جس غو صحابہء کرام نے تے دوجاں بزرگاں نے یوہ مطلب بیان فرمایو ہے کہ اللہ نے ہر انسان غی موت تے زندگی اور رزق غو جہڑو فیصلو ازل ماں ہی کیّو وو ہے اج غی رات ناں پورا سال واسطے یہ فیصلا فرشتاں غے حوالے کیّا جیں۔ تے اس رات ماں قرآن نازل ہون غو مطلب یوہ بیان ہووو ہے جے اسے رات ماں قرآن نازل ہوئوں شروع ہووو یا اس رات ماں لوح محفوظ تیں قرآن دنیا آلا اسمان ور بیت العزت ماں لاہیو گیو تھو۔

(۳) یعنی قرآن اس گلوں نازل ہووو کیونجے ہم نے رحمتِ عالم ﷺ اپناں پیغمبر بنانا تھا تے انھاں ناں پیغمبر اس گلوں بنانوں تھو کہ ہم اپناں بنداں ور اپنی طرفوں خاص مہربانی کر غے انھاں ناں ہدایت تے دنیا آخرت ماں کامیابی اور اُچّا رتبہ کھٹن غو طریقہ دسٹوں چاہواں تھا، کیونجے اللہ تعالیٰ ہی ہر گل غو علم رکھن آلو تے اپناں بنداں غی پکار بلکہ دل غی تاہنگ ناں وی سُنن آلو ہے لہذا اس نے ٹھیک وقت ور خاتم الانبیا ﷺ ساری دنیا واسطے رحمت بنا غے چلا دتا ہیں فر قرآن غا پیغام غو نچوڑ پیش کیو جے سچا دل ناں یاہ گل منوں کہ وہ ہی زمین اسمان غو رب ہے، تے وہ ہی ہر اک چیز ناں پالن آلو ہے۔ اس گل ناں تے عرب غا مشرک وی منیں تھا ور ویہہ چھڑا زبان تیں کیہنہ تھا، اس غا تقاضہ ور انھاں غو عمل نیہنہ تھو، اس غو تقاضو یوہ تھو کہ جہڑو اللہ ناں رب یعنی پالن آلو منے اس واسطے ضروری ہے کہ وہ اسے ناں عبادت غو مستحق تے معبود وی منے حالانکہ اس گل ناں ویہہ نیہنہ منّیں تھا۔ اسے واسطے فرمایو: کہ "جے تم یقین کرن آلا ویں تاں" فر آپے فرمایو: اس تیں بجن کوئے عبادت غو مستحق نیہنہ کیونجے وہ ہی زندگی تے موت غو مالک ہے۔ تے وہ ہی تھارو وی تے تھاراں پشلاں غو وی رب ہے فر اس تیں بجن کوئے دوجو معبود کس راہو سکے۔ یاہ اسی حقیقت ہے جس تیں کوئے نمکر نیہنہ سکتو ور مشرک اسے غا بارہ ماں شک شبہ ماں پیا واہیں تے دنیا غی پھل کھیلی اور کھیڈ تماشہ ماں مست ہیں۔

(۴) ان آیتاں غی تفسیر ماں صحابہء کرام غا دور تیں ہی ذری اختلاف چلیو آوے۔ حضرت ابن مسعودؓ تے حضرت مسروقؒ اس را تفسیر فرمانویں جے ان آیتاں ماں رحمتِ عالم ﷺ ناں اک پیشن

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾ وَأَنْ لَّا تَعْلُوا عَلَى اللّٰهِ

ہوں یقیناً تھارا واسطے امانت دار رسول ہوں ؛ تے تم اللہ تعالیٰ غا مقابلہ ماں اتی نہ چکو

إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي

ہوں تھارے کونے صاف دلیل لیایو ہوں ؛ تے ہوں اس گل تیں جے تم مناں پتھراں نالّ مار چھوڑیں اپناں

وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ لَّمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾

رب تے تھارا رب غی پناہ منگوں ؛ تے جے تم میرا ور ایمان نیہنہ لیا تا فر تم میرے تیں کنّی رُہو! (۵)

فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِي

فر موسیٰؑ نے اپناں رب اگے دعا منگی جے یہ نافرمان لوک ہیں ؛ (حکم ہووو جے) تم میراں بنداں ناں لے غے

لَيْلًا إِنَّكُمْ مُّتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ

راتو رات چلیا جاؤ! تھارو ضرور پچھو کیّو جئے غو ؛ تے تم دریا ناں ڈکیو وو چھوڑ دیو! بیشک یوہ سارو لشکر

مُّغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنّٰتٍ وَّعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَّزُرُوعٍ

غرق کیّو جئے غو (٦) انھاں نے کتناں ہی باغ تے اماء پانی چھوڑیا ؛ تے کتنی ہی فصل

وَّمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَّنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فٰكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذٰلِكَ

تے کاری کاری غا گھر ؛ تے کتنیں ہی ارام غیں چیز جھاں ماں ویہہ عیش کریں تھا ؛ اسّے را ہووو ؛

وَأَوْرَثْنٰهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَآءُ

تے ہم نے اس غی اک دوجی قوم وارث بنا چھوڑی ؛ فر نہ تے انھاں ور اسمان رُنّوں

وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي ع ۱ ۲۹ ۱۴

تے نہ زمین ! تے نہ ہی انھاں ناں مہلت دتی گئی (۷) تے ہم نے بنی اسرائل

إِسْرَآءِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ

ناں ذلالت غا عذاب تیں نجات دیدتی ؛ یعنی فرعون تیں ؛ واقعہ ہی وہ

كَانَ عَالِيًا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اخْتَرْنٰهُمْ عَلٰى

بڑو سرکش ، حدوں بدھیو وو تھو ؛ تے ہم نے جانّ غے بنی اسرائل

گوئی کی جارہئی ہے کہ جیکدے یہ لوک ہُنّ وی ایمان نیہنہ لیا تا فر خدا غی اک سخت پکڑ غی اڈیک کرو! جد اسمان ور صاف تھُوں دسے غو جھڑ ولوکاں ناں اپناں گھیر اماں لے لئے غو تے یوہ اللہ غی طرفوں اک دردناک عذاب وہے غو، حضرت عبداللہ ابن مسعودؓ فرمانویں جے فر یاہ پیشن گوئی اس را پوری ہوئی کہ مکہ پاک ماں اک سخت کالّ پے گیو ات توڑی کہ لوک ہڈیں، چمڑا تے مڑدار کھانّ ور مجبور ہو گیا اس ویلے سخت روڑا تے کیٔیاں کیٔیاں دناں غی پُھکھ غی وجہ تیں لوکاں ناں اسمان ور اک طرح غو تھُوں نظر آوے تھو اسے ناں قرآن نے ﴿دُخَانٌ مُّبِيْنٌ﴾ ’’صاف تھُوں‘‘ فرمایو ہے۔ چھیکڑ ابوسفیان تے کجھ دوجا مشرک مقد ماں نے رحمتِ عالم ﷺ اگے عرض کی جے تم دعا کرو، اللہ اس مصیبت ناں چک لئے۔ ہم ایمان لے آواں غا، اسے غی پیشن گوئی آیت ۱۲/ ماں کی گئی تھی۔ لیکن نالّ ہی فرمایو تھو کہ انھاں ناں کالّ غا اس واقعہ تیں کد نصیحت وہے غی! تے یہ کد ایمان لیانویں غا! یہ ساریں انھاں غیں وقتی گل ہیں کیونجے انھاں کونے تے اللہ غا آخری نبی تشریف لیایا جھاں غی رسالت ماں تے کوئے شک شبو تے ٹھسو ہو ہی نیہنہ سکے تھو اس غے باوجود وی یہ ایمان نیہنہ لیایا بلکہ اللہ غا نبی غی مخالفت ور بانہہ گُنج لئیں تے چُھوٹھا چھوٹھا الزام لانّ لگ گیا۔ جے یہ تے کسے کولوں پڑھ غے آ گیا ہیں تے نعوذ باللہ سدائی ہیں؛ فر اج کالّ غی مصیبت ور انھاں غی اکھ کد اُگڑ سکیں۔ چھیکڑ یوہی ہووو، رحمتِ عالم ﷺ نے دعا فرمائی، اللہ نے بدّل عطا کر دتو، کالّ غی پریشانی چلی گئی، ور ایمان انھاں نے نہ قبول کرنوں تھو نہ کیّو جس ناں اللہ نے فرمایو جے ہم (دنیاں غاں) کجھ تھاڑاں واسطے اپنوں عذاب ہٹا رہیا ہاں ور تم فر ویہہ ہی اَوَلڑیں کار کریں غا، فر فرمایو جے ہم تمناں اک بری پکڑ ماں پکڑاں غا حضرت ابنِ مسعودؓ فرمانویں! جے یوہ جنگ بدر ماں ایمان آلاں غے ہتھوں انھاں ور قہر نازل کرن در اشارو تھو جھڑو بدر غا مدان ماں پورو ہوو، یاہ تفسیر حضرت ابنِ مسعودؓ تے انھاں غاں شاگرداں غی ہے جد کہ حضرت ابن عباسؓ، حضرت علیؓ، حضرت ابو ہریرہؓ ان ساری گلاں غو تعلق قیامت نالّ جوڑیں تے فرمانویں جے یہ پیشن گوئیں قیامت تیں ذری پہلاں پیش آویں غیں۔ حدیث تے تفسیر غی تقریباً ساری کتاباں ماں دوئے طرح غیں روایت ہیں بعد غاں مفسراں بچوں علامہ آلوسیؒ پہلی تفسیر ناں تے ابن کثیر اور قرطبی دوجی ناں ترجیح دیں۔ تے کجھ حضرات نے دوئے روایت جوڑن غی وی کوشش کی ہے جے یہ پیشن گوئیں مکہ ماں کالّ غے وقت وی پوری ہوئیں تھیں ور قیامت غے نیڑے وی اسے راتھُوں دسے غو جھڑو قیامت غی نشانی وہے غو روح المعانی ماں علامہ سفارینی تیں اسے را غی اک روایت وی نقل ہوئی ہے تے دوجا وی کئیں بزرگ یا ہی فرمانویں جے یہ دوئے گل اپناں اپنا ویلا ور پوری ویں غیں۔

(۵) یعنی جس را اج اپنی نعمت عطا کر غے تے خاتم الانبیا ﷺ چلا غے مکہ غاں مشرکاں غی ازمائش ہو رہئی ہے۔ اسے را ہم نے انھاں تیں پہلاں مصر غاں فرعونی لوکاں غی وی ازمائش کی تھی انھاں ناں وی اللہ نے اپنی نعمت عطا فرمائیں تھیں فر اپناں عزت آلا پیغمبر موسیٰؑ پہج غے انھاں غی ازمائش کی جے ویہہ خدا غی فرمانبرداری کریں یا تکبر کریں۔ فر انھاں نے وی یوہی سلوک کیو جھڑو اج مکہ غا مشرک کر رہیا ہیں، ات توڑی کہ انھاں نے حضرت موسیٰؑ ناں جد موت غی تہمکی دینی شروع کر لی، حضرت موسیٰؑ نے فرمایو میں تھاری تہمکی ور اپنوں آپ اُس اللہ غی حفاظت ماں دے چھوڑیو ہے جھڑو میرو وی رب ہے تے تھارو وی رب ہے تے فرمایو کہ جے تم ایمان نیہنہ لیا تا فر میرو رستو چھوڑ دیو مناں تکلیف نہ پہچاؤ۔

(٦) یعنی جد حضرت موسیٰؑ نے دیکھیو جے فرعون میری دعوت تے تبلیغ ور ایمان لیان غے بجائے تکبر، سرکشی تے کفر ماں ہور ہور بدھتو جا رہیو ہے، فر اللہ غی بارگاہ ماں دعا واسطے ہتھ کھلاّ کیا، اللہ غی طرفوں حکم آیو جے تم راتو رات اپنی قوم بنی اسرائیل ناں اتوں لے غے نکل جاؤ۔ تے یاد رکھو تھارو پچھو کیّو جئے غو تم گھبرایئو نہ! حضرت موسیٰؑ اللہ غی مدد نالّ سمندر تیں پار چڑھ گیا، اللہ نے فرمایو

عِلْمٍ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ۝٣٢ وَاٰتَيْنٰهُمْ مِّنَ الْاٰيٰتِ مَا فِيْهِ بَلٰٓؤٌا

ناں دنیا جہان ورفضیلت دتی تھی؛ تے ہم نے انھاں ناں مچ ساریں نشانیں دتیں تھیں جتھاں ماں صاف

مُّبِيْنٌ ۝٣٣ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَيَقُوْلُوْنَ ۝٣٤ اِنْ هِيَ اِلَّا مَوْتَتُنَا

ازمائش تھی (۸) یہ لوک تے بس یوہی کہنہ : جے مھارا واسطے بس یاہی پہلی موت

الْاُوْلٰى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِيْنَ ۝٣٥ فَاْتُوْا بِاٰبَآئِنَآ اِنْ كُنْتُمْ

ہے، تے ہم نے (مرن تیں بعد) زندہ نیہنہ ہونوں؛ فرتم مھاراباپ دادا ناں لے آؤ جیکرتم

صٰدِقِيْنَ ۝٣٦ اَهُمْ خَيْرٌ اَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ ۙ وَّالَّذِيْنَ مِنْ

سچا ہیں (۹) کیوں ! یہ چنگا ہیں یا تبّع غی قوم غا لوک ! تے ویہہ لوک جہڑا انھاں تیں وی

قَبْلِهِمْ ۭ اَهْلَكْنٰهُمْ ۡ اِنَّهُمْ كَانُوْا مُجْرِمِيْنَ ۝٣٧ وَمَا خَلَقْنَا

پہلاں تھا، ہم نے ویہہ سارا ہلاک کرچھوڑیا ؛ بلاشبہ ویہہ نافرمان تھا (۱۰) تے ہم نے

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لٰعِبِيْنَ ۝٣٨ مَا خَلَقْنٰهُمَآ

اسمان اور زمین تے انھاں غا بشکارغیں چیز کھیڈتاں کھیڈتاں نیہنہ بنائیں ؛ ہم نے یہ دوئے

اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝٣٩ اِنَّ يَوْمَ

برحق ہی بنائیں ہیں ور متالوک جانّتا نیہنہ ؛ بلاشبہ فیصلہ

الْفَصْلِ مِيْقَاتُهُمْ اَجْمَعِيْنَ ۝٤٠ يَوْمَ لَا يُغْنِيْ مَوْلًى

غو تہاڑو انھاں ساراں واسطے متھیو وو وقت ہے ؛ جس تہاڑے کوئے دوست کسے دوست

عَنْ مَّوْلًى شَيْــًٔا وَّلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ ۝٤١ اِلَّا مَنْ رَّحِمَ

غے کجھ کم نیہنہ آسیں ،تے نہ انھاں غی مدد کی جئے غی ؛ ور جس ور اللہ رحم

اللّٰهُ ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۝٤٢ اِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّوْمِ ۝٤٣

فرما وے بیشک وہ ہی غالب مچ رحم آلو ہے (۱۱) یقیناً تھوہر غو بوٹو

طَعَامُ الْاَثِيْمِ ۝٤٤ كَالْمُهْلِ ۚ يَغْلِيْ فِي الْبُطُوْنِ ۝٤٥

گنہگاراں غو کھانوں ہے ؛ گلّیا وا تراماں ہاروں وہ ٹہڈّ ماں اُبلے غو

ع ۲ ۱۵ معانقہ

تم سمندرتیں پار چڑھ غے سمندرناں اسے رارھنّ دیوتانجے رستوسکو ووتک غے فرعون تے اس غولشکروی سمندر ماں بڑھ آویں کیونجے انھاں ساراں غو بیڑ وغرق ہونوں ہے۔فراس راان ساراں نافرماناں غوناں نمودودنیا تیں پٹے گیو۔

(۷) مکہ غاں مشرکاں ناں بلکہ ساری دنیا غاں نافرماناں ناں جہڑا فرعونی کماں ور بڈیار کریں،غورفکرغی دعوت دتی جارہئی ہے جے اے فانی دنیا ورآ کڑن آلیو! ذری تصور کروہاں ! فرعونیاں نے کتناں سوہناں سوہناں باغ تے کسا کاری غا اماء پانی،اورشاندارفصل تے ودیا قسم غیں بیٹھک چھوڑیں، کسی دنیا غی ٹھاٹھ باٹھ چھوڑی ورجد خدائی پکڑ غو فیصلو ہو گیو فرانھاں بچوں کائے چیزانھاں غے کم نیہنہ آئی ، بلکہ لہو، پر سے اک کر غے جہڑی کمائی کی تھی اس غا وارث دوجا لوک بنّ گیا تے ویہہ سمندر ماں اس حال ماں مریا کہ زمین اسمان ماں کوئے انھاں ور رونّ آلو نیہنہ تھو،سگوں زمین اسمان ناں آپ وی انھاں غا مرن ور کوئے افسوس تے دُکھ نیہنہ ہووو کیونجے نہ انھاں نے زمین ور نیک عمل کیا تھا کہ انھاں غا ختم ہونّ ورزمین روتی تے نہ اسماناں ور نیک عمل جیں تھا کہ وہ نیک عمل بند ہو جانّ ور روتو جس را کہ حدیث غے مطابق مومن غی موت ور اس غم ماں زمین اسمان دوئے روئیں (ابن کثیر)

(۸) ان آیتاں ماں نافرماناں واسطے بڑی درڈوی ہے تے ایمان آلاں واسطے تسلی وی! کہ جس را اللہ نے اُس دور غا فرعون غا مقابلہ ماں ایمان آلا کامیاب کیّا، انھاں ناں نجات دتی تے دنیا ور انھاں ناں فضیلت دتی اللہ تعالیٰ اسے را اس امت غا ایمان آلاں ناں وی وقت غاں فرعوناں غا مقابلہ ماں کامیابی عطا کرے غو تے یاہ امت بہتریں امت شمار وہے غی ۔آخر ماں فرمایو: جے ہم نے بنی اسرائیل ناں اسیں نعمت عطا فرمائیں تھیں ۔جتھاں ماں بڑی ازمائش تھی ۔کہ ہُنّ یہ شکرگذار بنّ غے ریہنہ یا ناشکری کریں ﴿بَلَآءٌ﴾ غو ترجموں نعمت تے احسان وی ہے اورازمائش وی (قرطبی)

(۹) حضرت موسیٰؑ غا ذکرتیں بعد فر مکہ غا مشرکاں غو حال بیان ہور ہیو ہے کہ یہ بڑا دعوٰی نالّ اعلان کریں جے ہم اس پہلی موت ور ہی مر مُک غے ختم ہو جاں غا نہ تے کِدے محشر ہے تے نہ ہم نے فر زندہ ہونوں ہے تے نہ ہی کِدے حساب کتاب وہے غو کیونجے ہم نے اج توڑی کوئے مووو وو فرزندو ہوتو تے حساب دیتو نیہنہ دیکھیو فر مسلماناں ناں تے رحمتِ عالمﷺ ناں کیہنہ کہ جیکرتم سچا ہیں تاں مھارا باپ دادا ناں فرزندہ کر غے مھارے کونے لیا دسو!۔

(۱۰) یعنی تبع غی قومِ سباء جہڑی یمن ماں رہ تھی تے جس غی بہادری تے مالداری غی ساری دنیا ماں شُہرت تھی تے اس تیں پشلیں عاد، ثمود غیں مشہور قوم زیادہ طاقتور ہیں یا یہ مکہ غا مشرک؟ صاف گل ہے اُن قوماں غو مقابلو یہ کے کرسکیں غا تے جد انھاں غیں نافرمانیاں ور جد اللہ تعالیٰ نے ویہہ قوم تباہ برباد کرچھوڑیں فر ان مشرکاں ناں سزا دینّی کہڑو مشکل تے اوہکھو کم ہے۔ فائدو:-قوم تبع غو قرآن ماں بس دو جگہ ناں آیو ہے اک ات اک سورت 'ق' ماں باقی تفصیل کِدے نیہنہ ، اکثر مفسراں غو یوہ خیال ہے کہ یمن غی مشہور قوم سباء غا ایکنّ گوت غو ناں حِمیَرَ تھو اس حمیر قبیلہ غا ہراک بادشاہ غو لقب ''تبع'' وہے تھو واللہ اعلم۔

(۱۱) یوہ مشرکاں غا اعتراض غو دوجو جواب ہے جے یاہ زمین اسمان تے یاہ ساری کائنات اللہ نے کوئے کھیڈ تماشہ واسطے تے نیہنہ پیدا کی! بلکہ اس غو اک مقصد ہے فر حضرت انسان جس غی خدمت ماں یوہ سارو نظام لگو وہے بیکار کس را ہو سکے؟ ضرور اس غی پیدائش غو وی کجھ مقصد ہے تے وہ یوہ ہے کہ یوہ اللہ غی نعمت برت غے اس غو شکرادا کرے اس ناں اپنوں معبود منّے' اس

كَغَلْيِ الْحَمِيمِ (۴۶) خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ (۴۷)

جس را کہ تتو پانٔی اُبلے ؛ (حکم وہے غو) اس ناں پکڑو فر اس ناں تروہ غے جہنم غے بشکار سٹ دیو ؛

ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ (۴۸) ذُقْ إِنَّكَ

فر اس غا سر وروں اُبلتا پانٔی غو عذاب باہو ؛ چکھتو جاء ! توں تے

أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ (۴۹) إِنَّ هَٰذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ (۵۰)

بڑی عزت آلو ، اکرام آلو تھو ؛ بیشک یوہ وہ ہی ہے جس ماں تم شک کریں تھا (۱۲)

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ (۵۱) فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۵۲)

بیشک پرہیز گار لوک امنؐ غی جگہ ماں ویں غا ؛ باغاں ماں تے اماء پانٔیاں ماں

يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ (۵۳)

ویہہ بریک تے موٹا ریشم غا کپڑا لاغے آمنٔے سامنٔے بیٹھا وا ویں غا ؛

كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ (۵۴) يَدْعُونَ فِيهَا

اسّے راو ہے غو ؛ تے ہم موٹی موٹی اکھاں آلّیاں (حوراں) ناںؐ انھاں غو بیاہ کرانواں غا ؛ ویہہ اس ماں

بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ (۵۵) لَا يَذُوقُونَ فِيهَا

امنؐ ناںؐ ہر قسم غا میوا منگتا ویں غا (۱۳) ویہہ ات اس پہلی موت تیں سواء

الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ ۖ وَوَقَاهُمْ عَذَابَ

موت ناں نیہنہ چکھ سیں تے اللہ انھاں ناں دوزخ غا عذاب

الْجَحِيمِ (۵۶) فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ

تیں بچالئے غو ؛ یوہ سب تھارا رب غا فضل ناںؐ وہے غو یاہی بڑی کامیابی

الْعَظِيمُ (۵۷) فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (۵۸)

ہے (۱۴) (اے نبیؐ) بیشک ہم نٔے یوہ (قرآن) تھاری زبان ور آسان کر چھوڑیو تانجے لوک نصیحت حاصل کریں

فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ (۵۹)

۳ ع ۱۶

لہٰذا تم وی اڈیکو ! یقیناً ویہہ وی اڈیکیں لگا (۱۵)

ناںؐ شرک نہ کرے، اس واسطے ضروری ہے۔ کہ اک اسو تہاڑو وی آوے جت فرمانبردار تے نافرمان ہر ایکنؐ غو لیکھو وہے تے ہر ایکنؐ ناں اپنّاں کیّا غو بدلو لبھے۔ ورنہ تے یاہ ساری کائنات کھیڈ تماشو ہی ہو جئے غی تے سنٔو ! وہ فیصلہ غو تہاڑو ضرور آوے غو اس تہاڑے کوئے دوست کسے دوست غے کجھ کم نیہنہ آسے، نہ گنہگاراں، مشرکاں، کافراں غی کِدے تیں کجھ مدد وہے غی بس ویہہ ایمان آلا ہی اس تہاڑے کامیاب ویں غا جنھاں غی نیکیاں غے صدقے اللہ انھاں ور رحم کرے غو۔

(۱۲) قیامت ناں تے آخرت غا حساب کتاب ناں اور جہنم غاں عذاباں ناں جہڑا لوک چھوٹھ سمجھیں، انھاں غو مخول بناویں انھاں ناں جہنم غا عذاب غو یوہ اک چھوا تو جئو نظارو کرایو جا رہیو ہے۔ جے یہ ساریں سزا دے غے فر کہیو جئے غو جے چکھو مزو! تم دنیا ماں بڑا شریف تے عزت دار بنٔیں تھا، اسلام غی دروٹنی ور نیواں ہوتاں تمنّاں شبکی آوے تھی چکھو! ہُنؐ کسو مزو آ رہیو ہے یاہ واہی جہنم ہے جس غا بارہ ماں تمنّاں شک تھو۔ ہُنؐ تے پکو یقین آ گیو ہے نا!۔

(۱۳) یعنی اک پاسے تے کفر شرک کرن آلّاں نافرماناں غو یوہ حال وہے غو جہڑو اپر بیان ہوو وا اس غا مقابلہ ماں اللہ غاں فرمانبرداراں، ایمان آلّا نیک بنداں غو یوہ رتبو وہے غو کہ ویہہ اُت بچ جیں غا جت امن ہی امن تے چین ہی چین وہے غو، جنتی باغ تے جنتی اماء پانی ویں غا ریشم غا موٹا پتلا ہر طرح غا کپڑا غا، تے جنتی ان نعمتاں ماں آمنٔے سامنٔے بادشاہی تختاں ور سرہاناں لا غے بیٹھا وا ویں غا، اللہ تعالیٰ جنت غی موٹی اکھاں آلّیاں اُن حوراں ناںؐ انھاں غو بیاہ کرا دیئے غو جنھاں غا حسن غی کوئے مثال نیہنہ تے جنتی امن چین ناںؐ ان نعمتاں غی فرمائش کرتا ویں غا انھاں ناں نہ اِن نعمتاں غا سمنؐ مکنؐ غو ڈر وہے غو تے نہ موت بیماری غو کجھ خطرو وہے غو۔

(۱۴) یعنی دنیا ماں جہڑی موت آنٔی تھی واہ آ گئی ہُنؐ تم نٔے سدا جنت ماں رہنٔوں ہے تمنّاں موت غو کوئے ڈر خوف نیہنہ جس را کہ حدیث ماں ہے جے محشر ماں جنت دوزخ غا فیصلہ تیں بعد موت ناں وی موت آ جئے غی تے اعلان ہو جئے غو کہ ”جنتیو! تھارا واسطے سدا جنت ہے ہُنؐ تمنّاں کدے وی موت نیہنہ آسیں۔ (بخاری، مسلم) فر فرمایو یاہ ساری اللہ غی مہربانی تے اس غو فضل ہے، ورنہ بندا غا عمل ہیں ہی کے! جے اس غو بدلو جنت بنؐ سکے۔ تے اس تیں بڑی کہڑی کامیابی ہو سکے!! یاہ سب تیں بڑی کامیابی ہے۔

(۱۵) سبحان ! اللہ کسا سُہنّان انداز ور سورت پاک مکائی جا رہئی ہے کہ اے رحمتِ عالم ﷺ یوہ قرآن ہم نے تھاری اپنٔی بولی ماں اسان کر غے نازل کر دتو ہے تانجے لوک نصیحت حاصل کریں، ور یہ لوک تے تھارا بارہ ماں یاہ اڈیک کر رہیا ہیں کہ تم کِدے زمانہ غی پھیر پرت ماں پھس جیں خیر! یہ تے انھاں غا اپنّاں سوٹھا ہیں اصل ماں ہُنؐ تم اڈیکو کہ انھاں غاں کرتوتاں غو پھیڑو انجام کد تھارے سامنٔے آوے تے تم دیکھتا جاؤ کہ انھاں غو کسو پھیڑو حال وہے۔

سورت دخان غی تفسیر اج ۱۶/جون ۲۰۰۱ء مطابق ۲۳/ربیع الاول ۱۴۲۲ھ بار آلے تہاڑے کوٹ بھلوال ماں پوری ہوئی۔

سُوْرَةُ الْجَاثِيَةِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ سَبْعٌ وَّثَلٰثُوْنَ اٰيَةً وَّاَرْبَعُ رُكُوْعَاتٍ

سورت جاثیہ مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں سنتری آیت اور چار رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناںٔ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آنٔو ہے

حٰمٓ ۝۱ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ۝۲ اِنَّ

(۱) یاہ کتاب اللہ تعالیٰ غی طرفوں نازل ہوئی ہے، جہڑو زبر دست ہے حکمت آنٔو ہے ؛ یقیناً

فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيٰتٍ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ۝۳ وَفِيْ

اسماناں ماں تے زمین ماں ایمان لیانٔ آلاںٔ واسطے بڑیں نشانٔیں ہیں ؛ تے تھارا

خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَآبَّةٍ اٰيٰتٌ لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ۝۴

پیدا کرن ماں تے ان جانوراں ماں جہڑا وہ کھنڈا وے یقین کرن آلاںٔ واسطے بڑیں نشانٔیں ہیں ؛

وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَآءِ

تے رات تہاڑی غا آنٔ جانٔ ماں تے اس روزی ماں جہڑی اللہ تعالیٰ اسمان تیں

مِنْ رِّزْقٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَ

نازل کرے فر اس ناںٔ زمین ناں-اس غا مرجانٔ تیں بعد-زندی کر دئے ، تے

تَصْرِيْفِ الرِّيٰحِ اٰيٰتٌ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ۝۵ تِلْكَ اٰيٰتُ

ہواواں غا چھُولنٔ ماں انھاں لوکاں واسطے بڑیں نشانٔیں ہیں جہڑا سمجھیں (۲) یہ ہیں اللہ تعالیٰ غیں

اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِاَيِّ حَدِيْثٍ بَعْدَ

آیت جہڑیں ہم تمناں ٹھیک ٹھیک سنانواں فر اللہ تعالیٰ تیں اور اس غی آیتاں تیں بعد واہ

اللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ يُؤْمِنُوْنَ ۝۶ وَيْلٌ لِّكُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيْمٍ ۝۷

کہڑی چیز ہے جس ور یہ ایمان لیانویں غا (۳) بربادی ہے ہر اک کوڑ بنانٔ آلا گنہگار واسطے ؛

يَّسْمَعُ اٰيٰتِ اللّٰهِ تُتْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا

جہڑو اللہ تعالیٰ غیں آیت سُنٔیں جہڑیں پڑھ غے اس ناں سنائی جیں فر تکبر غی وجہ تیں اس را اڑیو رہ

(۱) آیت ۱۸ ماں یاہ گل بیان ہوئی ہے جے قیامت غے تہاڑے ہر اک جماعت ڈرتے خوف ناںٔ جنواں غے پَہار بیٹھی وی وہے غی اس واسطے لفظ ''جَاثِیہ'' استعمال ہوو وہے اسے ور سورت پاک غو ناں ''سورت جاثیہ'' ہے یعنی واہ سورت پاک جسماں قیامت غا تہاڑا غا اس خوف تے گھبرا غو بیان ہے، یاہ سورت پاک وی مکی ہے ور آیت ۱۴ غا بارہ ماں مفسراں غو اختلاف ہے کجھ اس ناں وی مکی ہی کیہنہ جدکہ کجھ دوجا اس ناں مدنی کیہنہ تفصیل اُتے ہی آوے غی۔ اس سورت پاک ماں وی اللہ تعالیٰ غی توحید یعنی اس غا اک ہون غو تفصیلی بیان ہے تے جہڑا لوک آخرت اور آخرت غا لیکھا ناں نیہنہ منیں تھا اُنھاں غیں بودیں دلیلاں غا تفصیلی جواب دتا گیا ہیں ناںٔ ہی محشر غا مدان تے قیامت غو ذکر کر غے احساس دوایو جئے کے جدتم آخرت غا یہ خطرناک حالات تک لیں غا فر تمناں آخرت غو یقین آجئے غو ور اس ویلے یقین آنٔوں کجھ فائدو نیہنہ دے سیں۔ نہ تھاری توبہ قبول وہے غی تے نہ تمناں کدے جہنم تیں نکلنوں نصیب وہے غو۔ اس سورت پاک ماں دھریاں غیں گلاں غو تفصیلی جواب دتو گیو ہے جہڑا یوہ سمجھیں کہ مھاری زندگی تے موت گہاہ بوٹاں ہاروں بس زمانہ غا پھیر پرت ناںٔ ہی وہے تے ہمناں زندہ کرن یا مارن آلی کائے ہستی نیہنہ۔

(۲) یعنی زمین اسمان غو پیدا ہونٔوں، تے موجود ہونٔوں، انسان جسی مخلوق غو پیدا ہونٔوں، تے ساری دنیا ماں رنگا رنگ جانوراں غو پیدا ہو غے کھنڈنٔوں، رات تہاڑی غو پھیر پرت، تے انھاں غو گھٹنٔوں بدھنٔوں تے اسمانی بدلّ غو برھنٔوں جہڑو رزق غو ذریعو بنے تے جسناںٔ زمین غی ناڑاں ماں زندگی پیدا ہو جئے حالانکہ واہ روڑا ناںٔ مُوئی وی وہے، تے رنگ رنگ غی ہوا چُھلنٔ ماں اللہ تعالیٰ غی قدرت غی اُس غا وجود غی اور اس غا اک ایکلاںٔ ہونٔ غیں مُچ ساریں دلیل تے بے حد نشانٔی ہیں جتھاں ور غور فکر کرن آنٔو اپناں مالک ناں سیانٔ لئے۔ ور ناںٔ ہی فرمایو جے یہ نشانٔیں تے ہیں، لیکن انھاں غو فائدو صرف انھاں لوکاں ناں وہے جہڑا انھاں ور غور کر غے ایمان لیانٔوں چاہتا ویں، خدا غی خدائی تے اس غی وحدانیت غو یقین کرنٔوں چاہتا ویں تے گھٹوں گھٹ عقل تیں کم لیتا ویں، ان ترے گلاں واسطے فرمایو! ﴿لِلْمُؤْمِنِيْنَ ، لِقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ لِقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ﴾ باقی جہڑا لوک ایمان لیانٔ غو تے یقین کرن غو ارادو ہی نہ کریں نہ خدا غی دتی وی عقل ناں کم ماں لیانویں انھاں غے پَہانٔے کُجھ ہونٔوں یا نہ ہونٔوں برابر ہی ہے۔

(۳) یہ اللہ تعالیٰ غی قدرت غی تے توحید غی نشانٔیں ہیں جہڑیں اللہ تعالیٰ کھول کھول غے اپنٔاں بنداں ناں سنا رہیو ہے تے یہ اس غا کلام غیں آیت ہیں جہڑیں بنداں ناں سنائی جا رہئی ہیں ہُنٔ جہڑو اللہ تعالیٰ غی ان نشانیاں ور تے اس غی ان آیتاں ور وی ایمان نہ لیاوے آخر وہ اس تیں بعد کا نہہ ور ایمان لیاوے غو؟ وہ کا نہہ غی اڈیک ماں ہے!

كَاَنْ لَّمْ يَسْمَعْهَا ۚ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ⑧ وَاِذَا

جس رااس نے ویہہ سنْیں ہی نیہنہ ؛ تے اسا آدمی ناں دردناک عذاب غی خوشخبری سنا دیو ؛ تے جسو یلّے

عَلِمَ مِنْ اٰيٰتِنَا شَيْـًٔا اتَّخَذَهَا هُزُوًا ۭ اُولٰۗىِٕكَ لَهُمْ

مھاری آیتاں بچوں اس ناں کسے آیت غو پتو لگے وہ اس غو مخول بنا لئے ، اساں ہی لوکاں واسطے

عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۭ⑨ مِنْ وَّرَاۗىِٕهِمْ جَهَنَّمُ ۚ وَلَا يُغْنِيْ

ذلیل کرن آلو عذاب ہے ؛ انھاں غے اگے دوزخ ہے ، تے انھاں غی کمائی

عَنْهُمْ مَّا كَسَبُوْا شَيْـًٔا وَّلَا مَا اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ

انھاں غے کجھ کم نیہنہ آسیں ، تے نہ ویہہ (کجھ کم آویں غا) جہڑا انھاں نے اللہ تیں علاوہ کارساز منّ

اَوْلِيَاۗءَ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ⑩ۭ هٰذَا هُدًى ۚ

لیّا تھا ؛ تے انھاں واسطے بہت بڑو عذاب ہے (۴) یاہ ہدایت ہے ؛

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّنْ رِّجْزٍ

تے جہڑا لوک اپناں رب غیں آیت نیہنہ منتا انھاں واسطے سخت قسم غو دردناک

اَلِيْمٌ ⑪ اَللّٰهُ الَّذِيْ سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ

عذب ہے (۵) اللہ ہی تے ہے جس نے سمندر تھارا قابو ماں کر چھوڑیو ہے تانجے اس ماں اس غا

الْفُلْكُ فِيْهِ بِاَمْرِهٖ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ

حکم ناں کشتیں چلیں تے تانجے تم اس غو فضل لوڑ سکیں تے تانجے

تَشْكُرُوْنَ ⑫ۚ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي

تم شکر کریں (٦) تے اس نے ویہہ ساریں چیز جہڑیں اسماناں ماں ہیں تے جہڑیں

الْاَرْضِ جَمِيْعًا مِّنْهُ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ

زمین ماں ہیں اپناں حکم ناں تھارا کم ماں لا چھوڑیں ہیں ؛ سوچن سمجھن آلاں واسطے بلاشبہ اس

يَّتَفَكَّرُوْنَ ⑬ قُلْ لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يَغْفِرُوْا لِلَّذِيْنَ

ماں بڑیں نشانئیں ہیں (۷) (اے نبیؐ) تم ایمان آلاں ناں فرما دیو : جے ویہہ انھاں لوکاں تیں اوجانی کر چھوڑیں

(۴) اللہ تعالیٰ غیں آیتاں غا مقابلہ ماں آکڑ کرن تے دنیا غی زندگی ور بڑیار کرن اور کفر شرک ور ڈٹ جان آلاں غو انجام بیان فرمایو جا رہیو ہے ، جے اساں چھوٹھاں ، گنہگاراں واسطے تباہی تے بربادی ہی ہے ۔ جہڑا اللہ تعالیٰ غو پاک کلام سُن غے وی کفر شرک ور ڈٹیا ریہنہ ، بلکہ تکبر ماں سُنی ناں اَن سُنی کر دیں جنّیں انھاں نے کائے گل سُنی ہی نیہنہ فر پہلاں تے اللہ تعالیٰ غا پاک کلام ور نہ غور کریں نہ اس ناں سُنّیں ور چان چک کائے آیت کنّیں پے ہی جئے یا دین غی کسے گل غو علم ہو ہی جئے فر اس ناں ہاسی مخول غو اک ذریعو بنا لیں فرمایو اساں نافرماناں ناں دردناک عذاب غی خوش خبری سنا دیو ، انھاں متکبراں غی آکڑ پھنّن واسطے ذلیل کرن آلو عذاب تیار ہے ، تے انھان غے پچھے جہنم لگی وی ہے جت انھاں ناں اپنی یاہ کمائی ، یاہ اولاد تے یوہ جتھو کجھ کم نیہنہ آسیں سگوں جتھاں ناں خدا تیں بجن مددگار ، حاجت رواء تے مشکل کشاء سمجھ غے ساری زندگی انھاں اگے متھو گھسا تو رہیو تے انھاں ور چڑھاوا چاھڑ تو رہیو انھاں بچوں وی اس ناں اس ویلے کوئے کم نیہنہ آسیں جد ’’بڑا عذاب‘‘ غو فیصلو ہو جئے غو ۔

(۵) یعنی انھاں واسطے یوہ اتنوں سخت عذاب اس گلوں ہے کیونجے انھاں کولے قرآن پاک جسو سچو کلام آگیو تھو جہڑو ہدایت ہی ہدایت ہے ، جس غو کم ہی گمراہی غی انھیریاں ماں پھمّل پھوسا کھاتاں انساناں ناں ہدایت غی لوء دسنو تھو ور انھاں نے اس غی ہدایت واسطے اپنوں سینوں نیہنہ کھولیو بلکہ اس غی مخالفت ور کھلا ہو گیا ہُن اساں کافراں واسطے دردناک قسم غا سخت عذاب تیں بجن کجھ وی نیہنہ ۔

(٦) سمندراں غا اسا انداز ور ہوئوں کہ انسان جد چاہوے اس ور کشتیں تے جہاز چلا لئے تے اس غی چھاتی ور بیں غے جت چاہوے اُت چلیو جئے ۔ اس غا سینہ ور چڑھ غے اک ملک تیں دوجا ملک ماں بپار کرے تے جتوں مرضی اتوں اس غو شکار پکڑ لئے ، اس غا موتی تے مونگھا کڈ لئے یوہ سب کجھ اللہ غا فضل ناں ہی ہے ورنہ جیکدے وہ چاہوے تاں سمندراں غیں موج اسیں سخت بنا دیتو کہ انسان اس غے نیڑے ہی نہ لگ سکتو ور اس نے اپناں فضل ناں سمندر جسی چیز انسان غا قبضہ ماں دیدتی اس غو تقاضو ہے کہ انسان اس غو شکر کرے ، اس ور ایمان لیاوے اُس غاں حکماں ور عمل کرے تے اس ناں شرک نہ کرے ۔

(۷) زمین اسمان غی ساریں چیز - دیہنہ ، چن ، تارہ ، چھڑھ ، بدّل - وغیرہ سب کجھ انسان ہی غی خدمت ماں لگو وو ہے تے انسان ناں فائدو پہچا رہیو ہے اس ماں وی غور فکر کرن آلاں واسطے اللہ غی قدرت تے اس غی توحید غی بڑیں نشانئیں ہیں ۔

لَا يَرْجُوْنَ اَيَّامَ اللّٰهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًاۢ بِمَا كَانُوْا

جہڑا اللہ غا دناں غی کجھ امید نیہنہ رکھتا تانجے اک قوم ناں اس غا کیّا غو ؛

يَكْسِبُوْنَ ⑭ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ اَسَآءَ

بدلو دئے ؛ جہڑو نیکی کرے وہ اپنّاں ہی فائدہ واسطے کرے تے جہڑو بدی کرے اس غو وبال

فَعَلَيْهَا ۫ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُوْنَ ⑮ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَنِيْٓ

وی اسّے ور پوے غو، فرتم سارا اپنّاں رب کوٗنے مڑ غے جیئں غا (۸) تے یقیناً ہم نٗے بنی اسرائل

اِسْرَآءِيْلَ الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنٰهُمْ مِّنَ

ناں کتاب تے حکمت اور نبوت عطا کی تھی ؛ تے ہم نٗے انھاں ناں پاک اور کاری غی

الطَّيِّبٰتِ وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ۚ ⑯ وَاٰتَيْنٰهُمْ بَيِّنٰتٍ

روزی عطا فرمائی تھی ؛ ناٗے انھاں ناں ہم نٗے دنیا جہان ور فضیلت بخشی تھی ؛ تے ہم نٗے انھاں ناں دین غیں

مِّنَ الْاَمْرِ ۚ فَمَا اخْتَلَفُوْٓا اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ

واضحہ دلیل عطا کیں ؛ فر انھاں نے جہڑو اختلاف کیّو وہ علم غا آجانٗ تیں بعد

الْعِلْمُ ۙ بَغْيًاۢ بَيْنَهُمْ ؕ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِيْ بَيْنَهُمْ يَوْمَ

ہی کیّو ؛ چھڑی آپسی ضد غی وجہ وتیں ؛ بیشک قیامت غے تہاڑے تھارو رب انھاں غے بشکار

الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ⑰ ثُمَّ جَعَلْنٰكَ

ان گلاں ماں فیصلو کردئے غو جتھاں ماں ویہہ اختلاف کریں تھا ؛ فر (اے نبیؐ) ہم نٗے تم

عَلٰى شَرِيْعَةٍ مِّنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ

دین غا صاف رستہ ور قائم کر چھوڑیا ہیں بس تم اسے رستہ ور چلیا چلّو تے انھاں لوکاں غی مرضی ور نہ چلیو

الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ⑱ اِنَّهُمْ لَنْ يُّغْنُوْا عَنْكَ مِنَ

جہڑا (کجھ) جانٗتا نیہنہ ؛ بیشک ویہہ اللہ تعالیٰ غا مقابلہ ماں تھارے کجھ وی کم

اللّٰهِ شَيْـًٔا ۭ وَاِنَّ الظّٰلِمِيْنَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ

نیہنہ آسیں ؛ تے ظالم لوک یقیناً آپس ماں اک دوجا غا دوست ہیں

(۸) ﴿اَیّـامِ اللہِ﴾ ''اللہ تعالیٰ غا تہاڑا'' انھاں تہاڑاں ناں کہیو جئے جتھاں ماں اس غا نیک بندا خاص نعمتاں تے احساناں نالٗ نوازیا جیں تے اس غا نافرمان بنداں ور اس غو قہر نازل وہے، اسے گلوں متا مفسر اس غو ترجموں ''اللہ تعالیٰ غا معاملا'' کریں، مطلب یوہ ہے کہ جہڑا لوک خدا غی پکڑ تیں بالکل بے خوف ہیں تے انھاں ناں اس غی رحمت غی وی کجھ آس نیہنہ اساں نافرمان لوکاں غین نکیں موٹیں گلاں ور ایمان آلاٗں ناں اوجانٗی کر دیٹھوں چاہیئے تے نکیں نکیں گلاں ور بدلہ غی گل نیہنہ سوچنی چاہیئے، تانجے سارا گناہ انھاں غے متھے ریہنہ تے انھاں ناں اپنّاں کیّا غو چنگو بدلو لبھے، اس واسطے کہ چھیکڑ تے ساراں نے اُسّے غی بارگاہ ماں حاضر ہونٗوں ہے جت ہر ایکنٗ غا عمل غو فائدو یا نقصان اپنّاں آپ ناں ہی وہے غو، کوئے دوجو کسے غا عمل غو ذمہ وار نیہنہ ہوسے۔ کجھ مفسر فرمانویں جے یہ آیت مکہ پاک ماں اس ویلٗے نازل ہوئی تھی جد حضرت عمرؓ کسے مشرک غی زیادتی ور بدلو لینٗ غی گل سوچ رہیا تھا تے کجھ دوجان بزرگاں غو خیال ہے جے یاہ آیت مدینہ پاک ماں اس ویلٗے نازل ہوئی تھی جد حضرت عمرؓ عبداللہ بن ابی منافق غی ایکنٗ شرارت ور اس ناں دندے لانٗ غی سوچیں تھا، تے کجھ مفسراں غو خیال ہے جے آیت نازل تے مکہ ماں ہی ہوئی تھی ور عبداللہ بن ابی غا قصہ ور یا ہی آیت دوہری واری یاد کرائی گئی جے اس موقع واسطے فلانٗوں حکم ہے (قرطبی، روح المعانی)

وَاللّٰهُ وَلِیُّ الْمُتَّقِیْنَ ﴿۱۹﴾ هٰذَا بَصَآئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًی

تے پرہیز گاراں غو دوست اللہ تعالیٰ ہے(۹) یوہ (قرآن) لوکاں واسطے اکھ اُگڑن غو ذریعو ہے تے یقین

وَّرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ یُّوْقِنُوْنَ ﴿۲۰﴾ اَمْ حَسِبَ الَّذِیْنَ اجْتَرَحُوا

کرن آلاؔں واسطے ہدایت اور رحمت ہے (۱۰) کیوں ! ویہہ جہڑا گناہ

السَّیِّاٰتِ اَنْ نَّجْعَلَهُمْ كَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ

کریں یاہ سمجھیں جے ہم انھاں ناں ان لوکاں ہاروں کردیاں غا جہڑا ایمان لیایا تے جنھاں نے نیک عمل کیّا

سَوَآءً مَّحْیَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ؕ سَآءَ مَا یَحْكُمُوْنَ ﴿۲۱﴾ وَخَلَقَ

کہ انھاں غو جینوں تے مرنوں اک جئیو ہوجئے ، مچ پہیڑو فیصلو ہے جہڑو یہ کریں (۱۱) تے

اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزٰی كُلُّ

اسماناں ناں اور زمین ناں اللہ نے برحق پیدا کیّو ہے تانجے ہر شخص ناں اس

نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا یُظْلَمُوْنَ ﴿۲۲﴾ اَفَرَءَیْتَ

غا کیّا غو بدلو دتو جئے تے انھاں ور ظلم نیہنہ ہوسیں ؛ کیوں ! تم نےؔ وہ آدمی وی تکیو !

مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰىهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰی عِلْمٍ وَّخَتَمَ

جس نے اپنی مرضی ناں ہی خدا بنا لیّو ہے تے اللہ نے وہ سمجھ ہوتاں گمراہ کر چھوڑیو ہے؛ تے اس نے اس غاں

عَلٰی سَمْعِهٖ وَقَلْبِهٖ وَجَعَلَ عَلٰی بَصَرِهٖ غِشٰوَةً ؕ فَمَنْ

کنّاں ور تے اس غا دل ور مہر لا چھوڑی ہے تے اس غی اکھاں ور پڑدوسٹ چھوڑیو ہے ؛ فر اللہ

یَّهْدِیْهِ مِنْۢ بَعْدِ اللّٰهِ ؕ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۳﴾ وَقَالُوْا مَا هِیَ

تیں بعد اس ناں کونؔ ہدایت دے سکے ! کیوں ! تم سمجھتا نیہنہ (۱۲) تے ویہہ کیہنہ جے : مھاری

اِلَّا حَیَاتُنَا الدُّنْیَا نَمُوْتُ وَنَحْیَا وَمَا یُهْلِكُنَآ اِلَّا الدَّهْرُ ۚ

زندگی تے بس یاہی دنیا غی زندگی ہے(اِتے) ہم مراں تے جیئیاں ؛اور ہمناں تے بس یاہ زمانہ غی اُلٹ پھیر ہی مارے

وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۚ اِنْ هُمْ اِلَّا یَظُنُّوْنَ ﴿۲۴﴾

(اصل ماں) انھاں ناں اس غو کجھ علم ہے ہی نیہنہ یہ چھڑا اپنّاں اندازہ غا تکّا ماریں ؛

(۹) یعنی رحمت عالم ﷺ غی نبوت تے پیغمبری غی گل کوئے تعجب تے حیرانگی آلی ان ہونی گل نیہنہ بلکہ حضرت تیں مدتاں پہلاں بنی اسرائیل ناں وی اللہ نے تورات جسی اسمانی کتاب عطا کی تھی مچ سارا پیغمبرا انھاں غی قوم ماں چلایا تھا، تے انھاں ناں حکمت اور دانشمندی تے حکومت وی عطا کی تھی بلکہ ان روحانی نعمتاں غے نالؔ نالؔ بدنی نعمت پاک روزی عطا فرمانے اس دور غاں لوکاں ناں انھاں ور فضیلت عطا فرمائی تھی ، ور جس را اج عرب غا مشرک صرف ضِد ، کرودھ تے نفس غی خواہشاں پچھے رحمتِ عالم ﷺ غی مخالفت کر رہیا ہیں ، بنی اسرائیل اس را علم غا آجانؔ تیں بعد آپسی ضِدّا ضدی غی وجہ تیں اختلاف کرن لگ گیا تھا گمراہ ہوغے انھاں نے کیئں فرقاء بنّا لیا تھا ، فر اختلاف غا اس چِھکّا چھکّی غا دور ماں ہی اللہ نے رحمتِ عالم ﷺ اپنّوں خاص دین عطا فرمانے پیہج دِتا ، فر حضرت ناں حکم فرمایو جے یہ کئی کئی فرقاء پُٹھ سپٹھا اعتراض کر کر غے یاہی گل چاہویں جے تم اس برحق دینؔ غی تبلیغ چھوڑ دیں تے اُکّ غے انھاں ہی غی گل من لیں ، لیکن تم ان جاہلاں غی تاہنگ ور بالکل نہ چلیو ، -جس را کہ اج توڑی کدے نیہنہ چلیا - کیونجے جیکدے تم نےؔ انھاں غی گل منی تاں اللہ ناراض ہو جئے غو فر یہ اللہ تعالیٰ غا مقابلہ ماں تھارے کجھ کم نیہنہ آسکسیں ، بلکہ ظالم ، مشرک کافر تے آپس ماں ہی ایکنؔ دوجا غا دوست ویں جہڑا ایکنؔ دوجا غی گل منیں ایمان آلاؔ انھاں غی گلاں ماں کس را آسکیں !! ایمان آلاؔں ، متقی ، پرہیز گاراں غو دوست تے بس اللہ تعالیٰ ہی ہے لہذا انھاں ناں اُسّے غاں حکماں ور چلنّوں چاہئے !-

(۱۰) یعنی اس قرآن ماں اسیں حقیقت تے دانشمندی غی گل بیان ہوئی ہیں جنھاں نالؔ لوکاں غیں اکھ اُگڑیں تے انھاں ناں لوء لگے تے قرآن دنیا آخرت ماں لوکاں ناں کامیابی غو تے ہدایت حاصل کرن غو رستو دسے تے جہڑا خوش قسمت اس غی گلاں ور یقین کر غے انھاں ور عمل کریں تے اس غی تعلیم غے مطابق زندگی گذاریں انھاں واسطے قرآن رحمت غو ذریعو بنؔ جئے -

(۱۱) جہڑا لوک آخرت ناں نیہنہ منتا انھاں ناں فرمایو جا رہیو ہے جے کجھ تے شرم کرو! تم یوہ کسو پہیڑو فیصلو کر رہیا ہیں جے نہ کدے آخرت غو حساب کتاب وہے غو تے نہ نیکاں بداں ناں اپنّاں عملاں غی جزاء تے سزا لبھے غی تے بدیں کرن آلاؔ اللہ غا نافرمان تے نیکیں کرن آلاؔ اُس غا فرمانبردار دوئے برابر ہوجیں غا ! تھارو یوہ فیصلو بہت برو فیصلو ہے بلکہ آخرت غو تہاڑو ضرور آوے غو جت ہر ایکنؔ ناں اللہ اس غا کیّا غو بدلو دیئے غو کیونجے نہ یہ دوئے قسم غا لوک برابر ہوسکیں تے نہ دواں قسم غاں عملاں غو نتیجو اک جسو ہو سکے !-

(۱۲) یعنی یہ زمین اسمان بیکار پیدا نیہنہ ہُوا بلکہ انھاں غو اک مقصد ہے تے اس کائنات ماں اصل انسان غو امتحان لینّوں ہے، کہ ات انسان فرمانبرداری آلوؔ رستو نوڑے یا نافرمانی آلوؔ فر اس غا نتیجہ واسطے آخرت ہونی ضروری ہے، تانجے ہر ایکنؔ ناں اپنّاں کیّا غو بدلو لبھے ، ور جہڑو آدمی ات اپنّاں نفس غی خواہشاں ناں تے دل غی تاہنگ ناں ہی خدا بنّا لئے تے اسے غے پچھے چل پُوے اور ہدایت غی کسے گل ور غور ہی نہ کرے اس ناں فر اللہ تعالیٰ وی اپنّاں ازلی علم غے مطابق اسے گمراہی آلاؔ رستہ ور لا چھوڑے کیونجے اس ناں پتو وہے کہ یوہ بند و اُت پُج گیو ہے جتوں ہُنؔ یوہ ہدایت در کدے نیہنہ مڑسے ، بس فر یوہ گمراہی ماں ہی ڈابو مارتو رہ تے اس ناں کوئے سِدّا رستہ ور نیہنہ لا سکتو۔

وَاِذَا تُتۡلٰى عَلَيۡهِمۡ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمۡ اِلَّاۤ اَنۡ

تے جسویلے انھاں غے سامنڑے مھاری واضحہ آیت پڑھیں جیں انھاں کوڑے اس غو کجھ جواب نیہنہ ہوتو سوائے اس غے

قَالُوا ائۡتُوۡا بِاٰبَآئِنَاۤ اِنۡ كُنۡتُمۡ صٰدِقِيۡنَ ۲۵ قُلِ اللّٰهُ

کہ ویہہ کیہنہ : تم مھارا باپ دادا ناں لے آؤ ! جیکر تم سچا ہیں ؛ تم فرمادیو : اللہ ہی

يُحۡيِيۡكُمۡ ثُمَّ يُمِيۡتُكُمۡ ثُمَّ يَجۡمَعُكُمۡ اِلٰى يَوۡمِ الۡقِيٰمَةِ لَا رَيۡبَ

تمناں زندگی دئے، فروہ ہی تمناں موت دئے فروہ ہی تمناں قیامت غے تہاڑے گھٹھا کرے غو جس ماں کوئے شک

فِيۡهِ وَلٰكِنَّ اَكۡثَرَ النَّاسِ لَا يَعۡلَمُوۡنَ ۲۶ ع وَلِلّٰهِ مُلۡكُ ع ۳ ۵ ۱۹

نیہنہ ور متا لوک جانڑتا ہی نیہنہ (۱۳) تے اللہ تعالیٰ واسطے ہی اسماناں

السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ وَيَوۡمَ تَقُوۡمُ السَّاعَةُ يَوۡمَئِذٍ

غی تے زمین غی بادشاہی ہے ، تے جس تہاڑے قیامت قائم وہے غی اس تہاڑے

يَّخۡسَرُ الۡمُبۡطِلُوۡنَ ۲۷ وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً ۚ كُلُّ

باطل پرست نقصان ماں ہی ریہنہ غا؛ تے تم ہر ایکڑ جماعت ناں جنواں غے پَہار ٹُھٹھو وو دیکھیں غا؛ ہر اک

اُمَّةٍ تُدۡعٰۤى اِلٰى كِتٰبِهَا ؕ اَلۡيَوۡمَ تُجۡزَوۡنَ مَا كُنۡتُمۡ تَعۡمَلُوۡنَ ۲۸

جماعت اپڑاں اعمال نامہ در بلاّئی جئے غی اج تمناں تھاراں عملاں غو بدلو دتو جئے غو (۱۴)

هٰذَا كِتٰبُنَا يَنۡطِقُ عَلَيۡكُمۡ بِالۡحَقِّ ؕ اِنَّا كُنَّا نَسۡتَنۡسِخُ

یوہ مھارو دفتر ہے جھڑو تھارا بارہ ماں ٹھیک ٹھیک بول رہیو ہے ، تم جو کجھ وی کریں تھا

مَا كُنۡتُمۡ تَعۡمَلُوۡنَ ۲۹ فَاَمَّا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا

ہم لکھاتا جاں تھا ؛ تے ویہہ لوک جھڑا ایمان لیایا تے انھاں نے چنگا

الصّٰلِحٰتِ فَيُدۡخِلُهُمۡ رَبُّهُمۡ فِىۡ رَحۡمَتِهٖ ؕ ذٰلِكَ هُوَ

عمل کیّا انھاں ناں تے انھاں غو رب اپڑٖی رحمت ماں داخل کرے غو ؛ یاہ

الۡفَوۡزُ الۡمُبِيۡنُ ۳۰ وَاَمَّا الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا ۟ اَفَلَمۡ تَكُنۡ

باندے باندے کامیابی ہے ؛ تے ویہہ لوک جنھاں نے کفر کیّو ؛ انھاں ناں (کہیو جئے غو) کیوں ! تمناں

(۱۳) عرب غا عام مشرک تے موت زندگی غا مالک اور اس کائنات ناں پیدا کرن آلو نانے چلانڑ آلو اللہ تعالیٰ ناں ہی منیں تھا- جس را کہ پچھے کیئں جگھیں گذر یو ہے- ور کجھ اج غاں دہریہ کافراں ہاروں ''دھریہ'' وی تھا؛ جس را کہ مچ سارا جاہل فلسفی لوک گذر یا ہیں، اور اج تے دنیا ماں مچ سارا کافر کمیونزم سوشلزم وغیرہ- اسے ہی خیال غا ہیں- اساں کافراں ناں علمی زبان ماں ''دھریہ'' کہیو جئے ۔ دھر زمانہ ناں کیہنہ ، یہ اللہ تعالیٰ غی پاک ذات غے بجائے ہر گل غو سبب زمانہ غا پھیر پرت ناں بیان کریں اس گلوں انھاں ناں ''دھریہ'' کہیو جئے ، ات انھاں دہریاں مشرکاں ہی غو خیال بیان ہو رہیو ہے، جے یہ دنیا غی زندگی تیں بعد کسے ہور زندگی ناں منتا ہی نیہنہ اور یاہ گل کیہنہ جے مھاری موت زندگی بس زمانہ غا پھیر پرت نالڑ ہی وہے گھاہ بوٹاں ہاروں ہم پید اواں اور مرتا رانہہ، اللہ تعالیٰ فرماوے انھاں کوڑے اپڑاں دعوٰی غی کوئے عقلی یا نقلی دلیل موجود نیہنہ بس اندازہ غا تیر تکا ماریں ، تے جد ویہہ آیت انھاں ناں پڑھ غے سنائی جیں جنھاں ماں مرن تیں بعد دوبارہ پیدا ہونڑ غیں دلیل ویں فر یہ اک ہی جاہل پوڑاں غو سوال کر ماریں کہ جے تم سچا ہیں تاں مھارا باپ داداناں زندہ کر دسو، حالانکہ اس دنیا ماں فر زندہ ہونڑ غی کائے گل نیہنہ بلکہ گل تے یاہ تھی جے تم قیامت تیں بعد آخرت ماں حساب کتاب واسطے فر زندہ ویں غا ۔ فر آخرت غا بارہ ماں فرمایو جے جس اللہ نے تمناں اس دنیا ماں زندگی دتی فر اسے غا حکم ور تمناں موت آئی اس واسطے قیامت غے تہاڑے فر زندہ کر غے اپڑٖی بارگاہ ماں حاضر کر دیڑوں کجھ مشکل تے اوہکھو کم نیہنہ ، ور متا لوک اتنی موٹی جئی گل وی نیہنہ جانتا۔

(۱۴) قرآن پاک غو عام مزاج یوہ ہے کہ جت مشرکاں غیں یہ گل بیان ویں کہ قیامت آڑی ، تے محشر غو مدان لگڑو اور عملاں غو حساب کتاب ہوڑوں تے جزا سزا ملنی ناممکن ہے اُت قرآن انھاں غی گل غو جواب دے غے فٹ قیامت غو، محشر غو تے جنت دوزخ غو نظارو کراوے تا نجے اعتراض کرن آلاں غیں اکھ اُگڑیں تے انھاں ناں پتو لگے کہ ویہہ کانہہ غا بارہ ماں تُھتھ کر رہیا ہیں ! ات وی اُپرّ اُنھاں غی گل غو جواب دے غے ہُنڑ فرمایو جا رہیو ہے جے تم یاہ حجت بازی کانہہ غی کریں لگا؟ ذری خیال کرو!! جد وہ تہاڑو آوے غو فر باطل پرستاں ناں نقصان تے خسارہ تیں بجڑ کجھ ہتھ نیہنہ آسے ہر اک جماعت اُس تہاڑے ڈر تے خوف نالڑ جنوواں غے پَہار بیٹھی وہے غی، تے ہر ایکڑ ناں اس غی کتاب یعنی اعمال نامہ در بلایو جا رہیو وہے غو کہ آ ! تک ! توں کے کھٹی کر غے آیو ہے ۔ فر نافرمان انسان اس ناں تکتاں ہی کمّڑ لگ جئے غو جس را کہ سورت کہف آیت ۴۹/ ماں ہے کہ وہ کہہ غو'' ہائے افسوس ! اس کتاب ناں کے ہو گیو ہے ! اس نے تے نکی موٹی کائے گل شمار کرن تیں بجڑ چھوڑی ہی نیہنہ'' فر اعلان وہے غو جے یاہ مھاری لکھوائی وی کتاب ہے جھڑی تھارے خلاف ٹھیک ٹھیک بول رہئی ہے ۔ تم کے سوچیں تھا جے ہم تھاراں عملاں تیں بے خبر تھا! نیہنہ ! تم جو کجھ وی کریں تھا ہم فرشتاں غے ذریعہ اس ناں لکھواتا جا رہیا تھا فر انسان ناں کہیو جئے غو کہ لے ! توں اپڑٖی یاہ کتاب آپے پڑھ لے اج توں اپڑوں حساب لینڑ واسطے آپے ہی سُدّ وہے جس را کہ سورت بنی اسرائیل آیت ۱۴/ ماں ہے۔

اٰيٰتِيْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿۳۱﴾

میری آیت پڑھ غے نیہنہ سنائیں جیں تھیں ؛ فر تم تکبر کریں تھا تے تم نافرمان لوک تھا

وَاِذَا قِيْلَ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ

تے جسویلے کہیو جئے تھو جے اللہ غو وعدو سچو ہے اور قیامت ماں کوئے شک

فِيْهَا قُلْتُمْ مَّا نَدْرِيْ مَا السَّاعَةُ اِنْ نَّظُنُّ اِلَّا ظَنًّا

نیہنہ تم کیہنہ تھا : ہم نیہنہ جانتا جے قیامت کے چیز ہے ؟ ہم تے اس ناں بس اک خیالی چیز سمجھاں

وَّمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِيْنَ ﴿۳۲﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوْا

تے ہم ݨاں بالکل یقین نیہنہ آتو (۱۵) تے انھاں غا عملاں غا پھیڑا نتیجہ انھاں غے سامݨے آ جیں غا

وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۳۳﴾ وَقِيْلَ الْيَوْمَ نَنْسٰىكُمْ

تے جس (عذاب) غو مخول بناویں تھا وہ انھاں ناں کھیر لئے غو ؛ تے کہیو جئے غو جے اج ہم تمݨاں اسے رابسار چھوڑاں غا

كَمَا نَسِيْتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا وَمَاْوٰىكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِّنْ

جس را تم ݨے اج غا دن غی ملاقات بساری وی تھی تھارا رہݨ غی جگہ دوزخ ہے تے تھارو کوئے

نّٰصِرِيْنَ ﴿۳۴﴾ ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا

مدد گار نیہنہ ؛ یوہ اس گلوں کیونجے تم ݨے اللہ تعالیٰ غی آیتاں غو مخول بݨایو وو تھو

وَّغَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُوْنَ مِنْهَا

تے دنیا غی زندگی نے تم تھوکھا ماں سٹیا وا تھا لہٰذا اج نہ تے یہ دوزخ تیں (کدے) کڈیا جیں غا

وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿۳۵﴾ فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوٰتِ

تے نہ انھاں غی توبہ قبول وہے غی (۱۶) بس ساریں صفت اللہ غی ہیں جہڑو اسماناں غو رب ہے

وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۶﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَآءُ فِي

تے زمین غو رب ہے (اور) ساراں جہاناں غو رب ہے ؛ تے اسماناں تے زمین ماں

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۳۷﴾ ع ۴ ۲۰

اسی غی کبریائی ہے اور وہ غالب ہے حکمت آلو ہے (۱۷)

(۱۵) یعنی جد محشر غو نمیڑو وہے غو فر ایمان آلا تے بہت بڑی کامیابی حاصل کر غے اللہ غی رحمت تے اُس غی جنت ماں سدا عیش ارام کرن چلیا جیں غا۔ ور مشرکاں، کافراں، نافرماناں ناں فرمایو جئے غو جے تم ویہہ ہی لوک ہیں ناں! جھاں ناں مھاریں آیت سنائی جیں تھیں تے تم مھاراں حکماں غا مقابلہ ماں تکبر کریں تھا۔ بلکہ تم تھا ہی جرم کرن آلا لوک تم نے نافرمانی تے گنہگاری اپݨوں مزاج بݨا لیو تھو، بلکہ تم اس رامست تے معزور ہو گیا تھا کہ جد تمݨاں قیامت غا برحق ہوݨ غو کہیو جئے تھو اور اُس غی تیاری غی دعوت دتی جئے تھی۔ تم تکبر ناں جواب دیں ویں تھا ”ہم تے نیہنہ جانتا واہ قیامت کے چیز ہے“ یہ چھڑیں خیالیں گل ہیں ہم ݨاں اس ور کدے یقین نیہنہ آ سکتو۔ یہ گل مشرکاں ناں ہور ذلیل کرن واسطے یاد کروائی جیں غیں۔

(۱۶) یعنی اج مشرکاں، نافرماناں غاں پھیڑاں کرتوتاں غو نتیجو انھاں غے سامݨے آ جئے غو تے آخرت غا جس عذاب غی ویہہ دنیا ماں ہاسی اڈانویں تے مخول بݨانویں تھا وہ انھاں ناں اپݨاں کھیرا ماں لے لئے غو، فر انھاں ناں کہیو جئے غو کہ یاہ سخت سزا اس گلوں ہے کیونجے تم نے کم وی اسا ہی کیا تھا تم دنیا ماں اللہ تعالیٰ غی آیتاں غی ہاسی بݨانویں ویں تھا تے تمݨاں دنیا غی زندگی نے اس راتھوکھا ماں سٹ چھوڑیو تھو کہ تم اُسے ناں سب کجھ سمجھ بیٹھا تھا، اس تیں بعد نہ تم کسے زندگی ناں مݨن واسطے تیار تھا تے نہ اس در کدے تہان کریں تھا بس جس را تم ݨے آخرت غو یوہ تہاڑو بساریو وو تھو اج ہم وی تمݨاں اسے رابسار چھوڑاں غا تے تھاری چینک پکار، رواس پٹاس تھارے کجھ کم نیہنہ آ سیں نہ تمݨاں جہنم تیں کدے نکلنوں نصیب وہے غو۔ نہ تھاری توبہ قبول وہے غی تے نہ تم منت عاجزی اور سوال واسطا کر غے اللہ تعالیٰ غی ناراضگی دور کر سکیں غا۔

(۱۷) یعنی انھاں اُپلیاں گلاں تیں ثابت ہو گیو جے اللہ تعالیٰ ہی بس انھاں ساریاں صفتاں غو مالک ہے، تے اس تیں بجݨ مشرکاں نے جہڑا چھوٹھا معبود بݨایا ہیں انھاں ماں معبود بݨ جگی کائے صفت نیہنہ۔

الحمدللہ سورت جاثیہ غی تفسیر اج ۱۸/جون ۲۰۰۱ء ناں پوری ہوئی۔